

RAIMONDA RAGAUSKIENĖ AIVAS RAGAUSKAS
TOLIMOS BET ARTIMOS:
LIETUVOS IR VENGRIJOS ISTORINIAI RYŠIAI
Vilnius 2018

VERTIMAS Į VENGRŲ KALBĄ: BEATRIX TÖLGYESI
Budapest 2019

Recenzavo:

Doc. dr. Marija Rubaževičienė (Vilniaus universitetas, Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos pirmininkė)

Doc. dr. Aranka Laczházi (Budapešto Lorando Etvešo universitetas)

Vertimas į vengrų kalbą atliktas pagal Vengrijos užsienio reikalų ir prekybos ministerijos paskelbtą konkursą "Vengrų kalbos dėstytojai užsienyje - už vengrų kultūrą 2019"

Atsakinga už projektą:

Dr. Noémi Erzsébet Bulla (Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto vengrų kalbos dėstytoja)

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
AND TRADE OF HUNGARY

**Lietuvos Stepono Batoro
vengrų kultūros draugija**

**Filologijos
fakultetas**

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

ĮVADAS

Šiame leidinyje pristatomi su Lietuvos istorija susiję vengrų kilmės asmenys ir iki šiol neatskleisti istoriniai dokumentai, faktai ir įvykiai.

Autoriai prof. dr. Raimonda Ragauskienė ir prof. dr. Aivas Ragauskas yra išskirtinės kompetencijos Lietuvos ir Vengrijos istorinių ryšių tyrinėtojai.

Tekstą į vengrų kalbą vertė Beatrix Tölgyesi, Vertėjų asociacijos (Vengrija) narė, į vengrų kalbą sėkmingai išvertusi jau ne vieną lietuvišką kūrinį.

Šis nepaprastai turiningas, gausiai iliustruotas nuotraukomis leidinys užpildo Lietuvos ir Vengrijos ryšių pažinimo spragą ir yra itin svarbus siekiantiems atskleisti iki šiol neatverstus Lietuvos ir Vengrijos ryšių puslapius.

Metodinė medžiaga yra svarbi, vertinga ne tik Lietuvos, bet ir Vengrijos studentams, šios srities dėstytojams, tyrėjams – kalbininkams, istorikams, literatams, kultūros istorijos specialistams, ji gali būti naudinga ir besidomintiems šių dviejų šalių istorijos ir kultūros klausimais.

Dalyvaujant konkurse mūsų tikslas buvo, kad ši medžiaga pasiektų kuo daugiau besidominčių abiem kalbomis. Todėl ji yra paskelbta tiek Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto, tiek Budapešto Lorando Etvešo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto puslapyje.

Naudodamasi proga, norėčiau padėkoti autoriams ir vertėjai, kad savo vertingu darbu sudarė galimybę įvykdyti projektą, dėkoju abiejų universitetų atstovams – Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto dekanei prof. dr. Inesai Šeškauskienei, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto studijų prodekanei doc. dr. Dianai Šileikaitei-Kaishauri bei Budapešto Lorando Etvešo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Baltistikos centro vadovei, asistentei dr. Arankai Laczházi ir Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos pirmininkei, Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto doc. dr. Marijai Rubaževičienei Homoki, kad savo patarimais rėmė projektą ir padėjo jį realizuoti.

Atsakinga už projektą pagal Vengrijos užsienio reikalų ir prekybos ministerijos konkursą „Vengrų kalbos dėstytojais užsienyje - už vengrų kultūrą 2019“, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto vengrų kalbos dėstytoja:

dr. Noémi Erzsébet Bulla

BEVEZETŐ

Kiadványunkban Litvániával kapcsolatos magyar származású személyek, illetve eddig feltáratlan történelmi dokumentumok, tények, események, kerülnek bemutatásra.

A szerzőpáros prof. dr. Raimonda Ragauskienė és prof. dr. Aivas Ragauskas egyedülálló, szakavatott kutatói a litván-magyar történelmi kapcsolatoknak. A magyar fordító, Tölgyesi Beatrix a magyar Műfordítók Egyesületének tagja, aki már eddig is több sikeres litván művet mutatott be a magyar olvasóknak.

A rendkívül gazdag, sok képpel illusztrált anyag hiánypótló, különös jelentősége van a litván-magyar kapcsolatok eddig feltáratlan oldalainak megismerésében

Ez az oktatási anyag nemcsak a litván, hanem a magyar egyetemisták, tanárok, kutatók -- nyelvészek, történészek, irodalmárok, művelődéstörténészek -- számára is fontos, értékes olvasmány lehet, de azok is haszonnal forgathatják, akik a két ország történelmi és kulturális kapcsolatai iránt érdeklődnek.

A pályázattal az volt a célunk, hogy az anyag minél több érdeklődőhöz eljusson mindkét nyelven. Ezért tesszük közzé mind a Vilniusi Egyetem Filológiai Karának, mind az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának honlapján.

Ezúton szeretnénk köszönetet mondani a szerzőknek és a fordítónak, hogy a pályázatot értékes munkájukkal lehetővé tették, a két egyetem vezető munkatársainak, dr. Inesa Šeškauskienė docensnek, a Vilniusi Egyetem Filológiai Kara dékánjának, dr. Diana Šileikaitė-Kaishauri docensnek, a Vilniusi Egyetem Filológia Kara oktatási dékánhelyettesének és dr. Laczházi Aranka egyetemi adjunktusnak, a Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara litván minor szak felelősének, továbbá dr. Mária Homoki Rubaževičienėnek, a Vilniusi Egyetem Filozófia Kara docensének, a Litvániai Magyarok Báthory István Kulturális Szövetsége elnökének, hogy a pályázat megvalósulását támogatták, tanácsaikkal segítették.

dr. Bulla Noémi Erzsébet

Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma „Vendégoktatók a magyar kultúráért 2019” pályázatának felelőse, a Vilniusi Egyetem Filológiai Karának magyar lektora

INTRODUCTION

This publication presents persons of Hungarian descent related to the history of Lithuania and historical documents, facts and events not yet disclosed.

The authors, Prof. dr. Raimonda Ragauskienė and Prof. dr. Aivas Ragauskas are unique, dedicated researchers of Lithuanian-Hungarian historical relations. Beatrix Tölgyesi, the Hungarian translator, is a member of the Association of Translators (Hungary), who has already successfully presented several Lithuanian works to Hungarian readers.

This especially rich, illustrated publication fills the gap in the research of the Lithuanian-Hungarian relationship and is of great importance for those seeking to reveal the pages of Lithuanian-Hungarian relations that have not yet been opened.

This educational material can be a valuable not only for Lithuanian, but also for Hungarian university students, professors, researchers - linguists, historians, litterateurs and cultural historians – and also for those who are interested in the history and cultural relationships of the two countries.

The aim of the application was to reach as many interested people as possible in both languages. That is why we publish it on the homepage of the Faculty of Philology of the Vilnius University and the Faculty of Humanities of the Eötvös Loránd University.

We would like to thank the authors and the translator for making this application possible thanks for their valuable work, thanks to the leaders of the both universities, prof. dr. Inesa Šeškauskienė, dean of the Faculty of Philology (Vilnius University), doc. dr. Diana Šileikaitė-Kaishauri, vice-dean for studies of the Faculty of Philology (Vilnius University), dr. Aranka Laczházi senior lecturer, Head of the Lithuanian Centre at the Faculty of Humanities (Eötvös Loránd University) and thanks to doc. dr. Mária Homoki Rubaževičienė, docent of the Faculty of Philosophy (Vilnius University), President of the István Báthory Cultural Association of Hungarians in Lithuania, for their support in the implementation of the application.

dr. Noémi Erzsébet Bulla

Responsible for the application “Visiting Lecturers for Hungarian Culture 2019” of Ministry of Foreign Affairs and Trade of Hungary, Hungarian lecturer of the Faculty of Philology of the Vilnius University

RAIMONDA RAGAUSKIENĖ

AIVAS RAGAUSKAS

**TOLIMOS BET ARTIMOS:
LIETUVOS IR VENGRIJOS ISTORINIAI RYŠIAI**

Recenzavo:

Doc. dr. Marija Rubaževičienė (Vilniaus universitetas, Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos pirmininkė)

Doc. dr. Aranka Laczházi (Budapešto Lorando Etvešo universitetas)

Turinys

I. ĮVADAS

1. Panašios ir skirtingos: Lietuva ir Vengrija - pagrindiniai duomenys

2. Istorinio bendradarbiavimo tendencijos

3. Istorinių ryšių atspindžiai istoriografijoje

II. ISTORINIAI LIETUVOS - VENGRIJOS RYŠIAI

1. Ryšiai priešistoriniais laikais

2. Vengrų žinios apie Lietuvą ir lietuvius ankstyvaisiais ir brandžiaisiais viduramžiais

Įdomybė. Vengrijos karaliaus šv. Stepono I diena Lietuvoje

2.1. Ankstyvosios vengrų kronikos apie Lietuvą

Įdomybė. Apie Lietuvoje kurtą kino filmą „Atila“

3. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – Vengrijos karalystės ryšiai XIV a.

Įdomybė. Kodėl Lietuvos kunigaikštis Kęstutis pažadėjo, bet nenuvyko į Budą

3.1. 1386 m. Jogailos santuoka su vengrų kilmės šv. Jadvyga Anžujiete

4. Lietuva ir Vengrija XV-XVI a. pr.

Įdomybė. Vengrijos karalius ir Šv. Romos imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis - Gedimino palikuonis

4.1. Jogailaičiai – Vengrijos valdovai

Įdomybė. Vengrijos pasiuntinys Zigmantas Zanthay Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose Vilniuje

4.2. Diplomatinė Vengrijos pagalba Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei XVI a. pr.

5. Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.

5. 1. Vengrai Lietuvoje Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo laikais (1492-1548 m.)

5. 2. Vengrai Lietuvoje Žygimanto Augusto laikais (1548-1572 m.)

Įdomybė. Apie Vengrijos karūnos perdavimą 1552 m.

5. 3. Vengrų „aukso amžius“ Lietuvoje Stepono Batoro laikais (1576-1586 m.)

Įdomybė. Istorinis romanas apie Steponą Batorą

Įdomybė. Jonušo I Radvilos žygis prieš turkus Vengrijoje

5.4. Vengrai Livonijos kare

Įdomybė. Kasparas Bekešas ir jo atmintis Lietuvoje

Įdomybė. Vengriškasis Birštono laikotarpis

6. Vengriški dukatai Lietuvoje

7. Vengrų kilmės žodžiai/terminai, antroponimai ir toponimai Lietuvoje

Įdomybė. Ar geriausio Lietuvos krepšininko Arvydo Sabonio protėviai galėjo būti vengrai?

8. Lietuva-Vengrija XVII-XVIII a.

Įdomybė. Vengrija ir šunininkystė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

8.1. Pirmieji tekstai vengrų kalba LDK viešajame gyvenime

8.2. Transilvanijos kunigaikščių Rakoci siekiai tapti Abiejų Tautų Respublikos valdovais

8.3. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariai Vengrijoje XVII a. pab.

8.4. Vengrų imigrantai Lietuvoje XVII a.: Eperješų atvejis

8.5. Lietuvos-Vengrijos ryšiai XVIII a.

9. Lietuva – Vengrija Rusijos imperijos valdymo laikotarpiu

Įdomybė. Vengrai – užgavėnių šventės Lietuvoje personažai

10. Lietuvos ir Vengrijos santykiai tarpukaryje

10.1. Diplomatiniai santykiai

10.2. Ekonominiai ryšiai

10.3. Kultūriniai ir kiti ryšiai

Įdomybė. Istorinis romanas „Mayerling“

11. Sovietmetis

11.1. 1956 m. Vengrijos įvykiai ir Lietuva

11.2. Ryšiai tarp šalių 7-9 deš.

Įdomybė. Kapitonas Tenkešas (A Tenkes kapitánya) – lietuviškojo sovietmečio fenomenas

12. Lietuvos ir Vengrijos ryšiai Nepriklausomybės epochoje (nuo 1990-1991 m.)

13. Artinantys Lietuvą ir Vengriją: vertėjai ir tyrėjai

13.1. Svarbesni vengrų literatūros vertimai (leidimai) į lietuvių k. (XX a.II pusė-XXI a. pr.)

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

I. ĮVADAS

1. Panašios ir skirtingos: Lietuva ir Vengrija - pagrindiniai duomenys

Lietuva. Tris kartus gyventojų skaičiumi Vengrijai nusileidžianti Lietuva (2017 m. duomenimis Lietuvoje gyveno 2,8 mln. gyventojų) yra parlamentinė respublika. Gyventojų tankumas 45 žmonės km². Plotu Lietuva (65 300 km²) tik trečdaliu mažesnė už Vengriją. Tačiau gamtinės šalių sąlygos skiriasi. Lietuvą, nors ir neturinčią karštųjų versmių, galima vadinti upių ir ežerų kraštu (priskaičiuojama apie 3000 upių ir ežerų). Valstybė turi priėjimą prie Baltijos jūros, nors nėra kalnų, kuo turtingi vengrai. Valstybinė kalba yra lietuvių, didesnė dauguma gyventojų (80 proc.) deklaravo esantys Romos katalikai.

Valstybinė Vengrijos vėliava

Valstybinė Lietuvos vėliava

Vengrija. Centrinėje Europoje esanti Vengrija (vengr. *Magyarország*) yra parlamentinė respublika. Šalies pavadinimas kilęs nuo žodžių „*magyar*“ ir „*ország*“, reiškiančius „vengrų šalis“¹. Pagal plotą (93 011 km²) Vengrija priklauso vidutinių Europos valstybių grupei. Joje gyvena 9 704 861 gyventojų (2017 m. duomenimis), tankumas 105 žmonės km². Vengrijos sostinė Budapeštas (nuo XIV a. sostine buvo dabartinio miesto vakarinė dalis – Buda. Pats pavadinimas Budapeštas atsirado 1873 m., apjungus tris miestus – Budą, Peštą ir Óbudą „Senąją Budą“ į vieną) yra ir devintas pagal dydį Europos Sąjungos miestas (daugiau kaip 1,6 mln. gyventojų). 73 proc. šalies gyventojų gyvena miestuose². Geros gamtinės sąlygos – peizaže vyrauja lygumos, šalies šiaurėje neaukšti kalnai – palankios pramonės ir žemės ūkio plėtrai. Vengrijos ekonomika vertinama kaip viena perspektyviausių Europos Sąjungoje (2017 m. BVP augo 3,7 proc.). Dėl palankaus mikroklimato Vengrijoje auga įvairios vynuogių veislės, iš kurių yra daromas gerai žinomas vengriškas vynas. 410 km. per šalies teritoriją teka viena ilgiausių

¹ P. Király, *A Magyarok elnevezése a korai európai forrásokban*, Budapest, 1997, p. 266.

² <http://www.worldometers.info/world-population/hungary-population/>.

Europos upių – Dunojus. Vengrijoje yra ir vienas didžiausių Europos ežerų – Balatonas (beveik 600 km²). Be to, šalyje žinoma daugiau nei 1000 terminio vandens šaltinių. Vengrai sukūrė nemažai kasdieniame gyvenime vartojamų populiarių dalykų, kaip pavyzdžiui, šratinis rašiklis (Biro Laslo) ar Rubiko kūbas (Rubik Ernő).

X a. priėmusioje krikštą, šiandien sekularizuotoje Vengrijoje dauguma gyventojų deklaruoja priklausomybę Romos katalikų bažnyčiai, o daugiau nei 20 proc. yra protestantai³. Lietuva ir Vengrija nėra artimos geografiškai. Vilnių ir Budapeštą skiria 1300 km. (per 900 km. atstumas tiesia linija). Vengrija sausumoje ribojasi su Austrija, Slovakija, Ukraina, Rumunija, Serbija, Kroatija ir Slovėnija, nors nei vienoje kaimyninėje šalyje nekalbama vengrams gimininga kalba. Valstybinė – vengrų kalba, priklauso finougrų kalbų grupei ir yra gimininga Estijoje ar Suomijoje vartojamoms kalboms.

Dabartinės Vengrijos teritorija

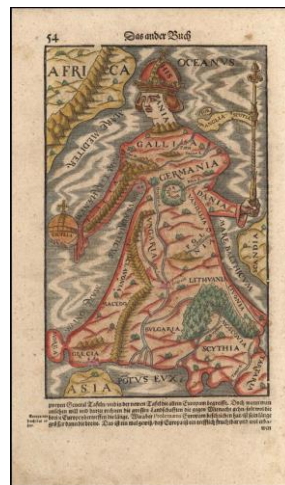
2. Istorinio bendradarbiavimo tendencijos

Lietuva ir Vengrija dalijasi kur kas didesniu bendru istoriniu ir kultūriniu palikimu nei gali pasirodyti ar yra žinoma daugumai šiandienos Lietuvos ir Vengrijos gyventojų. Nors, kaip minėta, abi šalys yra gana toli viena nuo kitos ir niekada neturėjo bendros sienos, skirtingos yra ir jų kalbos, atskirose epochose dažnai susipindavo jų valdovų interesai ir valstybių likimai. Ryšiai, tiesa pradžioje netiesioginiai, yra ganėtinai ankstyvi, siekia dar priešistorinius laikus⁴.

³ Vengrija, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/hungary_lt.

⁴ V. Sruogienė, Lietuva ir Vengrija, <http://partizanai.org/?layout=blog&view=category&id=93:periodika&start=640>.

Nuo XIII a. pastebimi daugiau pavieniai ir kurį laiką vis dar netiesioginiai kontaktai, nuo kurių XIV a. pereita prie intensyvesnio bendravimo. Tarp ryškesnių, kontaktų sukūryje buvusių to meto figūrų – Vengrijos karalius Liudvikas iš Anžu (Didysis) (1342-1382). Glaudesnis bendravimas tarp pagoniškos Lietuvos ir katalikiškos Vengrijos dėl tikėjimo skirtingumo tuomet buvo neįmanomas, taip pat kliudė ir varžymasis dėl Haličo ir Voluinės kunigaikštystės žemių. Viduramžiais besivystančių ryšių apogėjumi galima laikyti XIV a. pab., kai 1386 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila (apie 1362-1434) vedė vengrų kilmės Lenkijos karalienę Jadvygą (1373/1374-1399). Dinastinės vedybos tapo svarbiausiu XV a. santykius tarp LDK ir Vengrijos lėmusiu įvykiu. Nuo to laiko Vengrijos karalystė, bent jau Lietuvos valdantiejiems nebebuvo nepažįstamas kraštas, čia lankėsi LDK valdančiosios gediminaičių dinastijos atstovai, vyko lietuvių didikų delegacijos. XV a. Vengrijos sostą užėmė trys Jogailaičiai – Vladislovas I Varnietis (1424-1444), Vladislovas II (1490-1516) ir šio sūnus Liudvikas I (1506-1526).

Europa regina, Sebastian Münster, *Cosmographia Universalis*, Basel, 1570.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Europa_regina#/media/File:Europe_As_A_Queen_Sebastian_Munster_1570.jpg)

Jogailaičių dinastijos europinio bloko kūrimasis XV pab. -XVI a. pr. sąlygojo, jog vengrai, kaip ir kitų „jogailaitišku“ šalių europiečiai po truputį ėmė „atrasti“ LDK. Baigiantis viduramžiams, ankstyvųjų modernųjų laikų pradžioje jau visuotinai pripažįstama, kad abi šalys priklausė europinei erdvei. Tai gerai atspindi 1570 m. Bazelyje išleista Sebastiano Münsterio „Cosmographia Universalis“ su garsiuoju žemėlapiu – „Europa Karalienė“. Jame tarp kitų Europos valstybių aiškiai išskirtos integralios karalienės „kūno“ dalys: tiek Vengrija (Ungaria), tiek ir LDK (Lithuania). Be to, nuo XV a. pab.-XVI a. vid. vengrai į LDK nuolat atvykdavo dėl politinių, religinių ir kultūrinių priežasčių. Ilgainiui jie tapo stabilia mažuma, užimdami 5-

6 vietą tarp kitų atvykusių svetimšalių iš Europos. Daugumą sudarė bajorai. Apskritai LDK tvirtinosi vengrų, kaip bajorų ir karių įvaizdis. Nors pirmiausiai į Lenkiją, o taip pat ir į Lietuvą atvykdavo nemažai ir žemesnių visuomenės sluoksnių atstovų. Iki paskutinio XVI a. ketvirčio pabaigos vengrai įsikurdavo Lietuvos valdovų dvaruose. Nuo amžiaus vidurio ne tik daugiau vengrų pasiekdavo LDK, bet ir atsirado daugiau galimybių platesniems visuomenės sluoksniams kontaktuoti su vengriška kultūra. Vengrai pradėjo tarnauti LDK didikų dvaruose.

Nauja, savotiškai vengriška epocha, „vengrų aukso amžius“ LDK prasidėjo 1576 m. Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu paskelbus iš istorinės Vengrijos dalies – Transilvanijos kilusį kunigaikštį Steponą Batorą (1576–1586). Besirūpindamas savo valdoma Abiejų Tautų Respublika (Lenkija ir Lietuva) ir daug jai gero nuveikęs, valdovas kartu niekada nepamiršo nei savo Tėvynės, nei savo tautiečių. Kai kurių autorių teigimu, jo valdymo metais į Lenkiją ir Lietuvą atvyko virš 10 000 vengrų, daugiausia kariškių. Jie sudarė dešimtadalį jungtinės lenkų-lietuvių kariuomenės ir nemažai nusipelnė sėkmingai Livonijos karo baigčiai. Tuo pačiu didesnė vengrų dalis nei anksčiau likdavo LDK, čia gaudavo laikyti dvarus, eidavo dvarų prižiūrėtojų pareigas, o kai kurie ir surado antrąją savo Tėvynę. Kai kurių jų palikuonys gyvena Lietuvoje iki šiol.

Steponui Batorui skirta auksinė (inkrustuota gintaru) Vilniuje sukurta moneta, 2015 m. (aut. Jolita Vaitkutė)

XVII-XIX a. tokių glaudžių ryšių tarp Lietuvos ir Vengrijos jau nebebuvo. Diplomatiniai santykiai tarp Lietuvos ir Vengrijos buvo užmegzti tarpukariu, 1924 m. Lietuvos diplomatinis atstovas Vengrijai, įgaliotasis ministras Kazys Škirpa rezidavo Berlyne, o Budapešte veikė Lietuvos Garbės generalinis konsulas. Vengrijos diplomatinis atstovas Lietuvai rezidavo Helsinkyje, Kaune veikė

Vengrijos garbės konsulas⁵. Vis dėlto 1918-1940 m. santykiai tarp valstybių nebuvo itin aktyvūs. Dar mažiau kontaktų būta šaltojo karo metais. Tiesa, Vengrijoje sovietiniais metais apsigyveno nedidelis skaičius lietuvių. Po Antrojo pasaulinio karo daugiausiai iš Užkarpatės vengrai (nors irgi negausi grupė) kėlėsi į Lietuvą. 2011 m. Lietuvoje gyveno 72 vengrų kilmės asmenys.

Kokybiškai nauji ryšiai tarp valstybių plėtojami po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo: 1991 m. rugpjūčio 24 d. Vengrija pripažino Lietuvos nepriklausomybę, netrukus buvo užmegzti prieš pusę šimto metų nutrūkę diplomatiniai santykiai. 1991-1994 m. Suomijoje rezidavęs Béla Jávorszky buvo pirmasis Vengrijos ambasadorius Lietuvai, o 1995-1998 m. Čekijoje rezidavęs Jurgis Brėdikis tapo pirmuoju po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos ambasadoriumi Vengrijai.

Paminklinės lentos atidengimas 2013 m. Kaune (Donelaičio g. 11, kur 1925-1932 m. veikė Vengrijos Karalystės konsulas)

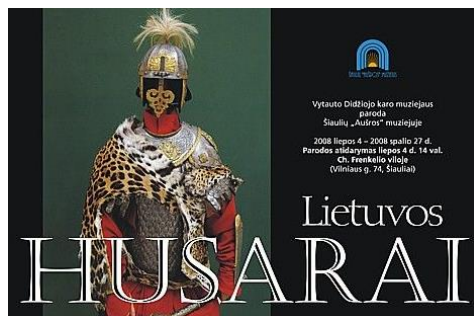
Šiandien plėtojami ekonominiai, politiniai, kultūriniai ryšiai tarp valstybių. Vengrijos tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje siekia beveik 13 mln. eurų, Vengrija šiuo požiūriu yra 32 šalis. Didžiausias Vengrijos investuotojas Lietuvoje yra *Wizzair* kompanija. Tuo tarpu Lietuvos investicijos Vengrijoje yra didesnės – beveik 19 mln. eurų ir tuo būdu Lietuva užima 12 vietą tarp kitų šalių⁶.

3. Istorinių ryšių atspindžiai istoriografijoje

⁵ Istoriniai Vengrijos Lietuvos ryšiai, <https://hu.mfa.lt/hu/lt/dvisalis-bendradarbiavimas/politinis-bendradarbiavimas/vengrija>.

⁶ Lietuvos ryšiai su Vengrija, <https://www.urm.lt/default/lt/lietuva-vengrija>.

Nors Lietuva ir Vengrija istoriniais laikais niekada nesiribojo tarpusavyje, politinių aplinkybių dėka joms dažnai tekdavo susitikti tarptautinėje Europos arenoje, bent jau šalių valdantieji gerai žinojo vieni apie kitus. Neretas atvejis, kai abiejų šalių istorijos, ypatingai viduramžių laikmečiu, persipynė. Dėl to atskirų Vengrijos karalystės valdovų santykiai su Lietuva, Vengrijos vaidmuo, pavyzdžiui, Lietuvos christianizacijos ar europeizacijos procesuose, renesanso kultūrinio sąjūdžio sklaidos kryptys ir pan. klausimai atsispindi daugelyje senąją Lietuvos istoriją tiriančių istorikų darbų. Šios problemos nagrinėjamos specializuotuose lietuvių, vengrų, lenkų istoriniuose ir filologiniuose tyrimuose. Kaip pavyzdį galima nurodyti ankstyvųjų modernių laikų vengrų-lietuvių ryšius atspindinčius darbus. Plačiai analizuotas vengrų karių indėlis Livonijos karo metu, husarų ir racų vaidmuo LDK kariuomenėje ar konkrečiose kautynėse, vengrų įvaizdis LDK proginėje literatūroje⁷.

2008 07 14 Šiaulių „Aušros“ muziejuje atidarytos Vytauto Didžiojo karo muziejaus parodos „Lietuvos husarai“ plakatas.

Aptarta vengriškos mados įtaka XVI a. vyrų kostiumui⁸, nagrinėta vengriška Stepono Batoro dvaro dalis⁹, atskleistas apie 40 metų užsitęsęs „vengriškasis“ laikotarpis XVI a. pab.-XVII a. pr. Birštono valsčiuje¹⁰. Analizuota vengriško denaro funkcionavimo Lietuvoje istorija ir negausūs šių pinigų radiniai archeologinėje medžiagoje¹¹. Ne vienos lietuvių, lenkų ar vengrų tyrėjų atliktos

⁷ Apie XVI a. LDK kariuomenėje kovojusius vengrų karius žr.: G. Lesmaitis, *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antrojoje pusėje*, Baltos lankos, 2010, p. 97-104; V. Airini, *Pro Deo et Patria. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės husarai 1500–1673. Abiejų Tautų Respublikos husarų ginkluotė Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose*, Kaunas, 2013. Čia platesnė klausimo literatūra.

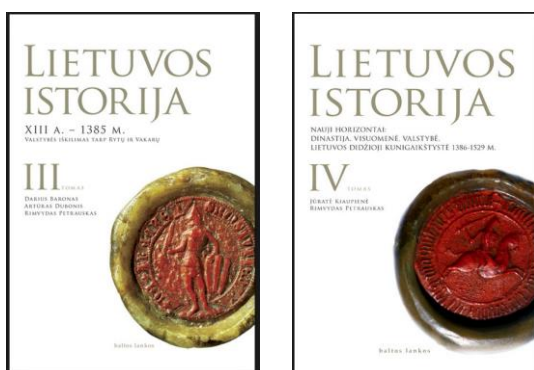
⁸ M. Matuškaitė, *Apranga XVI-XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius, 2003, p. 43, 49 etc.; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, Warszawa, 1999, p. 8 etc.

⁹ F. Fuchs, *Ustrój dworu królewskiego za Stefana Batorego*, *Studia historyczne wydane ku czci prof. W. Zakrzewskiego*, Kraków, 1908, p. 33-172.

¹⁰ R. Ragauskienė, *Karališkojo Birštono praeitis. Istorinė raida iki XIX a.*, Vilnius, 2004, p. 103-105.

¹¹ E. Remecas, *Vengrijos monetos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, *Numizmatika. Metraštis*, 2003-2004, t. 4-5, p. 21-37.

biografijos plėtotės sulaukė žymiausi LDK gyvenę ir veikę vengrai, kaip Steponas Batoras¹², Kasparas Bekešas ar Valentinas Bakfarkas¹³. Žinomos ir XVII a. vidurio vengrų kilmės vilniečių Vilniaus vaito Pauliaus Boimo bei greičiausiai vengriškų aspiracijų turinčio burmistro E. Šperkovičiaus (tėvas vadintas Szyrka)¹⁴ karjeros ar vengrų didiko, pirklio, Panemunės pilies savininko Janušo Eperješo veikla¹⁵. Pamėginta apibendrinti XVI a. į LDK atvykusių vengrų kolektyvinį portretą¹⁶. 2018 m. taikomajame tyrime nagrinėti iki XVII a. pab. į Vilnių atvykę ir čia gyvenę vengrai; pasirėmus istoriografija, buvo parengtas istorinis maršrutas po Lietuvos sostinę minėta tema¹⁷.

Lietuvos istorija, t. 3-4 (2009, 2011 m.), kuriuose LDK atsispindi santykiai su Vengrija XIII-XVI a. pr.

Vengrijos-LDK ryšiai atsispindi sintetiniuose Vengrijos istorijai skirtuose rinkiniuose¹⁸, taip pat naujausiose Lietuvos istorijos sintezėse. Apie dėmesį vengriškai tematikai matyti, kad ir iš serijinės

¹² ATR valdovas Steponas Batoras sulaukė itin didelio dėmesio istoriografijoje. Tiek atskirų jo gyvenimui ir veiklai skirtų studijų, kaip K. Olejnik, *Stefan Batory 1533-1586*, Warszawa, 1988, tiek ir mažesnės apimties tyrimų, žr.: A. Körmendy, A. Petneki, *Stefan Batory w historiografii węgierskiej*, *Stefan Batory – król Rzeczypospolitej i książę Siedmiogrodu*, red. A. Körmendy, R. Lolo, Pułtusk, 2008, p. 11-28.

¹³ Pagrindinė K. Bekešo veiklą aptarianti literatūra nurodyta: E. Bojtár, Kasparas Bekešas ir jo antkapis: mįslės ir nuomonių skirtumai, *Lituanistica*, 1990, t. 1, p. 25-37.

¹⁴ A. Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662-1702 m.)*, Vilnius, 2002, p. 298.

¹⁵ R. Ragauskienė, Litewski okres w życiu królewskiego muzyka XVI wieku Walentego Bakfarka, *Litwa w epoce Wazów*, Warszawa, 2006, p. 415-428; Wł. Konopczyński, Eperyaszy (Eperioss) Antoni (1689-1747), *PSB*, Kraków, 1947, t. 6, p. 279.

¹⁶ R. Ragauskienė, Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro laikais (1492–1586 m), *Istorija*, 2008, Nr. 72, p. 21-31. Straipsnis anotuotas vengrų spaudoje: A. Laczházi (ismertetés): Magyarok a Litván Nagyfejedelemségben a Jagellók és Báthory István korában. [Ragauskienė, Raimonda: Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro laikais (1492–1586 m).- Hungarians' Status in the Grand Duchy of Lithuania under the Rule of Jagiello and Stephen Batora (1492–1586). (*Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*), issue: 72/2008, p. 21-31], *Kisebbségkutatás* 18. évf. 2009, 4, p. 756-759.

¹⁷ V. Navickaitė-Šakėnienė, *Vengrai Vilniuje iki XVII a. pab. Istorinis maršrutas*, Lietuvos edukologijos universiteto, Humanitarinio ugdymo fakulteto taikomios istorijos studijų bakalaурinis darbas (vadovė prof. dr. R. Ragauskienė), Vilnius, 2018.

¹⁸ *A Divided Hungary in Europe: Exchanges, Networks and Representations 1541-1699*, ed. by G. Almási, Sz. Brzeziński, I. Horn, K. Teszelszky, Á. Zarnóczki, Cambridge scholars Publishing, 2014, Vol. 1: *Study Tours and Intellectual-Religious*

Lietuvos istorijos 3-4 tomų vietovardžių rodyklės platumo¹⁹. Svarbios informacijos apie senuosius lietuvių-vengrų ryšius, ypač prekybos ir karybos srityse yra paskelbtoje medžiagoje iš Vengrijos archyvų²⁰. Pastaruoju metu pasirodė teminiai, atskirų laikotarpių Lietuvos-Vengrijos santykius analizuojantys darbai. Juos išleido Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugija, 1994-2016 m. jos organizuotose tarptautinėse mokslinėse konferencijose skaitytų pranešimų pagrindu²¹.

Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos leidiniai pristatantys senuosius Lietuvos ir Vengrijos ryšius

Kultūrinių ryšių tarp Lietuvos ir Vengrijos kontekste nagrinėti vengrų kilmės žodžiai lietuvių kalboje ar kalbiniai atskirų žodžių panašumai ir pirmiausia išskirtini Arankos Laczházi darbai²². Taip pat šioje srityje dirba Attila Hollós, Ričardas Petkevičius²³. Prof. András Zoltán, kurio dėka lietuvių kalba

Relationships, ed. by G. Almási; Vol. 2: *Diplomacy, Information Flow and Cultural Exchange*, ed. by Sz. Brzeziński, Á. Zarnóczki; Vol. 3: *The Making and Uses of the Image of Hungary and Transylvania*, ed. by K. Teszelszky.

¹⁹ D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 3: *XIII a.-1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Baltos lankos (toliau - *Lietuvos istorija*, t. 3), 2011; J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4: (toliau - *Lietuvos istorija*, t. 4), *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386-1529 m.*, Baltos lankos, 2009.

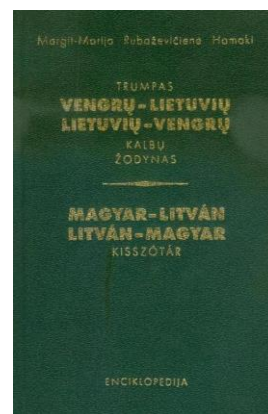
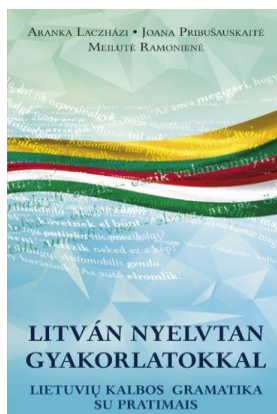
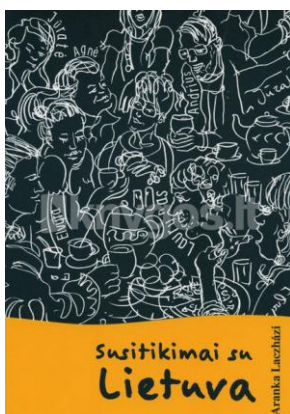
²⁰ Akta odnoszące się do stosunków handlowych Polski z Węgrami głównie z archiwum koszyckiego z lat 1354–1505, wyd. S. Kutrzeba, *Archiwum Komisji Historycznej*, Kraków, 1902, t. 9, p. 407–485; Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności przez W. Barana, J. Dąbrowskiego, J. Łosia, J. Ptaśnika, S. Zachorowskiego, Kraków 1919; *Dokumenty polskie z archiwum dawnego Królestwa Węgier*, wyd. S. A. Sroka, Kraków, 1998–2000, t. 1-2.

²¹ *Lietuvos ir Vengrijos istoriniai-kultūriniai ryšiai: XI-XV amžius*, sud. M. Rubaževičienė, red. K. Rubaževičiūtė, Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugija, [b.d.]; *Lietuvos ir Vengrijos istoriniai-kultūriniai ryšiai: XVI amžius*, sud. M. Rubaževičienė, Vilnius, 2009; *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010; *Bakfark Bálint Zsigmond Ágost udvari lantosa. Valentinas Bakfarkas Žygimanto Augusto dvaro liutnininkas*, sud. M. Rubaževičienė, vertė K. Rubaževičiūtė, Vilnius, 2012; *Lietuva ir Vengrija – istorijos ir kultūros sąsajos*, sud. M. Rubaževičienė (Homoki); vertė K. Rubaževičiūtė, 2015.

²² A. Laczházi, Венгерские элементы в лексике литовского языка, *Miscellanea Corviniana. Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára. Szerkesztették: Abonyi Réka, Janurik Szabolcs és Zoltán András*, Budapest, 2003, p. 236-243.

²³ A. Hollós, Венгерские элементы литовского словаря, *A Litván Nagyfejedelemség és a mai Közép- és Kelet-Európa nyelvei: Analógiák és folytonosság. Языки в Великом княжестве Литовском и странах современной Центральной и Восточной Европы: аналогии и преемственность*. Az 1998. május 25–26-i konferencia anyagaб Szerkesztették: A.

pradėta dėstyti seniausiam Vengrijos Etvešo Lorando universitete Budapešte, išskyrė, nors ir žymiai retesnius, baltizmus vengrų kalboje, apžvelgė jų tyrimus²⁴. Nagrinėtas ir vengriškų asmenvardžių paplitimas Lietuvoje²⁵. Taip pat apžvelgtas vengro – kitataučio įvaizdis lietuvių folklore. Pasakojamojoje tautosakoje vengrai minimi kaip gydytojai, prekybininkai ir keliautojai. XIX a. jų vardas prigijo pirkliais, nešiojusiems po kaimus kromelius; keliaujantiems amatininkams ar studentams medikams, studijavusiems Austro-Vengrijos universitetuose ir atlikinėjusiems praktiką kitose šalyse – užsiiminėjusiems žmonių ir gyvulių gydymu²⁶.

Atskiro paminėjimo nusipelno pastaraisiais metais pasirodę lietuvių kalbos vadovėliai vengrams. Tai Lietuvių kalbos instituto 2014 m. išleistas A. Laczházi vadovėlis vengrų studentams „Susitikimai su Lietuva“ ir tais pačiais metais Vilniaus universiteto išleista autorių kolektyvo - A. Laczházi, J. Priušauskaitės ir M. Ramonienės parengta lietuvių kalbos gramatika su pratimais „Litván nyelvten gyakorlatokkal“²⁷. Dar 1997 m. M. Rubaževičienė parengė ir Enciklopediją leidykloje išleido trumpą dvikalbį žodyną²⁸. Lietuvių kalbos institutas 2007 m. publikavo apie 80 000 žodžių apimties „Lietuvių-

Laczházi, E. Szmolinka, A. Zoltán, Budapest, 1998, p. 35; P. Петквявичус, К этимологии слов: венгерское láng «пламя» и литовское lángas «окно» [Szavak etimológiájához: a magyar "láng" és a litván "langas" (ablak)], IV Szegedi Ukrán Konferencia, 2005 november 25, *Hungaro-ruthenica*, 2008, Szeged, p. 171-174.

²⁴ A. Zoltán, Палемон и Аттила (Из истории языковых и культурных контактов венгров с народами Великого княжества Литовского), *Studia Russica*, 1999, t. 17, p. 141-153.

²⁵ J. Palionis, *XVII a. pabaigos – XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*, Vilnius, 2008, p. 65-67.

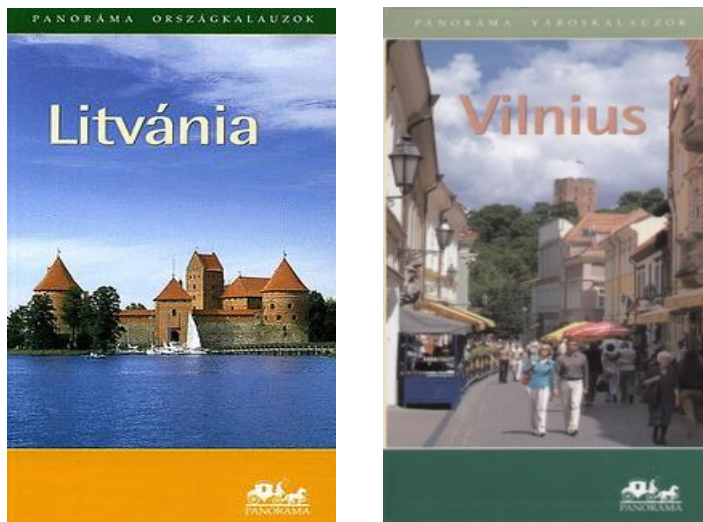
²⁶ L. Anglickienė, The Image of Hungarians in Lithuanian folk culture, *Acta Ethnographica Hungarica*, 2005, Vol. 50 (1-3), p. 99-105; L. Anglickienė, *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*, Versus aureus, 2006, p. 231-234.

²⁷ A. Laczhazi, *Susitikimai su Lietuva*, Vilnius, 2014; A. Laczházi, J. Priušauskaitė, M. Ramonienė, *Litván nyelvten gyakorlatokkal*, Vilnius, 2014

²⁸ M. Rubaževičienė-Homoki, *Trumpas vengrų-lietuvių ir lietuvių-vengrų kalbų žodynas*, Vilnius: Enciklopedija, 1997.

vengrų kalbų žodyną“, su trumpa lietuvių kalbos gramatika, kurią parengė Endrė Bojtár, redagavo A. Laczházi, R. Petkevičius ir Beatrix Tölgyesi²⁹.

Kol kas pasirodė daugiau turistinės informacijos vengriškai apie Lietuvą, nei kad lietuviškai apie Vengriją. Nedidelius informacinius leidinius apie Lietuvą vengrų kalba 1981 ir 1999 m. paskelbė buvęs Lietuvos ambasadorius Vengrijos Respublikoje Vygintas Grinis³⁰. István Kuzmányi Vengrijos gyventojams parengė net du vadovus apie Lietuvą: 2007 m. išleistą vadovą po Vilnių ir 2009 m. kelionių vadovą po Lietuvą. Šalis vengrams pristatyta, kaip nauja ir labai atrakinga kelionių kryptis. Pabrėžiama, kad tai didžiausia iš Baltijos šalių, pasižyminti spalvingomis tradicijomis, puikiu kraštovaizdžiu ir kultūriniu paveldu³¹.

Kuzmányi István vadovai apie Vilnių ir Lietuvą

Taigi tyrimų apie įvairiapusių vengrų ir lietuvių ryšius istorijos bėgyje gausėja. Buvusių santykių intensyvumą atspindi publikuotų darbų chronologija: daugiau žinoma apie senuosius ikimoderniųjų laikų besivysčiusius kontaktus, nei šiuolaikinius ryšius. Vis dar stokojama ilgo laiko periodu vykusių ryšių apibendrinto vaizdo.

Pristatomame darbe pabandyta apibendrinti abiejų šalių bendradarbiavimą ilgo laiko periodu – nuo anksčiausiai žinomų faktų iki šių laikų. Tai sintetinis žvilgsnis į Lietuvos ir Vengrijos tarpusavio

²⁹ *Litván – magyar szótár. Lietuvių–vengrų kalbų žodynas*, parengė E. Bojtár, Vilnius, 2007.

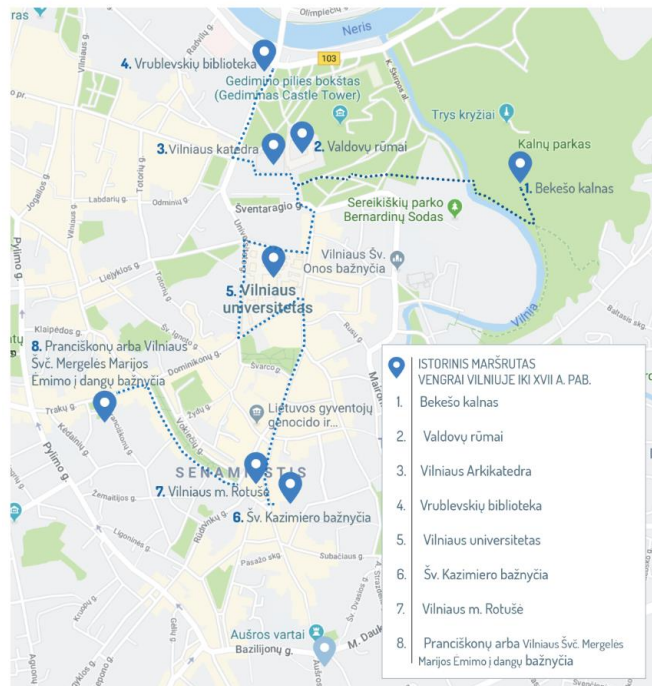
³⁰ *Litvánia: informacinis leidinys*, (aut. V. Grinis), Vilnius, 1981; *Litvánia a XXI. század küszöbén*, aut. V. Grinis, Vilnius, 1999.

³¹ I. Kuzmányi, *Vilnius útikönyv*, Panoráma sorozat, 2007; I. Kuzmányi, *Litvánia - Panoráma országhalauzok*, Medicina Könyvkiadó Zrt., 2009.

politinius, ekonominius ir kultūrinius ryšius istorijos bėgyje. Stengtasi pastebėti ryškiausias ir reikšmingiausias bendradarbiavimo momentus, bet nesiekta suregistruoti visų bendravimo momentų ar įvykių – to ir neįmanoma padaryti. Pabandėme pažymėti ne tik sausus istorinius faktus, bet pateikti ir vieną kitą įdomybę, nepraleisti svarbesnių asmenybių apibūdinimo ar bent jau jų paminėjimo.

Už vertingas pastabas, palaikymą ir geranoriškumą dėkojame darbo recenzentėms doc. dr. Arankai Laczházi ir doc. dr. Marijai Rubaževičienei. Pačių recenzenčių tyrimai itin praplečia Lietuvos ir Vengrijos santykių tematiką, pateikia naujus rezultatus ir išryškina naujas gaires.

Rašant darbą sunkiau sekėsi spręsti vengriškų asmenvardžių rašymo problemą ir vienodo vardų pateikimo principo pasiekti nepavyko. Kalbant apie ankstyvąją istorijos laikotarpį, ne visuomet yra žinomos originalios vengriškų asmenvardžių formos. Vėlesniais laikais iškilo vengrų kilmės asmenvardžių sulietuvinimo klausimas (Pvz., prigiję kai kurie žymių, Lietuvoje gerai žinomų vengrų rašytojų sulietuvinti asmenvardžiai, kaip S. Petefi). Klausimų kilo ir dėl vietovardžių vartojimo. Senųjų laikų Vengrijos žemės apėmė ne tik vengriškąsias, bet ir šiandien jau kitoms valstybėms priklausančias teritorijas. Tokiais atvejais stengtasi pateikti pastarųjų vietovardžių formas.

Istorinis maršrutas: Vengrai Vilniuje iki XVII a. pab., V. Navickaitė-Šakėnienė, *Min., veik.*, Vilnius, 2018.

1. Beketo kalnas: K.Beketas (1520-1579) buvo Stepono Batoro priėmęs veliūnai. S. Batoras tapo Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, tapo jo draugu, kariuomenės vadu ir ištikimu bendrabalviu. Palaidotas ant kalvos prie Vilniaus, K. Beketas buvo anjonų tikėjimo išakoma, kad prieš mirį išsitarė: „Dangus man nerūpi, o pragaro nebėju.“ ir jo palaikų j katalikų kapines neprimė. Veliū karalius įsakė ant kapo pastatyti paminklą. Jis buvo maždaug 20 metrų aukščio aštuonkampio bokšto pavidalo. Kalną imta vadinti Beketo vardu. XIX a. viduryje paminklas, Vilniaus vandenimis paplovus kalvos slėpti, kartu su K.Beketo kapu nuvirtė į upę.

2. Valdovų rūmai: Žygmantas Senasis su žmona vengrė Barbara Zapolya į Žemutinės pilies rūmus atvyko 1513 m. gegužės 28 d. Kurį laiką karališkąjį pora Vilniuje rezidavo kartu, o 1514 m. liepos pab. Žygmantui Senajam išvykus į karinę žygių prie Minsko, karalienė Barbara Zapolya, globojama vyskupo Mikalojaus Dževickio, liko reziduoti Vilniaus Žemutinėje pilyje. Tu pačiu metu rūsęsį j Vilniuje gavo žinią apie LDK kariuomenės pergalę prieš maskvitus prie Oršos, čia sulaukę sugrįžusio subaukto. Karališkąjį pora iš Vilniaus išvyko 1515 m. pradžioje. Tarp žymesnių XVI a. vengrų, tarnavusių Žygmantui Augusto dvare, be Europinio garso liuhininko Valentino Balfariko, dar būtinai išskirti Vilniaus statybų priziūretoją Mykolą iš Kezmaruko. Tarnavusių valdovai nuo 1543 iki 1553 metų. Apie 1585 m. Steponas Batoras Vilniaus rūmuose priėmė popiežiaus nuncijų kardinalą Ippolitą Aldobrandini (Ippolito Aldobrandini), vėliau tapusį popiežiumi Klemenšu VIII, pasiurbusiu karaliai Kazimierą šventulius.

3. Vilniaus Arkikatedra: tikslus pavadinimas „Vilniaus Sv. Stanislovo ir Sv. Vladislavo arkikatedra bazilika“ Vilniaus Arkikatedroje yra dvi svarbios šiai temai koplyčios-tai nuostabus meno kūrinys Sv.Kazimiero -Lietuvos globojėja koplyčia ir Sv. Vladislavo. Kunigaikščiai Kazimieru (1458-1484) 1471 m. vengrų didikai pasiūlė Vengrijos karaliaus sostą. Per didžiausią paskutinę katedros rekonstrukciją L. Stuoša-Gucevičius suprojektavo Sv. Vladislavo (1048-1055) anksčiau vyskupo Andriejaus Vainos, elipsės formos koplyčia. Koplyčia buvo išdėstyta originaliomis freskomis, kurių fragmentus galima matyti. Prie koplyčios altoriaus išilgai tolysiškai užrašai liudija teologinę freskų prasmę: ZELUS (luolumas) ir FIDES (tikėjimas). Koplyčios altorius įrengtas XIX a. vid., šaurinėje nišoje stovi masyvi gipsinė Sv. Vladislavo skulptūra. Sv. Vladislavo figūra ekspresyvi, jis rankoje laiko kryžų. Skulptūra sukurtą 1861-1863 m., jos autorius – Henrichas Dnochovskis. Iki 1935 m. ši skulptūra caro valdžios nutarimu buvo uždengta, kaip misionieriškos ir veiklios katalikiškos ženklas. Freskoje virš karaliaus Vladislavo I statulos išilgai deškinės koplyčios įrašas lotynų kalba. Lietuviškas įrašo vertimas: SVENTAJAM VLADISLOVUI VENGRIJOS KARALUII, išvedusiam į šventąjį karą kryžiuočių būrius, Pasvešta 1863 metų birželio 27 diena.

4. Vrublevskių biblioteka: Tomas Oskaras Sosnovskis, Jadvyga ir Jurgis 1852 m. sukūrė skulptūrinę grupę „Jugaila ir Jadvyga“, kuri 1856 m. buvo eksponuojama Vilniaus senųjų muziejuje ir tapo lenkų-lietuvių vienybės simboliu, prie jos plakė sukleitę piligrimai. Po 1863 m. sukilimo M.Muravjovo įsakymu skulptūra buvo išvežta į Maskvą ir j Vilnių grąžinta tik 1931 m., nuo 1982 m. eksponuojama Lietuvos moklų akademijos Vrublevskių bibliotekos vestibulyje.

5. Vilniaus universitetas: 1579 m. karalius Steponas Batoras išdėmė Vilniaus akademijsio atidarymo privilegijį raštą, o popiežius Grigalius XIII išleido bulę patvirtinančią 1570 m. Vilniuje įsteigtą jezuitų kolegiją universitetu. Vilniaus universitete yra nemažai Stepono Batoro atsimamo ženkliu atsimamo lenka, portretas Vilniaus universiteto Sv. Jonu bažnyčioje ir bibliotekos reprezentacinėje Baltojoje salyje, portretas-bareljefas Vilniaus universitete, greta Kolonų salies, Stepono Batoro vardo auditorija.

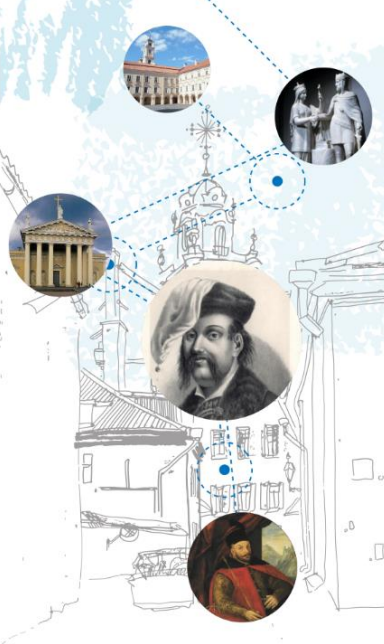
6. Šv. Kazimiero bažnyčia: Jezuitų ordino ir Sv. Kazimiero gimtinaičio Žygmanto Vazos rūpesčiu 1604 m. pradėta statyti bažnyčia. Ji buvo skirta šventojai karaliai Kazimiero atminimui. Bažnyčia baigta statyti apie 1616 m., vidus įrengtas 1618 m. Šv. Kazimiero bažnyčia – vienas antikvystausiu baroko statinių mieste. Bažnyčia pasizymi tuo, kad XVIII a. vadovaujant Tomui Žebrauskui buvo pastatytas kelų pakopų kupolas su aukštu žibintu, variktuotu karina. Tai vienintelis tokio dydžio kupolas visoje buvusioje LDK žemėse.

7. Vilniaus m. Rotušė: šis objektas j maršrutą įtrauktas, kaip pagrindinė Vilniaus valto Pausiaus Baimo (1610-1680) darbo vieta. P. Baimo, kaip valto veikla buvo svarbi miestas, o jo autoriteta patvirtina faktas, kad jis buvo iš ly kelios vietų, kurie daugiausia kartu atstovavo seimuose, o tam reikėjo didžiausio teisinio patyrimo, paūkauus miesto teliu ir privilegijų išnarymo. Konfliktis su rašūninku L. Mekevičiumi, valtas P. Baimas, pastarajam atėjus atskintis del tyrimo iš tarnybos, net užstojo prie rotušės kelia, draude ir neleido toliau eiti.

8. Pranciškonų arba Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ėmimo j dangų bažnyčia: Karalienė Jadvyga buvo kanonizuota 1937 m. birželio 8 d. Romos katalikų bažnyčioje Sv. Jadvyga laikoma karalienę ir suvienytos Europos globojėja Lietuvoje. Sv. Jadvygos atminimas iki XX a. pabaigos nebuvo deramai įamžintas, 2010 m. gruodžio 12 d., tarpininkaujant Mažesniųjų brolių pranciškonų Vilniaus Švenčiausiosios Mergelės Marijos Ėmimo j dangų bažnyčios rektoriumi Marekui Adamui Detlafui, j Vilnių išKrokuvos Vavelio katedros buvo perduota Sv. Jadvygos relikvija. Ją kartu su Lietuvos delegacija atvežė brolis M. A. Detlafas. Jo iniciatyva šioje bažnyčioje pastatytas altorius Sv. Jadvygos relikvija bei jos atminimui deramai išsaugoti.

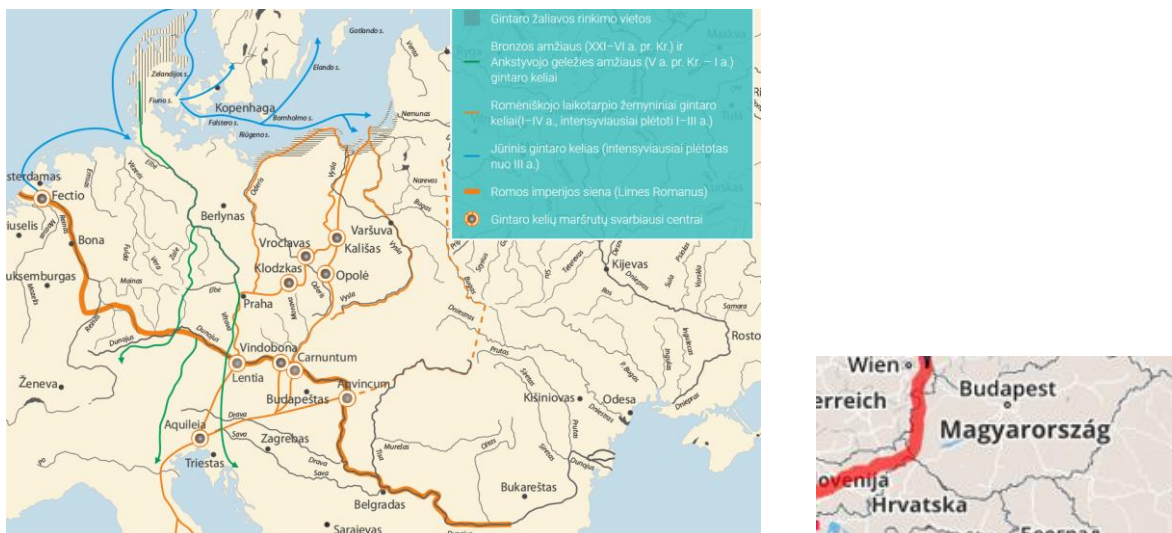
VENGRAI VILNIUJE IKI XVII A. PAB. ISTORINIS MARŠRUTAS

Istorinis maršrutas: Vengrai Vilniuje iki XVII a. pab., V. Navickaitė-Šakėnienė, *Min. veik.*, Vilnius, 2018.

II. ISTORINIAI LIETUVOS VENGRIJOS RYŠIAI

1. Ryšiai priešistoriniais laikais

Netiesioginiai baltų kontaktai su šiandieninės Vengrijos teritorijoje gyvenusiais žmonėmis užčiuopiami dar nuo priešistorinių laikų, kai dar tose vietose negyveno vengrai. Tokių saitų svarbiausia priežastis buvo „šiaurės auksas“ – gintaras, prekyba juo. Vengrijos teritorijoje buvo rasti netgi paleolitu priskiriami trys gintariniai dirbiniai, tiesa, tik vienas iš jų pagamintas iš Baltijos baseino gintaro³². Žalvario amžiuje baltiškasis gintaras, kaip vertinga prekė, iš jo gavybos centrų prie Baltijos jūros būdavo gabenamas į Vakarų Europą, Aziją ir tolimesnius kraštus, antai Egipto faraono Tutanhmono kape (apie 1333-1324 m. pr. Kr.) rasti dirbiniai iš Baltijos gintaro. Ankstyvųjų metalų laikotarpio gintarinių dirbinių Vengrijos teritorijoje daugiausia randama laidojimo laukų kultūros paminkluose. Dauguma jų buvo gaminti Italijos dirbtuvėse³³. Intensyviausiai ši prekė „keliavo“ romėniškuoju laikotarpiu.

Gintaro kelio trasa per šiandieninę Vengrijos teritoriją (Panoniją)³⁴

Iki IV a. gintaro kelionių trasa ėjo per eros pradžioje Romos imperijos sukurtą Panonijos, kuriai priklausė šiandieninės Vengrijos vakarinė dalis, provinciją. „Gintaro kelias“ ėjo nuo Romos imperijos pasienyje buvusių tvirtovių-miestų Vindobonos (dabar Viena) ir Karnuntumo, piečiau esančio Akvinko

³² A. Bliujienė, *Lietuvos priešistorės gintaras*, Vesrus aureus, 2007, p. 97.

³³ *Ten pat*, p. 246.

³⁴ Prekyba gintaru ir gintaro keliai, <http://pgm.ldm.lt/lt/gintaras/prekyba-gintaru-ir-gintaro-keliai>.

(Aquincum, dabar šiaurinė Budapešto dalis), kilo aukštyn Moravos upe į dabartinės Silezijos sritį, toliau – į dabartinės Mazovijos šiaurę. Baltijos jūros pakrantėmis šio kelio trasa driekėsi nuo Vyslos žemupio į Sembą ir Lietuvos pajūrį. Čia romėniškosioms prekėms plisti didelę reikšmę turėjo baltų regiono upės – Prieglius, Nemunas ir jo atšakos, kurios Šiaurės Lietuvoje žemyniniais keliais susijungė su Dauguvos baseino upėmis³⁵.

Szombathely miestas (romėnų *Savaria*, įkurtas apie 43 m. po Kr.), pro kurį ėjo „gintaro kelias“ tarp Baltijos šalių ir Romos

Išlikusio kelio, kuriuo gabentas gintaras, likučiai

Prekybiniai ryšiai su Vidurio Europa ir ne tik germanų žemėmis, bet ir su dabartinės Vengrijos teritorijomis, vėl pagyvėjo tautų kraustymosi laikotarpio pabaigoje. Užsimezgusi prekyba tarp Gotlando ir arabų kraštų po truputį įtraukė ir baltus. Ypač svarbų vaidmenį ėmė vaidinti Dauguvos upė, kuria lengvai buvo pasiekiamas Dnieprą ir Juodoji jūra. Svarbiais vandens keliais tapo Lietuvos upės, ypač Nemunas, pagyvėjo prekyba su miškingais Lietuvos rajonais. Manoma, kad Lietuvos teritoriją pirkliai pasiekdavo ne tik Nemunu, bet ir sausumos keliais per prūsų žemes. Baltai pirko spalvotuosius metalus, kasdienio vartojimo prekes. Pagrindinė baltų prekė buvo baltiškasis gintaras, kurio archeologai randa Vengrijoje, taip pat kailiai, oda, vaškas, žemės ūkio produkcija³⁶. Neatsitiktinai filologai anksčiausiai pradėjo diskutuoti dėl vengriško žodžio *gyanta*, *gyantar*, reiškiančio „smala, gintaras“, kilmės³⁷. Tačiau bent kol kas nėra neabejotino atsakymo šiuo klausimu. Yra įvairių hipotezių: šis žodis galėjo būti

³⁵ Prekyba gintaru ir gintaro keliai, <http://pgm.lm.lt/lt/gintaras/prekyba-gintaru-ir-gintaro-keliai>; A. Bliujienė, *Min. veik.*, p. 319.

³⁶ I. Vaškevičiūtė, Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis, *Lietuvos istorija*, t. 2, *Geležies amžius*, red. G. Zabiela, Vilnius, 2007, p. 244-245

³⁷ S. Ambrazas, rec.: Guliano Bonfante, Baltistikos raštai. Scritti Baltistici, parengė P. U. Dini, B. Stundžia, Vilnius, 2008, *Archivum Lithuanicum*, 2009, t. 11, p. 408.,

pasiskolintas ir iš lotynų kalbos, B. A. Larin, V. Machek, E. Bojtár nuomone, žodis galėjo būti fino-ugrų kilmės ir jį pasiskolino baltai. Tuo tarpu dabartinis vengrų tyrinėtojas V. Voigtas, mano, kad yra atvirkščiai, III-V a. finougrai galėjo jį pasiskolinti iš baltų. Ši teorija išdėstyta ir vengrų kalbos istoriniame etimologiniame žodyne³⁸. Juolab, kad apie vengrų ir baltų kontaktus pirmaisiais m. e. amžiais liudija du vengriški žodžiai, tiesioginiai skoliniai. Tai vengr. *tót* - tauta, ir *venter* – venteris³⁹.

2. Vengrų žinios apie Lietuvą ir lietuvius ankstyvaisiais ir brandžiaisiais viduramžiais

Viduramžiais Vengrija kartu su Lenkijos ir Čekijos karalystėmis sudarė Vidurio Europos branduolį. Tuomet Vengrijai priklausė net tris kartus didesnė teritorija nei šiandieninė Vengrijos Respublika. Dar prieš susikuriant karalystei, jos teritorijoje gyveno pavienės klajoklių tiurkų gentys ir slavai. IX a. pab. iš Karpatų baseino kraštų į šią teritoriją atsikėlė vengrai. Nuo X a. antros pusės jų visuomenės politinė organizacija ėmė įgauti monarchinės valdžios bruožų, o valstybę reprezentavo Arpadų (Árpád) dinastija, sugebėjusi užgrobti daugiausiai žemių ir valdinių bei belaisvių. Vengrijos valstybės organizacija siejama su dinastijos įkūrėju ir pirmuoju istoriniu valdytoju Geza (Géza) (970-997) bei Steponu I (István) (997-1038), karūnuotu 1000/1001 m. Jo valdymo laikais Vengrija tapo krikščioniška karalyste⁴⁰.

Mykolo Archangelo Palonio freska „Šv. Adalberto (Vaitiekiaus) ėmimas į dangų“ (XVII a.) Pažaislio vienuolyne

Vengrijoje kurį laiką misionieriaavo baltų kraštus aplankęs pirmasis žinomas krikščionių misionierius šv. Adalbertas Vaitiekus (apie 956-997). Dvasininko išsilavinimą įgijęs Magdeburgo arkivyskupo katedros mokykloje, jis tapo Prahos vyskupu. Negalėdamas vykdyti vyskupo pareigų,

³⁸ A. Zoltán, Палемон и Атила, p. 141-142.

³⁹ *Ten pat.* Dėkojame doc. dr. Laczházi Arankai už pastabą ir nuorodą.

⁴⁰ W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław etc., 1983, p. 19-22.

dvasininkas iškeliauvo į krikščionišką misiją Vengrijoje. O jau iš ten per Lenkiją atvyko vykdyti misijos prūsų žemėse, bet priešiška vietinių sutiktas, netrukus buvo nužudytas kirvio kirčiu per galvą⁴¹.

Įdomybė. Vengrijos karaliaus šv. Stepono I diena Lietuvoje

Steponas I buvo paskelbtas šventuoju ir Vengrijos globėju. Hagiografiniuose aprašymuose teigiama, kad karalius prieš mirtį kreipėsi į Šv. Mergele Mariją prašydamas globoti Vengriją. Su Steponu I siejama nuo XII a. Vengrijos karalių naudota regalija – Šventoji karūna. Po Antrojo pasaulinio karo baiminantis išvežimo į Sovietų Sąjungą, karūna kartu su kitomis išdo brangenybėmis per Austriją buvo išgabenta į JAV. Fort Knoxe ji išbuvo beveik viso šaltojo karo metu. 1978 m. Amerikos prezidentas Jimmy Karteris grąžino ją vengrams, o 2000 m. karūna buvo perkelta į Vengrijos parlamento pastatą Budapešte, kur yra saugoma iki šiol⁴². Budapešto Šv. Stepono bazilikoje yra ir dar viena su šv. Steponu I susijusi relikvija – pirmojo Vengrijos karaliaus mumifikuota dešinioji ranka.

Mumifikuota šv. Stepono I ranka (šv. Stepono bazilika Budapešte) Su šv. Steponu I siejama Vengrijos karūna

Vengriją apkrikštijęs karalius prisimenamas ir Lietuvoje. Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos vadovės dr. Marija Rubaževičienės teigimu, rugpjūčio 20 d. šv. Stepono I dieną, kaip nacionalinę Vengrijos šventę, mini Lietuvoje gyvenančios vengrų šeimos. Tą dieną švenčiama ir „Naujos duonos“ diena – kai iš pirmųjų šių metų derliaus grūdų kepama duona⁴³.

⁴¹ K. Dobkevičius, Pažaislis ir Šventojo Vaitiekaus Adalberto misija Prūsijoje, *XXI amžius*, 2003, Nr. 40; D. Baronas, Pirmosios krikščionių misijos baltų kraštuose, *Lietuvos istorija*, t. 2, *Geležies amžius*, red. G. Zabiela, Vilnius, 2007, p. 404-406.

⁴² P. László, The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible, *The Slavonic and East European Review*, 2003, Vol. 81, Nr. 3, p. 421-510.

⁴³ G. Ambrazas, Išdidžiai save vadina meilės tremtine, *Lietuvos žinios*, 2016 m. spalio 8 d.

Tiesioginiai ryšiai tarp vengrų ir lietuvių ankstyvaisiais viduramžiais neužsimezgė, tačiau Lietuvos istorijai buvo svarbus dar vienas Arpadų dinastijos atstovas – pamaldumu garsėjęs Vengrijos karalius Vladislovas (Szent László) (apie 1040-1095). XII a. pab. kanonizuotas valdovas tapo karaliaus-riterio ir kartu šventojo idealu, buvo plačiai garbinamas viduramžiais. XIV a. pab. priimdamas krikštą šio vengrų karaliaus vardą pasirinko Lietuvos ir Lenkijos valdovas Jogaila. Šv. Vladislovas taip pat yra ir Vilniaus katedros globėjas. XVIII a. pab. konstruojant katedrą, jo garbei buvo suprojektuota šv. Vladislovo koplyčia. Jos altoriuje stovi 1863 m. Henriko Dmochovskio sukurta šv. Vladislovo skulptūra, virš kurios išlikęs dedikacinis įrašas lotynų kalba (Šventajam Vladislovui, Vengrijos karaliui, išvedusiam į šventąjį karą kryžiuočių būrius. Pašvęsta 1863 metų birželio 27 dieną)⁴⁴.

Šv. Vladislovo skulptūra, Vilniaus katedroje ir dedikacinis įrašas

XIII a. pirmoje pusėje lietuviai turėjo daugiau progų pažinti vengrus, tačiau kaip priešininkus, tuomet vykusią karų dėl įsigalėjimo Haličo Voluinės žemėse, metu. Į šias žemes taip pat pretendavo Rusios kunigaikščiai, lenkai ir vengrai. Pastarieji 1205-1233 m. surengė keliolika žygių į Haličą, siekdami vietoje mirusio Haličo valdovo Romano į sostą pasodinti vengrų karalaitį. Tačiau ilgainiui prieš vengrus nukreiptose kovose sėkmė ėmė lydėti Romano sūnų kunigaikštį Danilą (apie 1201-1264), kurio sąjungininkai buvo lietuvių kunigaikščiai. Permainingose Danilo kovose prieš vengrus, lietuviai, berods, tiesiogiai kovojo su priešininkais⁴⁵.

⁴⁴ Lietuvos ir Vengrijos istoriniai-kultūriniai ryšiai XI-XV amžius, p. 4-6.

⁴⁵ Apie Danilos laviravimą tarp lenkų, vengrų ir lietuvių žr.: D. Dąbrowski, *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201-1264). Biografia polityczna*, Kraków, 2012.

2.1. Ankstyvosios vengrų kronikos apie Lietuvą

Rašytinė vengrų istorija atmintį apie Lietuvą išlaikė nuo XIII a. Tarp ankstyvųjų žinių – 1247 m. pranciškono Plano Karpini pranešimas. Popiežiaus Inocento IV nurodymu grįždamas iš kelionės pas mongolų chaną, vienuolis aplankė Vengrijos karalių Bele (Béla) IV. Pasakodamas jam apie kelionę, P. Karpini paminėjo apie keliautojams tarp Voluinės Vladimiro ir Kijevo grėsmę keliančius lietuvius⁴⁶.

XIII a. atliepiant ekspansinę Vengrijos užsienio politikos kryptį (Vengrijos karaliaus titulą tuomet sudarė aštuonių šalių pavadinimai, toks jis išliko iki 1918 m.⁴⁷) atsirado legendiniai pasakojimai, kuriuose paminėta Lietuva ir lietuviai. Vengrų kronikininkai Panonijoje įsikūrusius ankstyvuosius vengrus ėmė sieti su šioje teritorijoje tik žymiai anksčiau gyvenusiais karingaisiais hunais. Romos imperijos nuosmukio laikais hunai užvaldė Didžiąją Vengrijos lygumą ir iš čia rengdavo reidus į Konstantinopolį, Italiją ar Galiją. Labiausiai išgarsėjo hunų vadas Atila († 453). Po jo mirties hunai nebevaidino ryškesnio vaidmens, palikdami tik nuožmių naikintojų, aršių karių prisiminimą, kurį ir susiejo su vengrų karingumu.

XIII a. sukompiliuotoje Vengrijos ir Lenkijos kronikoje (*Chronicon Hungarico-Polonicum*, (originalioji kronika, kaip manoma buvo sukurta XIII a. pirmoje pusėje), nurodyta, kaip Atila, surinkęs didžiules pajėgas nusiaubė jo valdžios nepripažįstančią Lietuvą. Platus su vengrais siejamų hunų istorijos aprašymas nuo legendinių iki istorinių laikų pateiktas XIII a. pab. (apie 1273 m.) Vengrijos karaliaus sekretoriaus, dvasininko Simono iš Kezos (Kézai Simon) parašytoje lotyniškoje kronikoje „Gesta Hunnorum et Hungarorum“⁴⁸. Rašydamas apie garsųjį hunų vadą Atilą ir jo vietininkus įkurdintus keturiose pasaulio šalyse, jis paminėjo hunų imperijos šiaurėje esančią Lietuvą – „*altera usque Litvam*“. Tą patį vėliau kartojo kiti vengrų viduramžių kronikininkai, kaip kad pavyzdžiui, greičiausiai vengrų autoriaus XIV a. vid. (apie 1351 m.) sukurtoje Dubnicos kronikoje (*Chronicon Dubnicense*). Joje teigta, kad vengrai Skitijos kraštuose nukariavo prūsus, o tarp Atilos nukariautų kraštų minimi prūsai ir lietuviai.

XIII a. ar ir dar anksčiau sukurta legendinė versija apie lietuvių-hunų ryšius pateko į Renesanso laikų Lietuvą. Atilą ir Lietuvą susiejo vienas garsiausių Vengrijos humanistų, istorikas Nicolaus Olahus (Oláh Miklós) (1493-1568) 1537 m. išleistame kūrinyje „Athila“. Šis N. Olahuso darbas tapo gerai žinomu valdančiajam LDK elitui. Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilai Juodajam (1515-1565) dirbęs

⁴⁶ A. Zoltán, Палемон и Аттила, p. 144.

⁴⁷ D. Baronas, Geopolitinė situacija ir jos pokyčiai, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 3: *XIII a. -1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Baltos lankos (toliau - *Lietuvos istorija*, t. 3), 2011, p. 217-218.

⁴⁸ C. A. Macartney, *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide*, Cambridge University Press, 1953, p. 53 etc.

ilgametis jo klientas, nuo 1557 m. karaliaus sekretorius Ciprijonas Bazilikas († po 1591)⁴⁹ 1574 m. pažodžiui į lenkų kalbą išvertė N. Olahuso darbą⁵⁰. 1580 m. anoniminis autorius tą patį darbą išvertė į rusėnų kalbą⁵¹.

Nicolaus Olahus (Oláh Miklós), XVI a. graviūra

Visa tai netrukus buvo panaudota Motiejaus Strijkovskio (1547-apie 1593) „Kronikoje“, kur jis įrodinėjo apie Lietuvos apgyvendinimą jau V a.⁵² bei grindė romėnų atkeliavimo į Lietuvą teoriją hunų siaubimu Italijoje: „Vengrai irgi, nors pakankamai išgarsėję dėl savojo karaliaus Atilos, kuris skelbėsi esąs Dievo rykštė ir pasaulio siaubas, karinės narsos [...] Penkių šimtų romėnų ir italų bajorų su Palemonu, arba Publijumi Libonu, atvykimo į šiuos kraštus priežastimi vieningai laiko žiauriojo imperatoriaus Nerono, kuris 57 m. po Kristaus gimimo rūsčiai viešpatavo Romoje, tironiją – arba žiaurius vengrų karaliaus Atilos užkariavimus italų žemėse 401–428 metais po Kristaus gimimo“⁵³.

Įdomybė. Apie Lietuvoje kurtą kino filmą „Atila“

Gal tuomet ir nėra didelio paradokso, kad 2001 m. sukurta dviejų dalių amerikiečių istorinė drama „Hunas Atila“ (Attila the Hun), režisierius Dick Lowry, vaizduojanti žymiojo hunų vado gyvenimą Vakarų Romoje, buvo filmuojama daugiausia Lietuvoje. Epizodinius vaidmenis atliko nemažai lietuvių

⁴⁹ R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515-1584 m.)*, Vilnius, 2002, p.

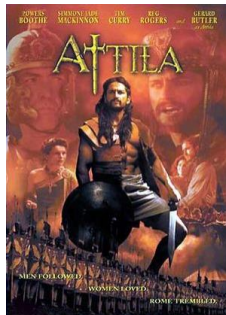
⁵⁰ Nicolaus Olahus, *Historia spraw Atyle, króla węgierskiego, z lacińskiego języka na polski przełożona*, Kraków: drukarnia M. Wirzbięta, 1574.

⁵¹ A. Brazgunou, Europejski romans historyczny i rycerski w przekładach białoruskich XV-XVII wieku, *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 2013, t. 9, p. 18.

⁵² A. Zoltán, *Min. veik.*, p.

⁵³ E. Patiejūnienė, Trys Motiejaus Strijkovskio Kronikos vertimo ištraukos, *Senoji Lietuvos literatūra*, knyga 33, Vilnius, 2012, p. 230, 243.

aktorių. Katalaunijos mūšio inscenizacija sukurta Kernavės piliakalniuose, o romėnų karius vaidino lietuviai.

2001 m. Lietuvoje kurtas amerikiečių kino filmas „Hunas Atila“, rež. D. Lowry

3. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – Vengrijos karalystės ryšiai XIV a.

Jei nuo XIII a. žinoma tik apie netiesioginius lietuvių ir vengrų kontaktus, tai sekantis šimtmetis žymėjo intensyvaus bendravimo metą. Tiesioginė vengrų pažintis su lietuviais prasidėjo nuo Vengrijos karaliaus Karolio Roberto Anžu (1310-1342) laikų. XIV a. pab. sudarius dinastinę santuoką, jau galima kalbėti ir apie santykių viduramžiais apogėjų. Būdinga šio laikotarpio ryšių ypatybė – kontaktai tarp Vengrijos ir Lietuvos plėtojosi sustiprėjusių Lietuvos ir Vengrijos ryšių su Lenkija kontekste.

Intensyvesni vengrų ir lietuvių kontaktai prasidėjo, kai po 1301 m. užgesusios Arpadų dinastijos Vengrijos karaliais pradėti karūnuoti iš Pietų Italijos ir Sicilijos atvykusių Anžu dinastijos atstovai. 1320 m. buvo sudaryta pirmoji dinastinė santuoka tarp Lenkijos bei Vengrijos valdovų šeimų: Vengrijos karalius Karolis Robertas Anžu vedė lenkų karaliaus Vladislovo Uolektinio (1260/61-1333) dukterį Elžbietą⁵⁴, ir tais pačiais metais vengrų kariai atskubėjo į pagalbą lenkams kovojant su kryžiuočiais. Tuomet vengrai bene pirmą kartą susitiko su paties LDK valdovo Gedimino vedamais lietuviais irgi padėjusiais lenkams. Gediminas 1325 m. dukrą Aldoną (1309/1310 ar 1311/1313-1339) ištekino už Lenkijos karaliaus sūnaus Kazimiero Didžiojo (1310-1370) ir sudarė karinę sąjungą su Lenkija. Tad vengrai, lenkai ir lietuviai tapo sąjungininkais. Tiesa, 1320 m. derinant bendrus lietuvių, lenkų ir vengrų veiksmus, vienas vengrų didikų, Spišo grafas Vilhelmas Drugetas Lenkijos karaliui pareiškė: „Jeigu Tu

⁵⁴ R. Petrauskas, Vengrija-Lenkija-Lietuva: dinastinių unijų paieškos, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010, p. 17-26.

taip nori pulti krikščionis išvien su pagonimis, leisk mums grįžti į Vengriją. Bet jeigu mums leisi žygiuoti su tavimi, tai siųsk pagonis, o mes mielai kariausime drauge su Tavimi“⁵⁵.

Proginė moneta skirta LDK Gediminui (1996 m.)

Viena iš XIV a. šalis skyrusių ir kartu rišančių figūrų buvo Karolio Roberto Anžu ir Elžbietos sūnus – Vengrijos, o nuo 1370 m. ir Lenkijos karalius Liudvikas iš Anžu (Liudvikas Didysis) (1342-1382)⁵⁶. Pastarojo santykis su Lietuva buvo kompliktuotas. Jis ir bandė spręsti Lietuvos christianizacijos reikalus, ir kelis kartus vykdė kampanijas prieš Lietuvą, savarankiškai ar būdamas Lenkijos valdovo sąjungininku. Ne visi žygiai buvo sėkmingi. Antai toks buvo 1345 m. vasaros žygis į Lietuvą, kurio pradžios belaukdamas Liudvikas iš Anžu pralošė 600 auksinų Olandijos grafiui Vilhelmui. Laimėjimą pastarasis netrukus su pašaipa išdalijo aplinkiniams, o vėliau Čekijos karaliumi tapęs Moravijos markgrafas Karolis dar ilgai pasakojo šį epizodą⁵⁷. Tarp svarbiausių priešiško Lietuvos priežasčių, buvo taip vadinamasis „Haličo ir Voluinės paveldas“. Tuomet (nuo 1340 m.) kunigaikštystę valdė jauniausias Ldk Gedimino sūnus Liubartas (apie 1312/1315-prieš 1386), o dauguma vengrų karinių veiksmų vyko Voluinėje, apsupus svarbiausias fortifikuotas vietas, tokias, kaip Belza⁵⁸.

Įdomybė. Kodėl Lietuvos kunigaikštis Kęstutis pažadėjo, bet nenuvyko į Budą

Vengrijos karalius Liudvikas vadovavo 1351 m. jungtiniam lenkų ir vengrų žygiui į „Rusios karaliją“. Tik šį sykį karinio susidūrimo buvo išvengta, nes Bresto apylinkėse prieš kariuomenę pasitikęs Lietuvos kunigaikštis Kęstutis pasiūlė derėtis. Derybų metu, kaip matyti iš Dubnicos kronikos,

⁵⁵ T. Baranauskas, Karaliaus Liudviko Didžiojo santykiai su Lietuva, *Ten pat*, p. 38.

⁵⁶ M. Волошук, Походы Лайоша Анжуйского против Литвы в польской историографии XLX - начала XXI вв., *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, sud. R. R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Vilnius, 2007, p. 303-318.

⁵⁷ T. Baranauskas, *Min. veik.*, p. 41.

⁵⁸ M. Волошук, Походы Лайоша Анжуйского, p. 310.

Kęstutis pažadėjo priimti krikščionybę, o Liudvikas savo ruožtu – gauti jam karaliaus karūną, padėti kovose su Vokiečių ordinu, totoriais ir perimti Ordino užkariautas žemes. Jis taip pat žadėjo pasirūpinti, kad naujakrikštų krašte būtų įsteigta savarankiška bažnytinė provincija. Kęstutis nudavė, kad su pasiūlymais sutinka. Patvirtindamas savo ketinimų rimtumą, jis davė „lietuvišką priesaiką“, atliktą aukojant jautį. Dubnicos kronika cituoja ta proga Kęstučio ir apeigose dalyvavusių lietuvių išstartus žodžius: *Rogachina Rosnenachy Gozpanany*, kurie išvertus į lotynų kalbą, neva turėjo reikšti „Dieve, į mus ir dvasias, į raguočių pažvelk, mūsų žadėtoji priesaika šiandien įvykdyta“. Ištarus tuos žodžius, Kęstutis nukirto jaučio galvą ir perėjo tarp jos ir jaučio kūno, sakydamas, kad taip jam teatsitinka, jei nesilaikys pažadų.

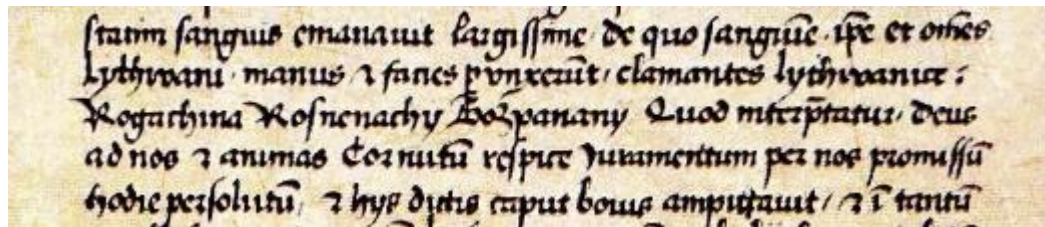
Lietuvoje kovojęs Vengrijos ir Lenkijos karalius Liudvikas iš Anžu (*Iliustruotoji Kronika, (Chronica Pictum)* apie 1360 m.

Akivaizdu, kad apeigas užrašęs kronikininkas greičiausiai vengras, nemokėjo Kęstučio pasakytos kalbos. Istoriografijoje ši „lietuviška priesaika“ kalbiniu požiūriu vertinama nevienodai ir vis dar perskaitoma (iššifruojama) skirtingai. Lenkų ir vengrų tyrinėtojai linkę manyti, kad Kęstučio pasakytas sakinytis užrašytas senąja slavų kalba⁵⁹, kai lietuvių tyrėjams dažniausiai (Kazimieras Būga, Albinas Jovaišas, Tomas Baranauskas) nekyla abejonių, kad tekstas – lietuviškas.

Susitarimo metu Kęstutis pažadėjo Vengrijos karaliui dar ir keliauti į Vengrijos sostinę Budą ir ten apsikrikštyti. Vis dėlto bendra kelionė truko tris dienas. Nutaikęs progą, Lietuvos kunigaikštis pabėgo iš karaliaus Liudviko iš Anžu stovyklos. O pastarasis taip ir neteko progos pelnyti pagonių krikštytojo nuopelnų ir daugiau niekada rimtai nebeįsitraukė į Lietuvos christianizacijos reikalus. Kęstutis pasitenkino nukreipdamas tiesioginį pavojų nuo Lietuvai pavaldžių Voluinės žemių, taip

⁵⁹ R. Balsys, Maldos į senuosius lietuvių ir prūsų dievus XVI-XVII a. rašytiniuose šaltiniuose, *Tautosakos darbai*, 2008, t. 35, p. 250-252; A. Zoltan, *Min. veik.*

neutralizavo vengrų žygio pavojų ir iš vengrų nelaisvės išvadavo per ankstesnius susidūrimus į ją patekusį brolių Liubartą⁶⁰.

Dubnicos kronikos puslapis su Kęstučio priesaikos aprašymu (17 eilutėje cituojami Kęstučio pasakyti žodžiai „Rogachina Rosnenachy Gozpanany“)

Taip Lietuvos kunigaikštis Kęstutis neišnaudojo progos pamatyti Vengrijos. Tarp pirmųjų Gediminaičių, atvykusių į Vengrijos karalystę buvo kunigaikščiai Aleksandras ir Borisas Karijotaičiai, Jogailos ir Vytauto pusbroliai valdę Podolę – turtingą ir geopolitiškai svarbią teritoriją, kurioje kirtosi LDK, Lenkijos, Moldovos ir Vengrijos interesai. Jie, kaip matyti iš 1377 m. Liudviko iš Anžu laiško Pranciškui Carrary, dar tų metų rugsėjį pasiskelbė Vengrijos karaliaus vasalais. Liudvikas iš Anžu Karijotaičių valdomą Podolę tuomet prijungė ne prie Lenkijos, bet prie Vengrijos. Karijotaičiams pavyko kuriam laikui atskirti šį kraštą nuo Lietuvos. Tačiau savarankišką jų veiklą Podolėje užbaigė 1394 m. Vytauto ir Jogailos surengtas žygis⁶¹.

Broliai Teodoras († apie 1414) ir Vasilijus buvo priversti pasitraukti į Vengriją⁶². Pagal gan neaiškią „Lietuvos didikų kunigaikščių metraščio“ informaciją, Teodoras Karijotaitis „vybegl is Podol’skoj zemli ko Ugrom, a gorody osadil volochi, i vgoriskij knjaz’ Fodoru pomoč dal“⁶³. Tai yra, Vengrijos karalius Zigmantas Liuksemburgietis davė jiems Mukačevą ir didelius valdų plotus Beregho regione⁶⁴. Vėliau net trys Gedimino palikuonys – Vladislovas I, Vladislovas II ir Liudvikas I Jogailaičiai taps Vengrijos karaliais.

⁶⁰ D. Baronas, Vingiuotas kelias į lietuvių tautos krikštą, *Lietuvos istorija*, t. 3, p. 529.

⁶¹ S. C. Rowell, Lietuva, Moldova ir Vengrija XIV-XV a. sandūroje, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, p. 27.

⁶² R. Petrauskas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė vėlyvaisiais viduramžiais: bendruomenė ir individas, struktūros ir institucijos, J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4: (toliau – *Lietuvos istorija*, t. 4), *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386-1529 m.*, [Vilnius], 2009, p. 254.

⁶³ J. Tęgowski, Między Litwą, Polską i Węgrami. Problem politycznej przynależności Podola w końcu XIV i w początkach XV wieku, *Pamiętnik Kijowski*, t. 7: *Polacy na Podolu*, red. H. Stroński, Kijów, 2004, p. 15-16.

⁶⁴ J. Tęgowski, Między Litwą, Polską i Węgrami, p. 17.

Teodoras Karijotaitis. Paminklas Palanoko pilyje Mukačeve

3.1. 1386 m. Jogailos santuoka su vengrų kilmės šv. Jadvyga Anžujiete

XIV a. pab. Vengrija lietuviams, ypač iš valdančiosios Gediminaičių dinastijos jau nebuvo nepažįstamas kraštas. 1379 m. Vengriją Jogailos pavedimu aplankė Skirgaila⁶⁵. Nuo 8-o deš. į karalystę vyko lietuvių pasiuntinybės, turėjusios tartis dėl tuomet Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Jogailos ir Liudviko iš Anžu dukros 1384 m. Lenkijos karaliumi karūnuotos Jadvygos vestuvių. 1385 m. sausį į Krokuvą atvykusi Jogailos delegacija, vadovaujama derybinę patirtį šioje srityje jau turėjusio Skirgailos. Kartu su juo buvo kunigaikščiai Vytautas, net kelis kartus lankęsis Vengrijoje, Borisas Karijotaitis, Jonas Alšėniškis ir Vilniaus vietininkas Hanulas. Lydimi lenkų pasiuntinių lietuviai išvyko į Budą, pas Jadvygos motiną Vengrijos karalienę Elžbietą.

Palankiai susiklosčius to meto politinei konjunktūrai, 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos pilyje buvo paskelbti Jogailos vedybiniai įsipareigojimai Jadvygai ir Lenkijos Karūnai. Įsipareigota kartu su valdiniais priimti krikščionių tikėjimą, prišlieti Lietuvą prie Lenkijos, išmokėti 200 000 auks. netesybų buvusiam Jadvygos sužadėtiniui Vilhelmui Habsburgiečiui, paleisti Lietuvoje lenkų belaisvius ir atgauti abiejų šalių prarastas žemes. 1386 m. vasario 2 d. Jogaila buvo išrinktas Lenkijos karaliumi, vasario 15 d. jis buvo iškilmingai pakrikštytas, o vasario 18 d. Krokovoje įvyko Jogailos jungtuvės su karaliene Jadvyga. Galiausiai kovo 4 d. Jogaila buvo karūnuotas Lenkijos karaliumi Vladislovu II⁶⁶. Šios vedybos

⁶⁵ R. Petrauskas, Dinastinės unijos genezė, *Lietuvos istorija*, t. 3, p. 544.

⁶⁶ *Ten pat.*

atvėrė kelią Lietuvos krikštui, susiejo Lietuvą ir Lenkiją dinastiniais ryšiais, padėjo valstybės įsitraukimui į to meto Europos politinę, konfesinę ir kultūrinę erdvę.

Jadvyga ir Jogaila, skulpt. Tomas Oskaras Sosnovskis. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Beje, Jogaila, kaip pagrindinį dinastinį ženklą – dvigubą kryžių perėmė iš jam giminingų tapusių Vengrijos valdovų. Šis simbolis atsirado tuoj po valdovo krikšto. Vakarų Europos heraldikoje dvigubas kryžius vadinamas patriarchaliniu, Lotaringijos kryžiumi, simbolizuojančiu krikštą. Jo idėja, kaip mano Edmundas Rišma, galėjo būti pasiskolinta iš panašią prasmę turinčio Vengrijos kryžiaus, kuris vaizduotas ir valstybės herbe, ir ant karalių valdžios obuolio, tokio vienintelio Europoje su dvigubu kryžiumi⁶⁷.

Ši santuoka turėjo ryškų politinį atspalvį. Sutuoktinius skyrė nemažas amžiaus skirtumas – Jogaila už Jadvygą buvo vyresnis daugiau nei 20 metų, skirtingas buvo išsilavinimas bei įpročiai. Jadvyga nuo vaikystės buvo rengta karalienės vaidmeniui, ji gavo puikų išsilavinimą, mokėjo kelias kalbas. Būdama tvirto charakterio, kartais net užsispyrusi, turėjo diplomato talentą. Mėgo prabangą, papuošalus ir tuo pat metu buvo labai religinga, nemažai aukojo. Politinėje veikloje karalienė nebuvo aktyvi⁶⁸.

⁶⁷ S. Sajauskas, Simboliai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetose, *Pinigų studijos*, 2007, nr. 2, p. 61; E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Versus Aureus, 2004, p. 69-70.

⁶⁸ Apie politinį Jadvygos vaidmenį žr.: L. Korczak, Karalienės Jadvygos vaidmuo ir politinė padėtis, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, p. 63-69.

Nors Jogaila nuolat lankėsi LDK, Jadvyga vyro šiose kelionėse nelydėjo. Žinomi keli jos duoti aktai: 1387 m. patvirtino privilegijas Lvovui, priėmė Moldovos kunigaikščio Petro ištikimybės priesaiką ar 1397 m. Vloclaveke vedė derybas su Vokiečių ordino magistru Konradu Jungingu, ilgesnį laiką susirašinėjo su ordinu⁶⁹. Karalienė Jadvyga išsiskyrė kultūrine ir religine veikla. Jos dvare susibūrė to meto Lenkijos intelektualai, tokie kaip Piotras Višas, Jeronimas Pragiškis ir kt. Karalienė fundavo naujas bažnyčias, aprūpino vienuolynus, globojo špitoles. 1397 m. lapkričio 10 d. karalienė fundavo lietuvių kolegiją Prahos universitete, kartu su Jogaila rūpinosi Krokuvos universiteto atnaujinimu, gavo popiežiaus sutikimą teologijos fakulteto veiklai Krokuvos akademijoje, jai testamentu paliko savo valdas⁷⁰.

Paminklas Jogailai ir Jadvygai, skulpt. Dalia Matulaitė, 2013 m. Budapeštas, Europos parkas

Sutuoktiniai gerbė vienas kitą ir tikėjosi susilaukti palikuonių. Išsvajotas kūdikis – dukra Elžbieta Bonifacija gimė po 12 bendro gyvenimo metų 1399 m. birželio 22 d. Tačiau išgyvenusi vos 3 savaites, ji mirė. Paskui ją liepos 17 d. išėjo ir Lenkijos karalienė Jadvyga. Karalienė buvo palaidota Krokuvoje, Vavelio katedroje. Popiežius Jonas Paulius II 1997 m. birželio 8 d. Jadvygą paskelbė šventąja ir Lenkijos globėja. Ši istorinė asmenybė taip pat vadinama ir Lietuvos apaštale bei suvienytos Europos patrone. 2012 m. į pranciškonų bažnyčią Vilniuje buvo atgabenta karalienės šv. Jadvygos relikvija.

⁶⁹ *Ten pat.*

⁷⁰ K. Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło*, Warszawa, 1905; O. Halecki, *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*, Kraków, 2000; L. Korczak, *Min. veik.*

Kaip minėta, Jadvygos Anžujietės asmuo Lietuvos istorijoje pirmiausia pagrįstai siejamas su XIV a. pab. Lietuvos krikštu. Remiantis kronikininko Jano Dlugošo pasakojimu, matyti, kad karalienė netiesiogiai dalyvavo konkrečiuose Lietuvos krikšto bei krikščioninimo darbuose. Iš jos aplinkos buvo kilę ir pirmieji Vilniaus vyskupai Andrius bei Mikalojus iš Goškovo⁷¹. Pirmojo Vilniaus vyskupo pranciškono Andriaus 1398 m. testamente paminėti jam Jadvygos dovanoti liturginiai drabužiai. Ji greičiausiai parūpino planuotoms steigti bažnyčioms liturginių reikmenų. J. Dlugošo teigimu, karalienė dosniai apdovanojo Vilniaus katedrą taurėmis, knygomis, monstracijomis, kryžiais, paveikslais ir kitomis dovanomis.

2012 m. Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčioje pašventintas Šv. Jadvygos altorius

2012 m. į Vilnių atgabenta šv. Jadvygos relikvija

Tarp išlikusių karalienės dovanų – Vatikano apaštalinėje bibliotekoje saugoma apie 1317-1333 m. Vengrijoje sukurta, meistriškomis miniatiūromis ištapyta pergamentinė knyga - *Acta sanctorum pictis imaginibus adornata*, vadinama *Anžu legendariumu*. Jos iliuminacijų autorius – Karolio Roberto dvaro dailininkas Hertulis iš Šoprono (Sopron). Jadvygai priklausiusią knygos dalį karalienė su vyru padovanojo pirmajam Vilniaus vyskupui. XVII a. unikali knyga pateko į Italiją. Du legendariumo lapai skirti aštuonių scenų ciklui, kuris vaizduoja lenkų šventąjį – Krokuvos vyskupą ir kankinį Stanislovą, tapusį vienu pagrindinių Vilniaus katedros šventųjų globėju. Tad knyga yra reikšminga Vengrijos-Lenkijos-Lietuvos kultūrinio ir meninio paveldo paminklas⁷².

⁷¹ V. Dolinskas, Šventoji Jadvyga Anžujietė ir jos atminimas Vilniaus katedroje, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, p. 97-98.

⁷² V. Dolinskas, *Min. veik.*, p. 97-104; V. Dolinskas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių atspindžiai Vilniaus katedros lobyne, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2008, t. 51, p. 46-47.

4. Lietuva ir Vengrija XV-XVI a. pr.

Dėl Jogailos ir Jadvygos santuokos kontaktai tarp lietuvių ir vengrų tik stiprėjo. Neskaičiuojant Vokiečių ordino ir Lenkijos, dėl politinių interesų Vengrija visą šimtmetį buvo toji užsienio valstybė, kurioje lankėsi Lenkijos Lietuvos valdovai ar gediminaičių dinastijos atstovai. Dar XV a. pradžioje Jogailai buvo siūloma šv. Stepono karūna. 1412 m. kovą-balandį Lenkijos ir Lietuvos valdovas lankėsi Vengrijos valdovo Zigmanto Liuksemburgiečio dvare. Lubovlyje tų metų kovo 15 d. Jogaila susitarė su Vengrijos karaliumi dėl taikos tarp Romos imperijos ir Lenkijos-Lietuvos, taip pat dėl karo su Ordinu⁷³.

Vytautas Didysis Lucko suvažiavime, dail. Jonas Mackevičius, 1934 m.

Lietuvos valdantieji toliau komunikavo su Budos dvaru. Romos ir Vengrijos karalius Zigmantas Liuksemburgietis atvyko ir dalyvavo 1429 m. sausio 6-29 d. vykusiame, Vytauto surengtame tarptautiniame aukščiausio lygio suvažiavime Lucke, kur buvo paviešinta Vytauto karūnacijos idėja. Zigmantas 1429 m. taip pat priėmė Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą į savo ir žmonos Barboros Cilietės 1408 m. įkurtą dvaro Drakono ordiną, kurio simbolis buvo riterių globėjo šv. Jurgio nugalėtas drakonas, ir leido didžiajam kunigaikščiui verbuoti naujus ordino narius tarp LDK kilmingųjų⁷⁴. Drakono Ordinas (Ordo equestris Draconis in Hungaria): Societas Draconis (lot.), Sarkany Lovagrend (vengr.) , Zakon Smoka (lenk.) buvo įkurtas siekiant suvienyti ištikimus Vengrijos karaliaus šalininkus, apjungti juos

⁷³ S. C. Rowell, Du europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Ispanų Karalysčių ryšiai 1411-1412 ir 1434 m. tekstuose, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2003 metai, t. 1, Vilnius, 2004, p. 165; J. Tęgowski, Między Litwą, Polską i Węgrami, p. 20.

⁷⁴ R. Petrauskas, Valdovas ir jo karūna: neįvykusios Vytauto karūnacijos aplinkybės, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2009 metai 2, Vilnius, 2010, p. 64.

kovai prieš turkus ir katalikybės išsaugojimą Vengrijoje bei visoje Europoje. Tai ir vienas seniausių ordinų Europoje⁷⁵.

Galima dar paminėti, kad tarp LDK ir Vengrijos elito vyko ir korespondencinė komunikacija. Antai žinoma apie Vengrijos didiko Stepono de Rozon laišką Ldk Vytautui 1429 m.⁷⁶ Lenkijos karalienės Sofijos Alšėniškės iniciatyva 1443–1445 m. iš čekų į lenkų kalbą buvo verčiama „Biblija“, kuri vėliau atsidūrė Vengrijoje⁷⁷.

Ordino drakono ženklas

Philippo Bonanni, *Ordinum equestrium et militarium catalogus*, Romae, 1711. p. XXXV.

Nepatenkintieji valdymu Lietuvoje vyko į Vengriją ieškoti sąjungininkų savo planams įgyvendinti. Ryšių su Vengrija fone atsiskleidė ir sudėtingi Lietuvos ir Lenkijos valdovo Jogailos santykiai su broliais (Ldk Algirdas iš dviejų santuokų paliko 12 sūnų) – Teodoru (apie 1324/26-tarp 1394-1400) ir Švitrigaila (apie 1370-1452). Pirmasis, valdęs Kobryną ir kitas žemes tarp Voluinės ir Chelmo, po tėvo mirties nutraukė ryšius ne tik su broliu, bet ir Lietuva ir 1377 m. perėjo tarnauti Vengrijos karaliui Liudvikui iš Anžu. Kelis kartus kovodamas dėl valdžios į Vengriją bėgo jauniausias Jogailos brolis Švitrigaila. 1394 m. ir XV a. pab. Maskvos metraščių sąvado duomenimis - 1418 m. jis Vengrijoje ieškojo kas jį paremtų kovoje dėl Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto. Tačiau abu kartus paieškos buvo nesėkmingos⁷⁸.

⁷⁵ V. Rutkauskienė, *Drakula, senieji Vengrijos ordinais ir Lietuva*, www.tv3.lt/naujiena/lietuva/183981/drakula-senieji-vengrijos-ordinai-ir-lietuva-2

⁷⁶ R. Petrauskas, *Valdovas ir jo karūna*, p. 63-65.

⁷⁷ Saugoma Sáros-patak gimnazijos bibliotekoje, sign. O.916, R. Cicėnienė, *LDK ankstyvoji knygos visuomenė: genezė ir raida (iki XVI a. vidurio)*, *Knygotyra*, 2010, t. 55, p. 15.

⁷⁸ J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań-Wrocław, 1999, p. 156-157; J. Tęgowski, *Między Litwą, Polską i Węgrami*, p. 19-20.

Į Vengriją keliavo ir didikai, dvaro pareigūnai. Antai tuometinis valdovo maršalka ir Podolės seniūnas Jurgis Gedgaudas, kartu su kitais lenkų bajorais Jogailos pavedimu 1411 m. vyko į Vengriją⁷⁹, 1467-1469 m. Lietuvos didikas Aleksandras Soltanas lankydamas šventąsias vietas, atliko įspūdingą kelionę per Europą ir tarp kitų apsilankė Frydricho III dvare Vengrijoje⁸⁰.

Buda, *Niurnbergo Kronikos*, 1493 m.

Tarp Vengrijos pasiuntinybių atvykusių į Lietuvą garsiausias buvo Vengrijos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio komisaro Benedikto Makros (Makrai Benedek) († 1421/1427) 1413 m. apsilankymas. Kilęs iš neturtingos vengrų bajoro šeimos, B. Makra padarė aukštą karjerą – tapo Romos ir Vengrijos karaliaus patarėju, buvo civilinės ir bažnytinės teisės licenciatas, Chucho senjoras, Egerio vyskupystės valdytojas. Lietuvoje jis turėjo spręsti teritorinius ginčus dėl Žemaitijos, nubrėžiant aiškesnes pietų ir vakarų Žemaitijos ribas. 1413 m. per Kalėdas B. Makra atvyko į Trakus pas Ldk Vytautą, kuris jį pakėlė į riterius ir gausiai apdovanojo. Savo rezidencija Lietuvoje B. Makra pasirinko Kauną, išvykdamas ir į Vilnių, ir į Žemaitiją. Savo sprendime dėl Žemaitijos sienų, komisaras Žemaitijai priskyrė Veliuoną ir

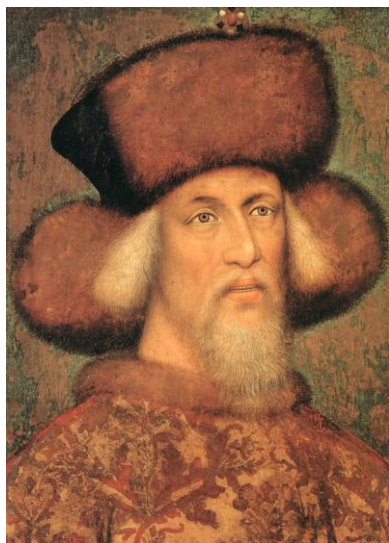
⁷⁹ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje-XV a. Sudėtis-Struktūra-Valdžia*, Aidai, 2003, p. 231.

⁸⁰ R. Trimonienė, Vakarų Europos rekomendaciniai raštai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dvariškiui. Aleksandro Soltano politinės veiklos štrichai, *Lietuvos istorijos studijos*, 1996, t. 3, p. 101-119; S. C. Rowell, Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Ispanų karalysčių ryšiai 1411-1412 m. ir 1434 m. tekstuose, *Lietuvos istorijos metraštis 2003 metai-1*, Vilnius, 2004, p. 157.

Klaipėdą, taip pat patvirtino, kad Vytautas ir Jogaila laikėsi Torūnės sutarties ir Budoje priimtų sprendimų. Nors Lietuvai palankus jo sprendimas nebuvo patvirtintas⁸¹.

Įdomybė. Vengrijos karalius ir Šv. Romos imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis – Gedimino palikuonis

Svarbų vaidmenį XV a. pirmos pusės LDK istorijoje ir ypač Ldk Vytauto karūnavimo byloje suvaidino Čekijos karaliaus Karolio IV ir Pomeranijos kunigaikštystės Elžbietos sūnus Zigmantas Liuksemburgietis (1368-1437). Dar vaikystėje jis buvo sužadėtas su vyresniąja Vengrijos karaliaus Liudviko iš Anžu dukra Marija, kurią vedęs 1387 m. tapo Vengrijos karaliumi. Tad Zigmantas Liuksemburgietis ir Marijos seserį Jadvygą vedęs Jogaila buvo dar ir svainiai. 1433 m. Zigmantas Liuksemburgietis buvo karūnuotas Šv. Romos imperijos karūna. Vengrijos karalius ir nuo 1433 m. Romos imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis pagal moterišką liniją buvo Ldk Gedimino proanūkis.

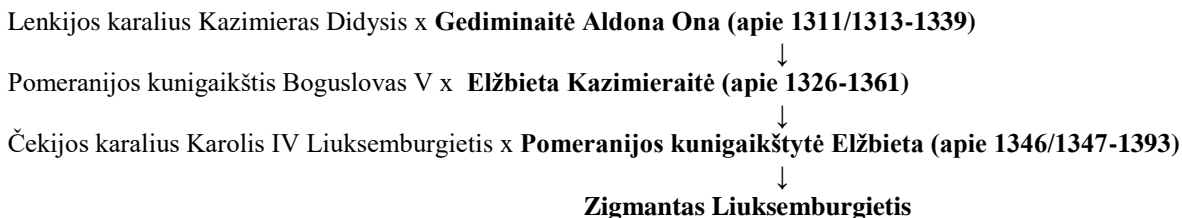

Zigmantas Liuksemburgietis, dail. Pisanello, apie 1433 m.

https://en.wikipedia.org/wiki/Sigismund,_Holy_Roman_Emperor#/media/File:Pisanello_024b.jpg

⁸¹ B. Dundulis, *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius, 1960, p. 111–138; Ž. Mačiukas, Zigmantas Liuksemburgietis ir Žemaitijos byla Konstanco bažnytiniame susirinkime 1414-1418 metais, *Lietuva ir jos kaimynai: nuo normanų iki Napoleono*, Vilnius, 2001, p. 127-149; Ž. Mačiukas, Makra Benediktas, *LDK valdovų rūmų biografinis žodynas*, sud. A. Ragauskas, R. Ragauskienė, Vilnius, 2010, rankraštis saugomas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose.

Ldk Gedimino ir Zigmanto Liuksemburgiečio genealoginis ryšys

Zigmantas Liuksemburgietis, nors istoriografijoje ir nėra vieningos nuomonės, galėjo būti vienas iš 1430 m. Vytauto karūnacijos idėjos autorių⁸². Kaip tik pirmą kartą žodžiai apie Vytauto vainiką buvo išsakyti 1428 m. pabaigoje Zigmanto ir Vytauto susirašinėjimo metu. Ši idėja buvo paviešinta 1429 m. sausį Lucke vykusio tarptautinio susitikimo metu. Vis dėlto Vengrijos karaliaus Zigmanto pozicija Vytauto karūnacijos klausimu buvo nevienareikšmė. Viena vertus, Vengrijos karalius siekė sukurti platų krikščioniškų valstybių bloką, kuriame apsikrikštijusios Lietuvos statusas jau buvo visai realus, o iš Vytauto tikėtasi paramos kovojant su turkais ir husitais. Be to, Liuksemburgietis nebuvo suinteresuotas Lenkijos galios augimu.

Nepalanki buvo tik vienintelė aplinkybė – naujos karalystės įsteigimo precedento galimybė. Ir visgi lieka neaišku, kodėl Vengrijos karalius 1430-aisiais Vytautui ir jo žmonai nukaltoms karūnomis gabenti parinko nesaugų kelią per Lenkiją. Buvo išsiųstos dvi pasiuntinybės. Pirmąją, kuri Vytautui turėjo išaiškinti teisinius karūnacijos niuansus ir kuriai vadovavo Vienos universiteto teisininkas Baptista Cigala, lenkai sulaikė ir apiplėšė. Dėl to antroji pasiuntinybė, gabenusi karūnas, sužinojusi apie pirmajai pasiuntinybei nutikusį likimą iš Frankfurto prie Oderio su karūnomis grįžo į miestą, kur jos buvo nukaldintos – į Niurnbergą. 1431-1434 m. Zigmantas Liuksemburgietis Vytauto karūną už net 1500 guldenų įkeitė pradžioje Niurnbergo, po to kitiems turtingiausiems Vokietijos miestiečiams. Vėliau informacija apie karūną nutrūksta⁸³.

4.1. Jogailaičiai – Vengrijos valdovai

⁸² R. Petrauskas, Valdovas ir jo karūna, p. 63-65.

⁸³ *Ten pat.*

Jogailos vedybos turėjo didelę įtaką vėlesnei dinastinei konkurencijai Vidurio Europoje. XV a. viduryje Vengrijai kaip niekad anksčiau iškilus galybės viršūnę pasiekusios Osmanų imperijos grėsmei, prasidėjusią vidaus kovą dėl Vengrijos sosto 1440 m. laimėjo vyriausią Jogailos sūnų, nuo 1434 m. Lenkijos karalių Vladislovą (1424-1444) perėmusi vengrų didikų grupuotė. Vladislovas Jogailaitis (Ulászló I) dar sykį personaline unija apjungė Lenkiją ir Vengriją⁸⁴. Kaip rodo jo itinerarijus, tapęs Vengrijos karaliumi beveik visą laiką praleido Budoje⁸⁵. Tik jo valdymas truko vos kelerius metus. 1444 m. rudenį vyriausias Jogailos sūnus didvyriškai, bet nesėkmingai vedė popiežiaus Eugenijaus IV paskelbtame kryžiaus žygyje lenkų ir vengrų kariuomenę prieš turkus, įsiveržusius į Balkanus. Mūšyje prie Varnos (dab. Bulgarija) jis žuvo kaip Europos drąsuolis. O istorinėje atmintyje įsitvirtino heroinis Vladislovo Varniečio, kaip savotiško Vidurio Europos karaliaus Artūro vaizdinys. Kadangi po mūšio žuvusiojo kūnas nebuvo rastas, ėmė formotis mitas apie šį vieną kurį dieną turėjusį sugrįžti ginti savo šalies žmonių valdovą⁸⁶.

Memorialas Vladislovui Varniečiui, Varna (Bulgarija)

XV a. antroje pusėje Jogailaičiai toliau atkakliai kovojo dėl sostų Vidurio Europoje ir konkrečiai Vengrijoje. 1471 m. Vengrijos vidaus kovų išdavoje nepatenkintieji karaliaus Motiejaus Korvino valdymu vengrų didikai sostą užimti pakvietė trylikametį Lenkijos karalaitį Kazimierą (1458-1484). Motyvuota teisėta sosto įpėdinyste: Lenkijos karalienė, „karalių motina“ vadinta Elžbieta Habsburgaitė (1436-1505) buvo Vengrijos karaliaus (1438-1439) Albrechto II Habsburgo dukra ir Vladislovo

⁸⁴ J. Dąbrowski, *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440-1444)*, red. Katarzyna Błoch, Oświęcim, 2014.

⁸⁵ S. Sroka, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu: szkice*, Kraków, 1995.

⁸⁶ S. C. Rowell, Pomirtinis Vladislovo Varniečio gyvenimas – Vidurio Europos karalius Artūras iš Lietuvos, *Lietuvos istorijos metraštis. 2006 metai*, 2, Vilnius, 2007, p. 5-30.

Pogroboveco, valdžiusio Vengriją 1453-1457 m., sesuo. 1471 m. rugsėjo 20 d. Krokuvoje Kazimieras pasiskelbė Vengrijos sosto įpėdiniu ir paskelbęs karą M. Korvinui, spalį su kariuomene išvyko į žygį į Vengriją. Žygis buvo aprašytas ar bent minimas daugelio istorikų ir kronikininkų, pradedant J. Dlugošu, Motiejumi iš Miechovo, Martynu Kromeriu ir kitais. Žygis buvo nesėkmingas, pasiekęs tik Nitrą (dab. Slovakija), karalaitis patyrė pralaimėjimą ir turėjo trauktis. Pakrikusi kariuomenė plėšikavo, grobė. Nesėkmės stipriai paveikė dar labai jauną Kazimierą, po šių įvykių ypač sustiprėjo karalaičio pamaldumas, anot Jono Herburto pastabos „Kronikoje“, „jis taip atsidėjęs rūpinosi amžinąja palaima vien iš karo su Vengrija patyręs, kokia apgaulinga ir tuščia šio pasaulio laimė“⁸⁷.

Šv. Kazimiero atvaizdas Vilniaus katedroje

Tačiau XV a. pab. iš Lietuvos kilusios valdovų giminės aktyvumas buvo atlygintas. Jogailaičiai tapo viena įtakingiausia Vidurio-Rytų Europos dinastija. Kazimiero Jogailaičio sūnūs valdė keturias Europos valstybes: Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos karalystes bei Lietuvą. Čekijoje (nuo 1471 m.) ir Vengrijoje (nuo 1490 m.) valdė vyriausiasis Kazimiero sūnus Vladislovas II (1490-1516)⁸⁸, Lenkijoje – Jonas Albrechtas, o LDK – Aleksandras. 1492 m. gruodžio 5 d. Budos dvare tarp Vladislovo II ir Lenkijos karaliaus, kuris titulavosi ir aukščiausiuoju Lietuvos kunigaikščiu, buvo sudaryta amžina taika ir sąjunga. Ši sutartis buvo atnaujinta 1494, 1498, 1499 ir išplėsta 1507 m. Tokiu būdu padėti pagrindai

⁸⁷ W. Prochaska, *Wyprawa św. Kazimiera na Węgry (1472-1474)*, *Ateneum Wileńskie*, 1923, t. 1, p. 10-28; *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai*, sud. M. Čiurinskas, Vilnius, 2003, p. 16.

⁸⁸ Plačiau žr.: K. Baczkowski, *Walka o Węgry w latach 1490-1492: z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*, Kraków, 1995; K. Baczkowski, *Habsburgowie i Jagiellonowie w walce o Węgry w latach 1490-1492*, Oświęcim, 2014.

vieningai Jogailaičių politinei sistemai – kai ta pati dinastija valdė keturias valstybes: tėvonių LDK, Lenkiją, Čekiją ir Vengriją⁸⁹.

Kazimiero Jogailaičio šeimos genealoginis medis, Łaski J., Commune incliti Poloniae regni privilegium, Krokuvė, 1506,

Įdomybė. Apie iš Lietuvos į Vengriją atėjusį paprotį pranešti apie valgių padavimą trimitininkams

Manoma, kad į Vladislovo II Budos dvarą iš Lietuvos atėjo paprotys, kad pietų metu trimitininkai praneštų apie kiekvieno valgio padavimą ant stalo⁹⁰. Šį paprotį Vengrijos karalius galėjo perimti iš tėvo Kazimiero Jogailaičio dvaro praktikos. Kazimiero Jogailaičio dvare apskritai buvo daug trimitininkų. Muzika, ypač trimitininkų palyda, buvo bendra valdovo diplomatijos dalis pasitinkant ir pagerbiant svarbius svečius. Trimitų garsai skambėjo pietų metu. Tai paminėta Venecijos pasiuntinio Ambrozijaus Kontarinio priėmimo Trakuose aprašyme. Pietums karalius su sūnumis įžengia skambant trimitams. Karaliai sėdi dešinėje, Vilniaus vyskupas ir svečias – kairėje. Salėje taip pat pietauja keturiasdešimt bajorų. Trimitai praneša apie naują patiekalą – „Valgius į stalą nešdavo tarnai, irgi pirma trimitams sugaudus, ant didelių padėklų, gausiai nukrautų valgiais“. Prancūzų kronikininkas Fruasaras (Froissart) taip pat rašo, kad pietūs prasidėjo nuo muzikos⁹¹.

4.2. Diplomatinė Vengrijos pagalba Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei XVI a. pr.

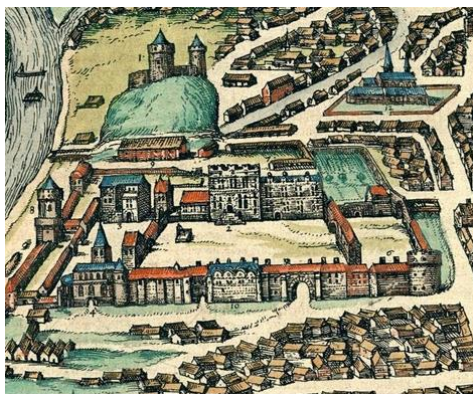
Santykiai tarp Jogailaičių valdomų valstybių politinio elito XV a. pab.-XVI a. pr. kaip niekada anksčiau buvo geri. Tiesa, Vengrija neabejotinai geriau žinojo Lenkiją, nei kad Lietuvą. Pirmoji Vengriją

⁸⁹ R. Trimonienė, Aleksandro Jogailaičio laikų pasiuntiniai į Lenkijos karalystę, *Lituanistika*, 2016, t. 62, nr. 3, p. 171.

⁹⁰ R. Trimonienė, Kultūriniai ryšiai Jogailaičių Europoje XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje, p. 10-11.

⁹¹ S. C. Rowell, Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2004/1, Vilnius, 2005, p. 36, 41, 43.

valdant Vladislavui II aplankiusi lietuvių delegacija buvo 1500 m. pabaigoje į Budą Aleksandro Jogailaičio pasiūsta kunigaikščio Mykolo Glinskio (apie 1460/1470–1534) delegacija. Kunigaikštis vyko prašyti padėti Lietuvai kare su Maskva. Į Vengrijos sostinę kartu su 60 raitelių būriu atvykusi Lietuvos delegacija Budoje išbuvo iki 1501 m. kovo mėn. Beje, M. Glinskis į Budą vėl vyko po 6 metų, bet jau asmeniniais tikslais, prašydamas Vladislavo II užtarimo prieš naująjį LDK valdovą Žygimantą Senąjį. Vengrijos karalius sutiko tarpininkauti ir į Vilnių pasiuntė savo pasiuntinį moravą Pniovskį⁹². Pirmoji M. Glinskio pasiuntinybė į Budą davė rezultatus: per antrąjį Lietuvos ir Maskvos karą (1500-1503) į Maskvą 1501 m. atvyko lenkų-vengrų pasiuntinybė, reikalavusi paliaubų, antraip grasino karine pagalba ginant Jogailaičių tėvoniją – LDK. Taip atsirado praktika Vengrijos pasiuntiniams tarpininkauti Maskvoje dėl santykių su LDK. Ši praktika puoselėta ir vėliau. 1502 m. vasarą Vladislavas II į Maskvą išsiuntė savo pasiuntinį Zigmuntą Zanthay, nurodęs jam derinti veiksmus su Lietuvos puse.

Lietuvos valdovų rūmai Vilniuje F. Hogenbergo ir G. Brauno atlase 1581 m.

Įdomybė. Vengrijos pasiuntinys Zigmuntas Zanthay Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose Vilniuje

Vengrijos ir Čekijos karaliaus Vladislavo Jogailaičio pasiuntinys Zigmuntas Zanthay (Sigismundus Zanthay) atliko svarbų vaidmenį organizuojant antiturkišką Europos valdovų koaliciją. Į ją siekta įtraukti ir Maskvą, kuri 1500-1503 m. kariavo su LDK. Dėl to į Maskvą tarpininkauti dėl taikos sutarties su Lietuva pasirašymo ir buvo pasiūstas Z. Zanthay. 1502 m. rudenį pasiuntinys buvo Vilniuje ir gavo audienciją pas Lietuvos valdovą Aleksandrą Jogailaitį. Išliko jo įspūdžių apie viešnagę Vilniuje fragmentas: „[...] Kai nuėjau į pilį sakyti kalbą Jos karališkajai didenybei [Ldk Elenai], Jos karališkoji

⁹² *Ten pat*, p. 176; R. R. Trimonienė, Kultūriniai ryšiai Jogailaičių Europoje XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, sud. D. Steponavičienė, Vilnius, 20007, p. 9, 13.

didenybė tuo metu buvo cerkvėje, kur išklašiau ir išvydau Šv. Mišias pagal stačiatikių apeigas su tokiomis iškilmėmis ir varpų gausmu, kokio čia nei regėjau, nei girdėjau. Galop po Šv. Mišių Jos karališkoji didenybė patraukė į rūmus, pirma jos ėjo daug dvariškių, buvusių su ja cerkvėje, taip pat sekė daug kilmingų ponių ir mergaičių”⁹³.

1503 m. rugsėji Vilniuje buvo išmokėti pinigai ir dar vienam pasiuntiniui iš Budos dvaro – Motiejui Tuchorskiui⁹⁴. Vengrijos karalius Vladislovas II 1503 m. dar tarpininkavo, kad Mazovijos kunigaikščio našlei Onai Radvilaitei ir jos mažamečiams sūnums būtų palikti valdyti Čerskas ir Varšuva⁹⁵. Tad diplomatinėje sferoje Jogailaičių bloko bendradarbiavimas – konkrečiai vengrų diplomatinė pagalba Lietuvai atnešė pozityvių rezultatų.

Karaliaus Liudviko palaikai prie Mohačo (Mohács) (dail. Bertalan Székely, 1861)

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ludwik_II_Jagiello%C5%84czyk#/media/File:2lajos.jpg

Tyrinėtojai pažymi apie netiesioginį Vengrijos indėlį LDK modernizacijos procesuose, vykusiųose nuo XIV a. pab. Pačioje Vengrijoje naują postūmį karaliaus valdžia gavo su prancūziškos Anžu dinastijos atėjimu. Pastaroji atsinešė gerai sutvarkytos valstybinės organizacijos pavyzdžius: rezidencinio Budos miesto plėtimas, karališkų valdų susigrąžinimas, tarnybinės diduomenės kūrimas, sumani finansinė politika, derinama su karališka kalnakasybos regalija. Daugelį šių idėjų jau Kazimiero Didžiojo ir Liudviko iš Anžu laikais buvo perimta Lenkijoje, o per ją dinastinės Jogailos ir Jogailaičių unijos epochoje pasiekė ir Lietuvą⁹⁶. Tačiau ir toliau tarp LDK ir Vengrijos išliko nemažai skirtumų,

⁹³ E. Banionis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV-XVI amžiais*, Vilnius, 1998, p. 64, 290; R. Ragauskienė, Zanthay Zigmantas, *LDK valdovų rūmų biografinis žodynas*, sud. A. Ragauskas, R. Ragauskienė, Vilnius, 2010, rankraštis, LDK valdovų rūmai.

⁹⁴ E. Banionis, *Min. veik.* p. 125.

⁹⁵ R. R. Trimonienė, *Kultūriniai ryšiai*, p. 14-15.

⁹⁶ R. Petrauskas, *Vengrija-Lenkija-Lietuva*, p. 29.

trukdžiusių glaudesniems ryšiams atsirasti. Skirtingi buvo užsienio politikos tikslai: Vengrijai grėsė Osmanų imperija, o vėliau auganti Habsburgų valdžia suskaldė šią valstybę. LDK kovojo dėl hegemonijos Europos rytuose, būdama aiškia užkarda Europai nuo vis augančios Maskvos grėsmės. Gal net dar didesni skirtumai buvo tarp abiejų valstybių išsivystymo, tiek ekonominio, tiek ir kultūrinio.

1515 m. dinastinės Jogailaičių ir Habsburgų sužadėtuovės. Dail. A. Düreris

1515 m. vasarą įvyko trijų monarchų – imperatoriaus Maksimilijono Habsburgo, Lenkijos karaliaus ir Ldk Žygimanto Senojo bei Vengrijos ir Čekijos karaliaus Vladislovo II Jogailaičio susitikimas pradžioje Presburge (Bratislavoje, dab. Slovakija), vėliau – Vienoje. Habsburgų ir Jogailaičių kongreso metu buvo priimti reikšmingi nutarimai, leidę pasiekti kompromisą abiejų dinastijų santykiuose. Buvo pasirašyta Jogailaičių ir Habsburgų tarpusavio bendradarbiavimo sutartis, reiškusi politinės įtakos ir teritorijų pasidalijimą Vidurio ir Rytų Europoje. Svarbiausi jų nutarimai skelbė, jog Habsburgai nutraukia sąjungą su Maskva. Sutarta, kad nutrūkus vyriškajai Jogailaičių dinastijos linijai, Habsburgai galės paveldėti Vengrijos ir Čekijos sostus. Už tai Maksimilijonas įsipareigojo neberemti Vokiečių ordino, būti taikos tarpininku ir pripažinti 1466 m. Torunės taikos sutartį.

Kongreso nutarimai buvo sutvirtinti dinastinėmis sužadėtuovėmis: Vengrijos ir Čekijos sosto įpėdinis Liudvikas I Jogailaitis turėjo vesti Maksimilijono anūkę Mariją Habsburgaitę, o Liudviko sesers Anos Jogailaitės ranka turėjo tekti Marijos broliui Ferdinandui Habsburgui. Šį įvykį medžio raižinyje

jamžino garsus dailininkas Albrechtas Düreris. Graviūros dešiniajame kampe prie Žygimanto Senojo vaizduojamas atremtas skydas su Lenkijos ir LDK simboliais.

Kongrese dalyvavo ir LDK politinio elito atstovai – didikai iš Radvilų, Goštautų ir kt. giminių, kuriems pavyko užmegzti betarpiškus ryšius su Šv. Romos imperijos sostą kontroliavusiais Austrijos Habsburgais. Tai buvo vienas svarbesnių žingsnių Lietuvos vakarietiškos krypties diplomatijoje. Tuomet lietuvių pasirodymas, anot amžininkų, nustebino svetimšalius tiek ištaiga, tiek geromis manieromis. Anot M. Strijkovskio, „Mikalojus Radvila ir Stanislovas Goštautas, didžiai išlaidaudami, iš Lenkijos pagabeno daugiau kaip šimtą muzikantų. Tai buvo maskvietiška, totoriška ir kazokiška aprenkti jaunuoliai, kurie grojo įvairiais muzikos instrumentais, buvo apsiginklavę kardais ir saidokais, apsiavę kreivais batais ir bažnyčioje, norėdami pasirodyti imperatoriui, giedojo šv. mišias ir vakarines pamaldas, didžiai stebindami pašalinius žmones, vokiečius ir italus, kurie anksčiau lietuvius įsivaizdavo esant storžievius“⁹⁷. Taigi lietuvių didikų atsivežta didžiulė palyda bei muzikantų orkestras, jų grojimas per pamaldas pačiam imperatoriui Maksimilijonui padarė įspūdį.

Vladislovo II Jogailaičio auksinas

Anot Radvilų giminės genealogo Edvardo Kotlubajaus, kongrese ypač puikiai savo karaliui „ne tik turtais, bet ir patarimais“ tarnavo tuometinis LDK kancleris ir Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila (apie 1470–1521 m.). S. Risinskio žiniomis, monarchų susitikime, „vienintelis Radvila buvo pasirinktas kartu su Ispanijos pasiuntiniu bažnyčion atlydėti Vengrijos karalaitę Aną, karaliaus Liudviko seserį, su imperatoriumi Maksimilijonu atšvęsti sužadėtuves. Šios kuo garbingiausios paslaugos gerasis imperatorius nieku būdu nepanoro nuleisti tylomis ir palikti neatlygintos“. Ir už šią paslaugą didikas, anot E. Kotlubajaus, buvo apdovanotas kunigaikščio titulu⁹⁸.

⁹⁷ Pagal: Edvardas Kotlubajus, *Radvilos. Nesvyžiaus galerijos portretai*, Vilnius, 1995, p. 33.

⁹⁸ R. Ragauskienė, Lietuvos didikai 1515 m. Jogailaičių ir Habsburgų susitikime Vienoje, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-1515-m-jogailaiciu-ir-habsburgu-susitikime-vienoje-582-359319>.

Skulptūra Liudvikui I Jogailaičiui Mohače (Mohács) (Vengrija), 2009 m.

1516 m. po Čekijos ir Vengrijos karaliaus Vladislovo II mirties abiejų valstybių sostus užėmė vienintelis jo 10-metis sūnus Liudvikas (1506-1526). Formaliai jį globojo dėdė Lenkijos karalius ir Ldk Žygimantas Senasis bei Šv. Romos imperijos imperatorius Maksimilijonas. Net ir tapęs pilnamečiu, nebuvo visateisiu valdovu, realiai šalis ir toliau valdė didikų grupuotės. Vengriją apėmė valdymo krizė: Jano Zapolyos vadovaujama diduomenė dėl valdžios kovojo su Habsburgus remiančia grupuote. 1521 m. Vengrijai vienai teko kovoti su į šalį besiveržiančia Osmanų imperijos kariuomene. Jogailaičių bloko šalys – Lenkija ir LDK laikėsi neutraliai, o Habsburgai buvo užimti savo kovomis su Prancūzija dėl hegemonijos Italijoje. 1526 m. vasarą įvyko lemiamas mūšis. Rugpjūčio 29 d. kelis kartus menkesnė ir nepatyrusio jaunuolio – Liudviko Jogailaičio vadovaujama vengrų kariuomenė bandė užkirsti kelią turkams prie Mohačo. Pusantrų valandų trukęs mūšis baigėsi vengrų sutriuškinimu, žuvo beveik pusė kariuomenės. Bėgdamas iš kovos lauko sraunioje Čelės (Csele) upėje nuskendo Vengrijos ir Čekijos karalius Liudvikas Jogailaitis. Kadangi jis buvo vedęs Mariją Habsburgaitę, jo žūtis atvėrė kelią į Vengrijos sostą Habsburgams. Tais pačiais metais Ferdinandas I perėmė valdžią Čekijoje ir dalyje Vengrijos. Taip baigėsi Jogailaičių valdymas Vengrijoje⁹⁹.

⁹⁹ J. Pajewski, *Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku: (1540-1571)*, Kraków, 1932; M. Duczmal, *Izabela Jagiellonka. Królowa Węgier*, Warszawa, 2000, p. 120-123.

5. Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.

XVI a. žymėjo laikotarpį, kai į Lietuvą per visą jos istoriją atvyko daugiausiai vengrų išėivių, apsigyvenę čia kuriam laikui, o kai kurie radę LDK ir antrąją Tėvynę. Migracijos procesus, vykusius nuo XV a. pab.-XVI a. pr. lengvino ar skatino mažiausiai penkios pagrindinės priežastys.

1) Politinės aplinkybės Vengrijos Karalystėje. Kaip minėta, Vengrija ir Lietuva priklausė Jogailaičių dinastijos blokui. Taigi vengrai vyko į tos pačios dinastijos valdomą kraštą. Įtakos turėjo 1526 m. įvykiai. Mohačo mūšyje žuvus Liudvikui Jogailaičiui, turkai užėmė Vengrijos karalystės dalį, prasidėjo 150 metų užtrukusi jų okupacija. Kita dalis šalies teko Habsburgams. 1541 m. turkai okupavo Budą, o Vengrija buvo padalinta į tris dalis: sultonas Suleimanas valdė centrinę dalį. Vengrijos karaliumi 1526 m. karūnuoto Jano Zapoljos (mirusio 1540 m.) našlei Izabelei Jogailaitei ir jos mažamečiui sūnui Janui Zigmuntui teko nuo Turkijos priklausoma, leninė Transilvanija (šiand. Rumunija). Tuo tarpu vakarinėje ir šiaurinėje Vengrijos teritorijoje toliau ilgam įsikūrė Habsburgai¹⁰⁰.

2) Reformacijos įtaka¹⁰¹. Dėl religinių nesutarimų vengrai prieglobsčio ieškojo didesne tolerancija pasižyminčiuose kraštuose, kokia tuomet buvo LDK.

3) Renesanso kultūrinis sąjūdis. Vengrijos karalystė viena pirmųjų Europoje patyrė kultūrinę Renesanso įtaką¹⁰² ir šį sąjūdį puoselėję atstovai buvo laukiami Europos dvaruose.

4) Ekonominiai-prekybiniai ryšiai: nuo metalų iki eksportuojamo vyno. Dar ir XVII a. pirmoje pusėje Vilniaus liejykla darbams naudojo tarp kitų atvežtinių žaliavų – varį iš Vengrijos karalystės, plieną iš Graikijos ir Vengrijos.

5) Karinės kultūros eksportas.

(Vengrų husarai XVI a. pab.)

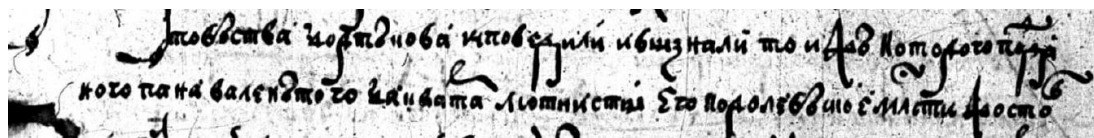
¹⁰⁰ A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August król polski i wielki książe litewski 1520–1562*, Warszawa, 1996, p. 42-49, 220-239.

¹⁰¹ Apie reformaciją Transilvanijoje: M. Bucsay, *Geschichte des Protestantismus in Ungarn*, Stuttgart, 1959.

¹⁰² P. Burke, *The European Renaissance: Centres and Peripheries*, Oxford: Blackwell, 1998, p. 12.

Savo ruožtu LDK buvo pasiruošusi priimti atvykusiuosius. Amžiaus pradžioje Lenkiją ir LDK valdė Jogailaičiai. Lenkijos ir Lietuvos valdovą Žygimantą Senąjį ir jo dukrą Izabelę su Vengrija siejo matrimonialiniai ryšiai. Nuo 1576 m. valdovu tapo transilvanietis Steponas Batoras. Tiek Jogailaičių, tiek Batoro dvaruose egzistavo profesionalių amatininkų ir elitinių karių poreikis. Gausėjo ir vengriško vyno vartojimas. Kita vertus, nepaisant didesnės ksenofobijos nebuvimo, Lietuvoje formavosi ne vien tik teigiamas vengrų įvaizdis. Tam įtakos turėjo dažniau neigiama lenkų opinija apie vengrus, atsispindėjusi lenkų kronikininkų darbuose. Antivengriškos nuostatos matyti jau Jano Dluogošo – (1455-1480) kronikoje, kritiškai atsiliepiant apie Lenkijos ir Vengrijos karaliaus Liudviko iš Anžu valdymą, kaltinant per menku karaliaus dėmesiu Lenkijai, nesilankymą joje¹⁰³. Vengrų nemėgęs kronikininkas M. Strijkovskis kaltino vengrus, kad jie 1495 m. ir 1496 m. Lenkijoje platino „prancūzišką ligą“¹⁰⁴, be to, yra ir plėšikai: „vengras savo narsą sutepa plėšikavimu“¹⁰⁵. Martyno Bielskio (apie 1495-1575) Kronikoje vengrai kaltinami dėl vagysčių, neva vos ne prigimtinio jų būdo bruožo ir polinkio į savizudybę. Tą patį XVI a. pab. kartoją ir kronikininkas Joachimas Bielskis.

Nustatyti tikslesnį į LDK XVI a. atvykusiųjų vengrų skaičių neįmanoma. Nėra statistinių duomenų, taip pat iškyla antroponimikos problemos. Vengrai XVI a. šaltiniuose dažnai įvardijami nurodant kilmę (vengras (*hungarus, węgryn, węgrzyn*), ar transilvanietis (*z Sedmiogróda*). Svarbu, kad vengrais vadinti visi „Vengrijos karalystės“ gyventojai, gyvenę teritorijoje iki Osmanų nukariavimo. Todėl vengrams priskirti ir vengriškai nekalbėję slovakai ar Karpatų rusėnai. Vengrai suvokti ne etniškai, bet kaip politinė bendruomenė¹⁰⁶. Be to, šaltiniuose ne visuomet žymėta asmens tautinė priklausomybė ar kilmė.

Valentino Bakfarko asmenvardžio užrašymas Lietuvos Metrikos knygoje 253, l. 157.

Kai kurių, ypač amžiaus pradžios, amatininkų, miestiečių ir kitų žemesniųjų sluoksnių atstovų asmenvardžiai rašyti nepilnai, nurodant tik vardą (Miklušas, Janušekas ir pan.). Nors aišku, kad tai

¹⁰³ Sz. Brzeziński, *Forms and Functions*, p. 67.

¹⁰⁴ R. R. Trimonienė, *Min. veik.*, p. 8.

¹⁰⁵ E. Patiejūnienė, Nepelnytai užmirštas Motiejaus Strijkovskio kūrinys, *Žmogus ir žodis*, 2013, t. 2, p. 23.

¹⁰⁶ Sz. Brzeziński, *Forms and Functions*, p. 66.

svetimšalis, tačiau jo tautinė priklausomybė galėjo būti keleriopa (lenkas, čekas, vengras ar kroatas). Neretai asmenvardžiai iškraipyti, neaiškiai užrašyti. Tiesa, vengrų pavardžių slavinimas, nors ir vyko, panašiai kaip vokiečių, bet, regis, mažesniu mastu. Skirtinguose šaltiniuose tas pats asmuo įvardijamas keleriopai. Antai, liutnininko Valentino Bakfarko asmenvardžio rašymas labai įvairuoja, priskaičiuojama net 17 užrašymo variacijų: Bekwark, Bokwark, Barwark, Backfark, Bakffark, Bakfarkh, Baquarge, Bacfarre, Bacfartus, etc.¹⁰⁷

Vengrai XVI a. Lietuvoje buvo stabili mažuma, užėmė maždaug 5-6 vietą vakariečių grupėje. Jieėjo po lenkų, vokiečių, italų, čekų. Sėslumo prasme vengrai LDK įsikurdavo įvairiai: nuo trumpų apsilankymų iki nuolatinio gyvenimo, Lietuvą pasirenkant antrąja Tėvyne. Tačiau pastarųjų buvo mažuma, tiksliau vienetai. Įsikurti didesnei daliai trukdė LDK įstatymai: Lietuvos Statutai draudė užsieniečiams užimti bet kokias pasaulietines ar dvasines pareigybes. Tuo tarpu dėl nekilnojamojo turto įsigijimo užsieniečiams, Statutų tonas švelnėjo. II ir III Lietuvos Statutuose jau nebe taip griežtai žiūrima į galimybes įsigyti žemės. 1566 m. II Lietuvos Statute nurodyta, jog valdovo malone, svetimšalis galėjo gauti dvarą ir juo naudotis, „būdamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiu ir atlikdamas žemės tarnybą tai valstybei“, tačiau negalėjo gauti jokių pareigų. Antraip valda turėjo būti nusavinta valdovo naudai. III Lietuvos Statuto nuostatose patvirtinta, jog svetimšalis, apsigyvenęs Lietuvoje galėjo įsigyti žemės ir privalėjo prisiekti pavieto pilies teisme ištikimybę ir palankumą valstybei. „prieš to pavieto žemės arba pilies pareigūnus (...), kad bus ištikimas ir palankus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybei, kaip ir vietiniai ir atliks žemės tarnybą tai valstybei“¹⁰⁸. Visgi nesant LDK piliečiu, Statutuose nurodytos galimybės realiai sunkiai būdavo realizuojamos. Ne veltui kai kurie vengrai, pavyzdžiui, V. Bakfarkas, dar kartą Lietuvoje pasitvirtindavo bajorystę, kad galėtų nekliudomi valdyti nekilnojamąjį turtą.

Socialiniu požiūriu atvykusieji į LDK vengrai sudarė margą grupę. Dominuojančią padėtį joje užėmė bajorai (dvarionys, elitiniai kariai), nemažai būta ir žemiausio visuomenės sluoksnio atstovų (įvairių profesijų amatininkai, pėstininkai kariai). Iš esmės dvare užimamos pareigos atkartoją socialinę ir profesinę padėtį. Dar viena vengrų migracijos ypatybė – tai buvo grynai vyriškas judėjimas. Į Lietuvą, kaip beje ir į Lenkiją, moterų atvykdavo tik vienetai, pavyzdžiui, valdovių kambarinės.

¹⁰⁷ R. Ragauskienė, Litewski okres w życiu królewskiego muzyka XVI wieku Walentego Bakfarka, *Litwa w epoce Wazów*, Warszawa, 2006, p. 415.

¹⁰⁸ Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), *Pomniki prawa Litewskiego z XVI wieku*, wyd. Dr. F. Piekosiński, Kraków, 1900, p. 48; *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік*. Каментаріі, Мінск, 1989.

5.1. Vengrai Lietuvoje Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo laikais (1492-1548 m.)

Vengrų kariai, Jost Amman, 1570 m.

Aleksandro Jogailaičio (1461-1506) valdymo laikmetis – vienas pirmųjų, kuomet į Lietuvą atvyko ir čia kurį laiką gyveno didesnis vengrų skaičius. Vengrų imigracijai susiklostė palanki aplinkybė – pirmasis XVI a. Jogailaitis – Aleksandras nuo 1492 m. turėjo atskirą lietuvišką dvarą, kurį sudarė apie 1000 asmenų¹⁰⁹. Tarp jų dalis buvo vengrai, daugiausia samdomi elitiniai kariai. Tad jau XVI a. pr. Lietuvoje tvirtinosi vengro – elitinio kario įvaizdis.

Išlikę valdovo dvaro sąskaitų knygos, apimančios 1498-1503 m., leidžia tiksliau nustatyti atvykusiųjų grupę. Valdovo dvare nemažai atvykusiųjų priimti į samdomų svetimšalių, tarnaujančių su arkliais, vėliavą. 1494-1503 m. sąskaitų knygoje vengrais, nurodant kilmę, išskirti 5 asmenys¹¹⁰. Tai – iš Vengrijos didikų Botų giminės kilęs dvarionis bei rotmistras Ferencas Botas, Verešas Balašas, Jonušas Vengras, Hungvertas Georgas, taip pat iš Transilvanijos atvykęs Jostas Drakula – tikėtina, jog ekscentriškumu pagarsėjusios giminės atstovas. Sprendžiant pagal asmenvardį, vengrais buvo dar mažiausiai 6-7 valdovo dvarionys, husarai: Čakelis Kasparas, Benešas, Drahanovskis Andrius, Drahušas Mikalojus, Dzivišas bei Ungverde Iržikas. Prie jų prisidėtų ir keletas, įvardytų vengriškais vardais: Jonušas, Jobas ar Miklušas ir pan. Vengrai greičiausiai buvo dar keliolika dvare tarnavusių „racų“. Taip vadinti XIV a. Vengrijos teritorijoje (Dalmatija ir Serbija) atsiradę raiteliai, husarų pirmtakai, ypač

¹⁰⁹ K. Pietkiewicz, Dwór Litewski Wielkiego Księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506), *Lietuvos valstybė XII-XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 75-128.

¹¹⁰ *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494-1504)*, par. D. Antanavičius, R. Petrauskas, Vilnius, 2007.

išpopuliarėję Vengrijoje Motiejaus Korvino laikais¹¹¹. Tuo būdu vengrų dvarionių Aleksandro dvare turėjo tarnauti ne mažiau 20 asmenų.

Samdomi dvarionys vengrai Aleksandro Jogailaičio dvare 1492-1503 m.¹¹²

Eil. Nr.	Įvardijimas	Pareigybė	Atliekamos funkcijos ar atlygis
1.	Botas Ferencas	dvarionis, husaras	tarnavo su 6 arkliais. 1500-1501 m. skirta medžiagos rietimas koltrišo už 8 kapas ir kitas – angliško už 6 kapas; 1502-1503 m. Vilniuje gavo 46 auks. ir 25 kapas.
2.	Drakula Jostas	dvarionis	1498 m. gavo 64 auks., 1499 - 212 auks. už tarnybą, lydėjo valdovą į Brestą; 1500-1501 – 320 auks. ir 35 kapas gr., 1503 - 22 kapas gr. už tarnybą. 1500 prieš 06 24 Minske gavo 105 auks.
3.	Hungvertas Georgas	dvarionis	minimas 1503 m.
4.	Jonušas vengras	dvarionis	tarnavo nuo 1498 m.
5.	Verešas Balašas	dvarionis, husaras	tarnavo su 5 arkliais; 1500-1501 m. jam skirta medžiagos rietimas Koltrišo už 8 kapas ir kitas – angliško už 6 kapas; 1502-1503 m. sumokėti 35 auks.
6.	Benešas	dvarionis	1503 m. Vilniuje tarnavo su 8 akliais
7.	Čekelis Kasparas	husaras	1502 m. gavo 90 auks. už tarnybą Korčine
8.	Drahanovskis Andros	dvarionis	1503 m. gavo 10 auks.
9.	Drahušas Mikalojus	dvarionis	tarnavo su 6 arkliais 1502-1503 m. gavo 24 auks.
10.	Dzivišas	pėstininkas	1502 m. Naugarduke išmokėti 55 auks., Trakuose gavo 100 kapų grašių
11.	Ungverde Iržikas	husaras	tarnavo su 6 arkliais, 1502 m. Sandomire gavo 30 auks.

Išvardyti dvarionys – bajorai. Jie valdovą lydėdavo kelionėse, dalyvavo diplomatinėse misijose. Antai, Drakula 1500 m. vyko į Vengriją išplatinti Aleksandro Jogailaičio idėjos įkurti riterių broliją kovai

¹¹¹ Žodis *rac* reiškė serbą, M. Plewczyński, *Uzbrojenie jazdy i piechoty polskiej w I poł. XVI w.*, *Technika a wojna*, Siedlce, 2000, p. 93-95.

¹¹² 1494-1504 m. knygos, p. 33, 37, 49, 55, 63, 65, 69, 81, 93, 109, 147, 149, 157-159, 177, 221, 225, 315 etc.; K. Pietkiewicz, *Dwór litewski*, p. 117.

su maskvėnais ir pagonimis¹¹³. Kiek konkrečiai už tarnybą gaudavo dvarionys, priklausė nuo žirgų su kuriais tarnavo, skaičiaus, atlikto darbo, pvz., pasiuntinybės sudėtingumo ir kitų panašių veiksmy. Samdiniams užsieniečiams buvo mokama po 3 auksinus už arklio išlaikymą ketvirčiui, išimtiniais atvejais, dėl geresnės išrangos duodavo ir po 5 auksinus už arklį ketvirčiui. Dėl susidarančių didelių sumų, valdovas neretai įsiskolindavo. Antai, Drakulai iš jam priklausančių sumokėti 1819 auksinų, skola sudarė 1073 auksinus.

Vengrų būta tarp dvaro amatininkų, aptarnaujančio personalo. Pavyzdžiui, dvaro kalvis – Anderlajus, 1501 m. už tarnybą iš valdovo gavęs 7 kapas grašių. Šaulių būryje tarnavo dar vienas, greičiausiai transilvanietis Drakula, o tarp patrankininkų buvo vengras Benešas, sąskaitose minimas nuo 1498 m. Už tarnybą valdovas jam įsiskolino 249 auksinus. Greičiausiai vengras buvo ir trimitininkas Čielė Mikalojus¹¹⁴.

Aleksandras Jogailaitis ir Elena Liudviko Decijaus veikale, 1521 m.

Aleksandro Jogailaičio laikais vengrai berods įsikurdavo išimtinai valdovo dvare, nieko nėra žinoma apie privačiuose didikų dvaruose tarnavusius, jų tarnybininkais buvusius, ar Lietuvos miestuose besikuriančius vengrus. Tiesa, XVI a. pr. Vilniuje minimas miestietis Balaška, sprendžiant pagal asmenvardį, galėjo būti vengrų kilmės¹¹⁵. Bet kuriuo atveju aišku, jog į LDK miestus ar tarnauti bajorijai XVI a. pr. vengrai nesiveržė.

¹¹³ R. Petrauskas, Įvadas, Aleksandro Jogailaičio dvaras ir jo sąskaitų knygos, *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos*.

¹¹⁴ *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos*, p. 21, 75, 123, 281.

¹¹⁵ Balaškos paminėjimai: Lietuvos Metrika, 1550 09 30-1552 12 22, AGAD, MK 81, l. 264.

Didelių simpatijų Vengrijos Karalystei ir vengrams jautė 1506 m. Lenkijos karaliumi ir Ldk tapęs Žygimantas Senasis (1467-1548). Jaunystėje valdovas tris metus praleido Budoje, vyresniojo brolio Vengrijos karaliaus Vladislavo Jogailaičio dvare. Nuo 1498 m. buvo gavęs valdyti Glogovo kunigaikštystę. Čia įgijo valdymo patirties, suartėjo su vietos diduomene (Zapolijų, Haraštichų, Tužonų, Frangepanų giminėmis), katalikų bažnyčios vadovais (Vengrų vyskupu Tomu Bakocu (Bakócz Tamás)), turėjo galimybių susipažinti su Vengriją anksčiau už kitas Europos valstybes pasiekusiu renesanso kultūriniu sąjudžiu. Neatsitiktinai vienas pirmųjų Žygimanto Senojo užsienio politikos žingsnių gavus sostą buvo 1507 m. sutartis su Vengrijos Karalyste.

Kulminacija provengriškoje šio valdovo politikoje pasiekta 1512 m., Krokuvoje, Vavelyje vasario 8 d. vedant Transilvanijos vaivados Stepono Zapolyos dukrą Barbarą. Tą pačią dieną ji buvo karūnuota Lenkijos karaliene. Santuoka truko tris su puse metų, tačiau svarbu tai, jog karalienė didesnę šio laikotarpį dalį praleido LDK. Į Žemutinės pilies rūmus ji atvyko 1513 m. gegužės 28 d. Kurį laiką karališkoji pora Vilniuje rezidavo kartu, o 1514 m. liepos pab. Žygimantui Senajam išvykus į karinę stovyklą prie Minsko, karalienė Barbora Zapolya, globojama vyskupo Mikalojaus Dževickio liko reziduoti Vilniaus Žemutinėje pilyje. Tų pačių metų rugsėjį ji Vilniuje gavo žinią apie LDK kariuomenės pergalę prieš maskvėnus prie Oršos, čia sulaukė sugrįžusio sutuoktinio. Karališkoji pora iš Vilniaus išvyko 1515 m. pradžioje¹¹⁶.

Barbora Zapolya (raižinys) Liudviko Decijaus veikale, 1521 m.

Tikėtinai Barbaros Zapolyos biustas Olesko pilyje

Po 1515 m. liepą įvykusio Vienos kongreso, kurio metu pasiektas kompromisas Jogailaičių ir Habsburgų dinastijų santykiuose, susitarta ir dėl Vengrijos bei Čekijos sostų, o ypač po žmonos Barbaros

¹¹⁶ W. Pocięcha, Barbara Zapolya (1495-1515), *PSB*, t. 1, p. 293-294; B. Przybyszewski, *Barbara Zapolya, królowa Polski 1512-1515*, Łańcut, 2000.

Zapolyos mirties 1515 m. spalio 2 d., provengriška Žygimanto Senojo politika labai susilpnėjo. Jis nebeperėmė nei sūnėno Liudviko I 1526 m. Mochačo mūšyje su turkais, nei buvusio svainio Jano Zapolyos kovojant dėl Vengrijos sosto. Iki 4-ojo deš. pab. galima kalbėti nebent apie provengriškas valdovo kultūrinės aspiracijas. Matyt jų išraiška buvo 1517 m. į Italiją pasiųstos Žygimanto Senojo pasiuntinybės dėl vedybų su Bona Sforca apranga: vietiniams pasiuntiniai pasirodė apsirengę vengriška maniera¹¹⁷.

Rimtesnis dėmesys į Vengriją nukrypo 4-o deš. pab. Jogailaičiams naudingų pasikeitimų Vengrijoje tikėtasi 1539 m. išleidžiant Žygimanto Senojo ir karalienės Bonos dukrą Izabelę (1519-1559) už tuomet iki gyvos galvos Vengrijos karaliumi paskelbto Jano Zapolyos¹¹⁸. Lenkijos, o gal ir Lietuvos visuomenė šis sprendimas nustebino. To išraiška buvo karaliaus juokdariusi Stančikui priskirti pasakyti žodžiai: „Karaliau, dėl ko savo dukrą į Vengriją išleidi? Ar ne geriau jai likti pas tave: pastatyk jai mūrnamį Krokuvoje, kad turėtų kur gyventi“¹¹⁹. Vengrijos karališkai porai netrukus gimė sūnus Janas Zigmuntas, būsimasis Transilvanijos kunigaikštis. Įdomu pažymėti, jog žinia apie šį įvykį Žygimantą Senąjį pasiekė Vilniuje. Ta proga Kulmo vyskupas Samuelis Maciejovskis surengė šventę miestiečiams. Vilniaus gatvėse ir rotušės aikštėje iškelta puota miestiečiams, o sutemus vilniečiai stebėjo fejerverkus, saliotinių patrankų šaudymą¹²⁰. Tiesa, greitai atvykęs pasiuntinys pranešė, kad Vengrijos karalius vos spėjęs pasidžiaugti sūnumi, mirė.

Izabelė Jogailaitė, Lukas Kranachas jaunesnysis, apie 1553 m.

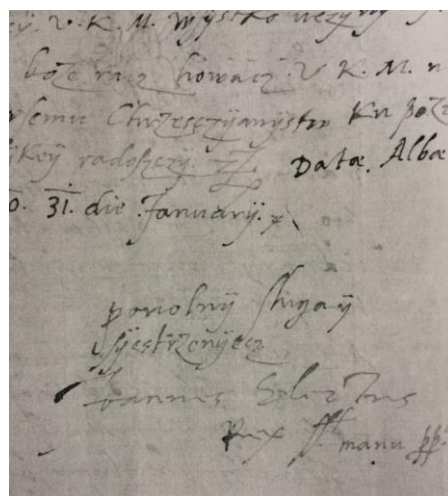
¹¹⁷ M. Matušakaitė, op. cit., p. 43.

¹¹⁸ Didelį aktyvumą išleidžiant dukrą į Vengriją rodė karalienė Bona: W. Pocięcha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia*, Poznań, 1958, t. 4, p. 202-209; M. Duczmal, *Izabela Jagiellonka. Królowa Węgiei*, Warszawa, 2003.

¹¹⁹ Ł. Górnicki, *Dzieje w Koronie Polskiej*, opr. H. Barycz, Wrocław, 1950, p. 45.

¹²⁰ *Ten pat*, p. 13-14; S. Samalavičius, *Vilniaus rotušė*, Vilnius, 2006, p. 77.

Kaip rodo negausūs šaltiniai, LDK ir Vilniuje Žygimanto Senojo laikais lankėsi nedidelis vengrų skaičius. Pagrindinė jų migracijos kryptis buvo Krokua ir Vavelio pilis¹²¹, kurią Žygimantas Senasis pasirinko svarbiausia rezidencija¹²². Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose atvykus valdovui ir jo šeimai, čia buvo primami vengrų pasiuntiniai. Antai, 1528 m. gegužę bei liepą Žygimantas Senasis priėmė dvi tokias pasiuntinybes¹²³. Ilgesnį laiką Vilniuje praleido karalienę Barborą Zapolyą lydėjusios kambarinės vengrės.

Janas Zigmuntas Zapolya, Transilvanijos kunigaikštis J. Z. Zapolyos laiško (autografo) Žygimantui Augustui fragmentas

Didžiausią dalį atvykstančių vengrų ir toliau sudarė lenkiškajam dvarui priklausę samdyti kariai – vengrų husarai. Lietuvos visuomenė juos galėjo matyti lydint valdovą. Tokią husarų funkciją rodo ir 1515 m. Vienos kongreso aprašymas. Anot Vienos burmistro, humanisto Jano Spiessheimerio, vadinto Cuspinianu¹²⁴, didžiulės 1500 raitelių Žygimanto Senojo palydos dalį sudarė vengriškai apsirengę husarai. Vengrų samdiniai kartu su lietuvių kariais taip pat dalyvavo kovose su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste: 1506 m. Klecko, ar 1514 m. Oršos mūšiuose, nors jie priskirti ne lietuviškajai, bet lenkiškajai kariuomenės daliai. Kai samdiniai, valdovui išvykus negavo algų, norėjo palikti tarnybą, juos

¹²¹ Į Krokuvą iš Budos buvo parsikviestas vienas pirmųjų renesanso menininkų – architektas florentietis Franciškus, o 1508–1516 m. Vavelio statybose dirbo būrys akmentašių bei mūrininkų vengrų: A. Fischinger, *Renesansowa kultura artystyczna Krakowa – architektura i rzeźba, Kraków w dobie Renesansu*, Kraków, 1989, p. 26.

¹²² R. Ragauskienė, LDK valdovų vilnietiški itinerariumai, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002-2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sud. R. Ragauskienė, Vilnius, 2006, p. 309-310.

¹²³ *Acta Tomiciana*, t. 10, p. 247–248, 319-322.

¹²⁴ *Monarchia Jagiellonów 1399-1586*, pod. red. M. Derwicha, Wydawnictwo Dolnośląskie, 2003, p. 109.

sulaikė karalienės Barbaros Zapolyos įtikinėjimai¹²⁵. 1514 m. Oršos mūšyje pasiekta pergalė ir jos svarba aktualizuota lietuviškoje istoriografijoje. Nagrinėjant šį mūšį pagal išlikusį anoniminio dailininko pieštą „Oršos mūšio“ paveikslą, nustatyta apie vengriškos mados atėjimo į Lietuvą ir jos paplitimą¹²⁶.

XVI a. pirmoje pusėje užsimezgusius LDK ir Vengrijos ryšius rodo bažnytinių vengrų meistrų darbų patekimas į Lietuvą. Antai 1536 m. sukurtos taurės, patekusios į Vilniaus katedros lobyną, vengrišką kilmę rodo meistriška filigrano ir granuliacijos puošybos technika bei įrašas taurės pėdos apačioje. Jos donatorius buvo Vengrijos valdovo Jano Zigmanto Zapolyos mokytojas Krokuvos universiteto profesorius Vaitiekus Novikampijus. 1552 m. Vilniaus katedros koplyčių vertybių sąrašė pabrėžta, kad Senojoje karališkoje koplyčioje esanti viena ampulių pora irgi buvo vengrų meistrų darbo 1598 m. Vilniaus katedros lobyno sąrašė minima vengriškos kilmės aukso taurė, katedrai dovanota LDK didiko Alberto Goštauto testamentu¹²⁷.

Vengriška husarų apranga Oršos mūšyje 1514 m. Dail. nežinomas, apie 1524-1530

5.2. Vengrai Lietuvoje Žygimanto Augusto laikais (1548-1572 m.)

Žygimanto Augusto valdymo laikmečiu, buvusi Vengrijos karalystė išgyveno ypatingai sudėtingą periodą. Trišaliame Turkijos, Habsburgų bei Transilvaniją valdžiusios Vengrijos karalienės, Žygimanto Augusto sesers Izabelės Jogailaitės konflikte valdovas žiūrėdamas savo valstybės, o kartu ir sesers interesų, užėmė tarpininko vaidmenį. Jis priėmė ir išlaikė 1552 m. iš Transilvanijos pabėgusią Izabelę su mažamečiu sūnumi, sosto atgavimo klausimu organizavo pasiuntinybes, 1556 m. padėjo jai grįžti į

¹²⁵ W. Pocięcha, Barbara Zapolya (1495-1515), *PSB*, t. 1, p. 295.

¹²⁶ A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija 1009-1795*, Vilnius, 2005, p. 225-227.

¹²⁷ V. Dolinskas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių atspindžiai, p. 46.

Transilvaniją¹²⁸. Tais pačiais metais Žygimanto Augusto seserėnas Janas Zigmuntas buvo išrinktas Transilvanijos kunigaikščiu.

Įdomybė. Apie Vengrijos karūnos perdavimą 1552 m.

XVI a. Vilniuje kurį laiką dirbęs kronikininkas Lukas Gurnickis pažymėjo detalę, susijusią su Vengrijos karalienės Izabelės Jogailaitės ir jos sūnaus Jana Zigmunto išvykimu iš Transilvanijos. Kuomet Vengrijos karalienė 1552 m. buvo priversta atsisakyti karūnos ir atidavė ją karaliui Ferdinandui, o karalaitis Janas Zigmuntas atidavinėjo savąją karaliaus etmonui Janui Baptistai Gastaldui, atsitiko taip, jog karalaičio rankoje liko viena nedidelė karūnos dalelė. Jis iš karto apie tai pranešė motinai. Vengrijos karalienė jam paliepė: „Išsaugok, karalaiti, o ką gali žinoti, kad gal ir pati karūna sugrįš“. Kronikininko žodžiais, po to taip ir atsitiko¹²⁹.

Dėl politinių aplinkybių bei valdovo vos ne nuolatinio rezidavimo Vilniuje ir Lietuvoje (iki 1566 m.), Žygimanto Augusto laikais Lietuvoje atvykstančių vengrų pagausėjo. Kai kurie jų čia liko ilgesniam laikui, rado antrąją savo Tėvynę. Be to, greta pagrindine tarnybos vieta ir toliau laikyto valdovo dvaro, taip pat tvirtintasi jau ir Lietuvos didikų dvaruose. Pavyzdžiui, Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Rudojo dvare 1571 m. tarnavo siuvėjas Ferencas vengras¹³⁰. Karalienė Izabelė susirašinėjo su kai kuriais Lietuvos valdančiojo elito nariais, jau minėtu Radvila Ruduoju. Ne veltui šis 1572 m. mirus Žygimantui Augustui svarstant būsimą valdovo kandidatūrą rašė: „šiandien žmonės (...), baiminasi, kad kaip Vengrijoje šuo buvo karaliumi, taip pas mus kad kiškėlis nevaldytų“¹³¹.

Vilnių pasiekdavo nemenkas vengriškų prekių asortimentas, tarp kurių dominavo vynai ir metalas bei jo gaminiai¹³². Rengiantis Livonijos karui Žygimanto Augusto laikais Vilniaus liejyklą pasiekdavo žaliavos (varis) atgabentos iš Vengrijos, Vilniaus pilies statybose naudoti vengriški peiliai. Pats Žygimantas Augustas kasdieniame gyvenime taip pat dažnai susidurdavo su vengriška kultūra. Anot pas valdovą apsilankiusio popiežiaus pasiuntinio, paskutiniojo Jogailaičio garderobe būta įvairiausių aprangos, tarp kitų jis išskyrė vengriškus ir itališkus drabužius. Taip pat žinota apie Žygimanto Augusto

¹²⁸ A. Sucheni-Grabowska, *Min. veik.*, p. 334-337.

¹²⁹ L. Górnicki, *Dzieje w Koronie*, p. 45.

¹³⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566-1574). Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000, p. 281–282.

¹³¹ 1572 01, Dakūdava, Rudasis – Našlaitėliui, *Российская Национальная Библиотека в Санкт Петербурге*, f. 971, op. 2, Col. aut. 234, nr. 60. Tiesa, ką norėjo pasakyti Vilniaus vaivada, nėra iki galo aišku.

¹³² I. N. Kiss, *Agricultural and Livestock Production: Wine and Oxen. The Case of Hungary*, I. N. Kiss, *Der Agrarcharakter der ungarischen Exports, von 15. bis 18. Jh., Bd.*, 1978, p. 147–169 etc.; D. Žiemelis, *Tipologiškai artimi Lietuvai ūkiai: Čekija, Lenkija, Vengrija ankstyvaisiais Naujaisiais laikais*, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013/2, Vilnius, 2014, p. 87-116.

pomėgi gerti „labai stiprų vengrišką vyną be vandens, niekada negeria alaus, kaip kiti lenkai”¹³³. Dvaro taurininko pareigas atlikęs italas Tomaso Campanini turėjo prižiūrėti, kad valdovo stalui netrūktų „itališkų ir vengriškų vynų“. Antai dar 1546 m. karaliaus vyninę prižiūrėjęs Stanislovas Pienionžekas iš Vengrijos nupirko vyno už 1860 auksinų 101 pusstatinę tokajaus. Už jo atvežimą į Vilnių išleista 1215 auksinų. Dvaro virtuvėje taip pat naudotos vengriškos slyvos, prieskoniai¹³⁴. O nuolatinėse puotose ir medžioklėse užsiėmusį valdovą 1546 m. amžininkai prilygino paskutiniam Jogailaičiui Vengrijos soste – Liudvikui.

Sparnuotasis husaras, dail. Aleksandras Orlovskis, XIX a.

Vilniaus valdovų rūmai tapo pagrindiniu informacijos apie vengriškuosius įvykius sklaidimo šaltiniu krašto visuomenei. Kaip ir anksčiau Vilniuje priiminėtos vengrų pasiuntinybės, diplomatai, politiniai veikėjai. Vengrų buvo įvairiose Žygimanto Augusto dvaro tarnybose. Pradedant samdomais husarais ir baigiant dvaro amatininkais. Puikiai aprengti, užsieniečių nuostabą kėlę rinktiniai vengrų husarai paminėti Žygimanto Augusto palydoje 1562 m. prie Vilniaus pasitinkant Suomijos kunigaikštį Joną III Vazą¹³⁵. Tarp žymesnių vengrų Žygimanto Augusto dvaro tarnyboje būtina paminėti bent du: tai valdovo Vilniaus statybų prižiūrėtojas Mykolas iš Kežmarko ir europinio garso liutnininkas Valentas Bakfarkas.

¹³³ *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, wyd. E. Rykaczewski, Berlin, Poznań, 1864, t. 1, p. 98-100, 181.

¹³⁴ L. Kolankowski, *Zygmunt August, wielki książę Litwy do roku 1548*, Lwów, 1913, p. 326-327.

¹³⁵ *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002-2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, p. 363.

Vengrai Žygimanto Augusto dvare Vilniuje nuo 1544 m.

Asmens įvardijimas	Pareigos	Tarnavimo laikas
Pranciškus Pereni iš Vengrijos	Dvarionis	Nuo 1550 m., tarnavo su 10 arklių
Mykolas iš Kežmarko, vengras	Statybų prižiūrėtojas	1543-1563 m., mirė eidamas tarnybą
Virėjas Miklošas iš Vengrijos	Virėjas meistras	Nuo 1543 m. Elžbietos Austrijietės dvare, nuo 1554 m. – Žygimanto Augusto
Michalas iš Vengrijos	Skydų gamintojas	1545-1549 m. gamino madingus husarų skydus.
Michalas iš Vengrijos	Kardininkas	1548-1568 m.
Michalas, vengras	Arklių prižiūrėtojas	1561-1568 m.
Gregoras, vengras	Arklių prižiūrėtojas	1556-1568 m.
Imbre (Imre), vengras	Arklių prižiūrėtojas	1558-1560 m.
Matijašas, vengras	Arklių prižiūrėtojas	Nuo 1552 m.
Pavelas, vengras	Arklių prižiūrėtojas	1554-1559 m.
Simonas, vengras	Šaltkalvis	Nuo 1552 m.
Michalas iš Vengrijos	Kalvis	1559-1569 m.
Motiejus, vengras	Kalvis	1544-1548 m.
Tomas, vengras	Kalvis	1544-1548 m.
Simonas iš Vengrijos	Kalvis	1549-1559 m.
Janas Feigelis, vengras	Liejikas	Jis su dar 7 vengrais į Vilnių atvyko 1555 m.
Martynas iš Vengrijos	Siuvėjas	Nuo 1545 m.
Florijonas Transilvanijos	iš Ginkladirbys	1544-1559 m. mirė tarnyboje
Valentinas Bakfarkas	Liutnininkas	1548-1566 m.

1544-1548 m. Ldk vykdydamas Vilniaus Žemutinės pilies rūmų statybas, rūmų interjerų įrangą pavedė buvusiam apsaugininkui, vengriui Mykolui iš Kežmarko (šiand. Slovakija)¹³⁶. Mykolas atsiskaitinėjo už padarytus suolus, stalus, duris. Valdovui išvykus, jis prižiūrėjo statinius ir turtą. Ilgesniam laikui įsikūrė Vilniuje – 1547 m. iš Žygimanto Augusto prižiūrėtojas gavo valdyti namą

¹³⁶ S. Tomkowicz, *Materjały do historii stosunków kulturalnych w XVI w. na dworze królewskim w Polsce*, Kraków, 1915, p. 100.

Vilniuje, Pilies gatvėje po Trakų vaivados Alberto Goštauto tekusį Žygimantui Augustui¹³⁷. 1570 m. po jo mirties, Žygimantas Augustas taip atsiliepė apie savo tarnautoją: „Kadangi Michelis, kuriam patikėjome daug savo daiktų, mirė, dėl ko mums labai liūdna, o kad mums ten nieko nesujauktų, įsakau jums kartu su Simonu Hinča ir Stanislovu Čaizu viską suregistruoti, sužiūrėti ir užantspauduoti, kad mes paskui viską galėtumėm rasti; kalbu apie tuos pastatus, kuriuose Michelis viską saugojo“¹³⁸.

Valentino Bakfarko tabulatūros viršelis su autoriaus portretu

Jei Mykolas iš Kezmarko buvo svarbus asmuo Žygimantui Augustui jo Vilniaus statybų projekte, tai jo dvare tarnavęs liutnininkas Valentas (Balintas) Bakfarkas buvo europinio garso įžymybė.

„Stebiuosi drąsa to, kuris Vengriuko akivaizdoje į rankas liutnią ima“ (Lukas Gurnickis)

„Jei liutnia prakalbėtų, ji taip sakytų: mane duokite Bakfarkui, visi kiti tegu dūdas pučia“ (Janas Kochanovskis)

Tokios XVI a. kūrėjų panegirikos, šlovinančios vieno garsiausių XVI a. Europos liutnininkų Valentino Greff Bakfarko (apie 1507-1576) virtuozinį atlikimą nebuvo vienintelės. Legendiniai topai apie jo grojimą peržengė muziko gyvenimo laikmetį ir virto posakiais bei patarlėmis. Jas dar XVII a. pr. į savo rinkinį įtraukė Saliamonas Risinskis, Bakfarko grojimą eilėse aukštino

¹³⁷ Lietuvos Metrika, kn. 31, l. 143v-144.

¹³⁸ R. B. Vitkauskienė, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002-2004 m.*, p. 78, 94.

Vespasijanas Kochovskis ar Melchioras Pudlovskis. Ir šiandien šis atlikėjas puikiai žinomas ir pristatomas pirmiausiai Lenkijos ir Vengrijos, o taip pat Lietuvos, Austrijos, Rusijos ar Vokietijos istoriografijose, iš naujo perleidžiama ir atliekama jo kūryba. Išliko fantazijos ir šokiai (giljarda, pasamecas). Bakfarko kompozicijos priskiriamos prie vienu geriausių Renesanso liutniai skirtų kūrybinių. Neblėstančiai savo šlovei liutnios virtuozas ir kompozitorius gali būti dėkingas ir XVI a. Vilniui. LDK sostinėje muzikas su pertraukomis praleido 15 savo gyvenimo metų. Šis gyvenimo etapas buvo vienas reikšmingiausių jo kūrybinėje biografijoje, o vilnietiška aplinka bene labiausiai nulėmė ir liutnininko kūrybinį braižą.

Kilęs iš XVI a. Transilvanijos (Brassó miestas, dab. Rumunija), Bakfarkas nemažai laiko muzikavo Vengrijos ir Prancūzijos valdovų dvaruose. Dėl neaiškių priežasčių jau pagarsėjęs liutnininkas 1549 m. atvyko į Krokuvą ir buvo priimtas į Žygimanto Augusto dvarą. Kaip rodo vis didėjantis Bakfarko atlygis, jis pirmaisiais tarnybos metais savo virtuozišku atlikimu sužavėjo karališką porą. Todėl jį su savimi pasiėmė Žygimantas Augustas, 1551 m. gegužę-birželį į Vilnių lydėjęs mirusios žmonos Barboros Radvilaitės palaikus. Tų metų birželį Bakfarkas pirmą sykį išvydo Vilnių ir šiame mieste pradėjo vieną sėkmingiausių savo karjeros etapų. Nepaisant trumpalaikių išvykų lydint karalių į Lenkiją, ar tvarkant savo kūrybos leidybinius reikalus užsienyje, liutnininkas Vilniuje praleido išskirtinai daug laiko. Lietuvoje garsusis muzikas praktiškai rado Antrąją Tėvynę. Priežasčių čia pasilikti Bakfarkas turėjo nemažai: tai ir jo Vilniuje sukurta šeima, ir geras valdovo užmokestis bei čia įgytas nekilnojamas turtas, rasti nauji bičiuliai. Greičiausiai dar 1551 m. vasarą ar ankstyvą rudenį Vilniuje liutnininkas vedė lietuvių bajoraitę Kotryną Narbutaitę, kilusią iš plačios vidutinių bajorų Narbutų giminės. Ji buvo Mikalojaus Maliko Narbuto ir Marinos Šimkaitės Lisovnos dukra. Dėl anksti mirusio uošvio, Bakfarkas tapo pagrindiniu žmonos giminės globėju ir įgaliotiniu. Kotryna turėjo dar du brolius ir dvi seseris. Santuoka, berods, buvo sėkminga. Užrašydamas turtą žmonai, liutnininkas nepamiršo paminėti jos „garbingo elgesio“ ir ištikimybės bei savo „širdingos meilės“. Bendrauti netrukė kalbos barjeras: Bakfarkas puikiai mokėjo ne tik vokiškai ir lotyniškai, bet ir lenkiškai, taip kaip kalbėjo jo žmona. Deja, vaikų juodu nesusilaukė, arba šie mirė kūdikystėje.

Nuo 1551 m. su pertraukomis Lietuvoje ir Vilniuje praleido 15 kūrybingiausių savo gyvenimo metų (1551-1566). Čia kūrė muziką liutniai, 1565 m. Vakarų Europoje, nes Vilniuje nebuvo sąlygų, išleido kūrybinių tabulatūrą. Dalis kūrybos pasiekė mūsų laikus – XX a. pab. kelis kartus išleista Bakfarko kūrybos rinktinė *Opera omnia*. Lietuviškuoju gyvenimo periodu jis išgarsėjo kaip kaip vienas žymiausių Europos liutnininkų. Gyvenant Lietuvoje ir Vilniuje Bakfarkas turėjo puikias galimybes

realizuoti savo muzikinius sumanymus. Jis grojo ne tik valdovo dvare, bet ir buvo kviečiamas į LDK didikų, pvz., kunigaikščių Radvilų ir Olelkaičių rūmus. Galimybę išgirsti Bakfarko grojimą Vilniuje turėjo Prūsijos kunigaikštis Albrechtas. Mokėjęs vertinti menininkus, o ypač muzikus, Prūsijos kunigaikštis išreiškė susižavėjimą liutnininko grojimu ir kūryba. Anot Albrechto, „Bakfarkui nėra lygių jo mene, ir retas kuris karalius gali pasigirti turėdamas tokio lygio muziką“. Už pasirodymus ar už nusiųstus savo kūrinius Bakfarkas sulaukė materialaus atlygio. Albrechtas ar jo aplinka galėjo pagelbėti liutnininkui pirmąjį kartą lankantis Europoje ir ieškant savo kūriniams leidėjo. 1552 m. rekomendacinį laišką Philippui Melanchthonui muzikas, matyt, gavo iš Karaliaučiaus universiteto rektoriaus, poeto, Melanchthono žento Georgo Sabino. Todėl 1552 m. Lione buvo išleistas pirmasis muziko pjesių rinkinys liutniai „Intabulatura“. Atsidėkodamas už malones, Bakfarkas Vilniuje mokė groti kunigaikščio 1555 m. žiemą atsiųstą Hansą Thimmę, iš Lietuvos sostinės nuolat siuntė laiškus Prūsijos kunigaikščiui. Šiandien žinomi 6 tokie Bakfarko parašyti laišakai.

Lietuviškuoju gyvenimo periodu labai pagerėjo Bakfarko materialiniai reikalai. Tarp visų apie 250 paskutiniųjų dviejų Jogailaičių muzikų atlyginimų, vengro liutnininko atlygis buvo vienas geriausių. Nuo 1525 m. dvaro liutnininkai per metus vidutiniškai gaudavo 40 auksinų, tuo tarpu Bakfarkas – net iki 150 auksinų. Taip pat būta nemažų vienkartinį išmokėjimų ar vertingų dovanų. Todėl 1559 m. Lietuvos sostinėje, Vokiečių gatvėje jis nusipirko prabangų, dviejų aukštų mūrnamį, o vėliau dar ir sklypą Aušros Vartų rajone. 1561 m. valdovas Bakfarkui dovanojo 30 valakų (1 valakas apie 21 ha.) Pašušvio kaimą Vilkijos valsčiuje, Žemaitijoje. Ne veltui antrąjį savo darbą „Harmoniarum musicarum“ pasirodžiusį 1565 m. Krokuvoje, muzikas jau dedikavo Žygimantui Augustui.

Nepaisant taip puikiai besiklostančios karjeros, muzikas 1566 m. skubiai, nepranešęs netgi žmonai paliko (pabėgo?) Vilnių ir išvyko pradžioje į Lenkiją, o vėliau į Vakarų Europą. Istoriografijoje ilgą laiką buvo manoma, kad jis turėjo bėgti, nes buvo persekiojamas už šnipinėjimą svetimos valstybės (Prūsijos?) naudai. Tačiau tokia versija nėra pagrįsta. Nemaža tikimybė, kad taip atsitiko dėl religinių Bakfarko įsitikinimų. Istoriografijoje jau buvo pastebėta apie muziko protestantiškas pažiūras, tačiau vilnietiški ryšiai bylotų, jog Bakfarkas linko į radikaliąją protestantų kryptį, galbūt buvo arijonas. 1566 m. iš Vilniaus dėl pradėto arijonų persekiojimo pradžioje į Lenkiją išvyko Bakfarko bičiulis Vilniaus burmistras Lukas Markovičius, muzikas ir poetas Ciprijonas Bazilikas ar vienas žymiausių antitrinitorių Marcinas Čechovicas. Tarp tokių disidentų galėjo būti ir Bakfarkas.

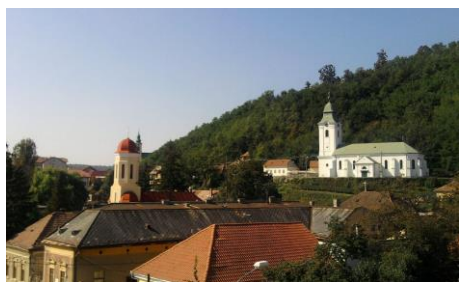
Galutinai politinio šnipinėjimo versiją atmeta vėlesnis žymiojo liutnininko noras ... sugrįžti į Lietuvą. 1576 m. sulaukęs Stepono Batoro paskelbimo Abiejų Tautų Respublikos valdovu, Bakfarkas

suskubo prašyti sugrąžinti jį į dvarą. Karalius sutiko, tačiau teigiamas atsakymas pavėlavo. Tais pačiais 1576 m. muzikas Padujoje mirė per maro epidemiją. Telieta pažymėti, kad 8 metus vyro nesulaukusi Kotryna, antrą sykį 1572 m. ištekėjo už bajoro Povilo Ulanovskio, nors Bakfarkas tuomet dar buvo gyvas¹³⁹.

5.3. Vengrų „aukso amžius“ Lietuvoje Stepono Batoro laikais (1576-1586 m.)

Nauja, savotiškai vengriška epocha, LDK prasidėjo 1576 m. birželio 29 d. Lietuvos dk paskelbus iš istorinės Vengrijos dalies – Transilvanijos kilusį jos kunigaikštį Steponą Batorą. Lenkiją ir Lietuvą jis valdė iki mirties 1586 m. Besirūpindamas savo valdoma Abiejų Tautų Respublika ir daug jai gero nuveikęs, valdovas kartu niekada nepamiršo nei savo Tėvynės, nei savo tautiečių. Apie tai byloja svarbiausias karaliaus darbas – sėkmingai užbaigtas Livonijos karas, buvęs didesnio plano dalis, tai yra siekta susilpninti Maskvą ir sukurti antiturkišką koaliciją Transilvanijai išvaduoti. Tą rodo kad ir smulkmenos: po ranka nuolat turėjo Vengriją primenančius ar vengriškus daiktus. 1586 m. Gardine apartamentuose kur mirė karalius buvo skrynelė su „reikalingais vengriškais laiškais iš imperatoriaus Rudolfo“, iš Vengrijos atsivežti sidabriniai indai, kilimas iš Vengrijos ir pan¹⁴⁰. Taip pat buvo didelis vengriško vyno mėgėjas. Pavyzdžiui, 1583 m. jis išleido 4138 auksinus vynui iš Vengrijos pirkti¹⁴¹.

Steponas Batoras - tai sėkmingiausiai valdęs Abiejų Tautų Respublikos valdovas. Jo valdymo laikmečiu Respublika pasiekė savo galybės viršūnę, o visas valdymo dešimtmetis istorikų įvardijamas kaip ištisa atskira epocha. Steponas Batoras sugebėjo neutralizuoti svarbiausią LDK priešą – Maskvos DK, atliko svarbius pertvarkymus valstybės viduje¹⁴².

¹³⁹ R. Ragauskienė, Litewski okres w zyciu królewskiego muzyka.

¹⁴⁰ T. Łopalewski, *Batory na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1934, p. 56, 59, 62.

¹⁴¹ *Lietuvos Metrika*, knyga Nr. 70, l. 106v.

¹⁴² E. Gudavičius, Stepono Batoro politinė koncepcija ir Lietuvos istorinės raidos perspektyvos, *Kultūros barai*, 1996, nr. 1, p. 60-65; E. Gudavičius, Batoras Steponas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2002, t. 2, p. 711.

Katalikų bažnyčia Šimleu Silvaniei (vengr. Szilágysomlyó), pastatyta 1534 m. Stepono Batoro sūnaus – būsimąjo ATR valdovo gimimo proga.

Jis yra vienintelis Batorų giminės atstovas palankiai vertinamas šiandieninės Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos historiografijoje¹⁴³. Tiesa, tarpukario Lietuvoje valdovo nuopelnai buvo primiršti. Zenono Ivinskio teigimu, „karaliaus Stepono Batoro 350 metų mirties sukaktis praėjo spaudoje visiškai nepaminėta“. Tačiau pats istorikas 1937 m. labai teigiamai įvertino Batoro veiklą: „Šis paprastas Siebenburgo (Septinpilio) kunigaikštis, buvęs turkų vasalas, tapęs Lietuvos-Lenkijos valdovu, atkreipė visos Europos akis į save, perbloškė Maskvą, atėmė iš jos Lietuvai Livoniją, įkūrė Lietuvoje Vyriausiąjį Tribunolą, padėjo įsisteigti Vilniuje pirmai aukštajai mokyklai – jėzuitų laikomai Akademijai, rūpinosi Lietuvos sienų apsauga, Statuto pataisymu ir t.t.“¹⁴⁴

Būsimasis Respublikos valdovas gimė 1533 m. rugsėjo 27 d. istorinėje Vengrijos dalyje – Transilvanijoje, Šimleu Silvaniei (vengr. Szilágysomlyó) mieste (dab. Rumunija). Kilęs iš Batorų giminės, kuri jau nuo XV a. priklausė Transilvanijos valdantiejiems. Gimė Transilvanijos kunigaikščio Stepono Batoro (1477-1534) ir Kotrynos Telegdi (1492-1547) šeimoje. Šeimoje užaugo 8 vaikai, tarp jų ir būsimasis Transilvanijos kunigaikštis Kristupas Batoras (1530-1581 m.). Stepono Batoro žmona buvo 1575 m. Lenkijos karaliumi paskelbta Ona Jogailaitė (1523-1596). Santuoka nebuvo sėkminga, pora vaikų nesulaukė. Ona buvo 10 metų vyresnė už vyrą, tekėdama turėjo 53 metus.

Stepono Batoro autografas ir jo antspaudas

¹⁴³ Sz. Brzeziński, recenzja Tamás Kruppa *Tradíció és propaganda keresztútján*. Fejezetek Báthory. Zsigmond udvarának kultúrájából, Budapest 2015 (Humanizmus és reformáció, t. 36), Balassi Kiadó, ss. 332, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 2016, t. 60, p. 279.

¹⁴⁴ Z. Ivinskis, Steponas Batoras ir Lietuva (Jo 350 metų mirties sukakties proga), *Kardas*, 1937, Nr. 4, p. 86-91.

Jaunystės metais Steponas Batoras kelis mėnesius studijavo Italijoje, Padujos universitete, puikiai mokėjo lotyniškai. Grįžęs į Vengrijos karalystę turėjo laviruoti tarp valstybėje vis labiau įsigalinčių Habsburgų dinastijos ir dalį karalystės užvaldžiusių turkų. Nuo 6-jo deš. ėmė remti Vengrijos karalių Janą Zigmantą Zapolyą. Šiam tarnaudamas ir kaip diplomatas, ir kaip karys įgijo didelį vengrų diduomenės pasitikėjimą. 1565-1567 m. Habsburgai jį paėmė į nelaisvę. Išsilaisvinęs toliau aktyviai dalyvavo viešajame gyvenime. 1571 m. Transilvanijos seime buvo išrinktas turkų vasalitetui priklausiusios Transilvanijos kunigaikščiu. 1575 m. liepos 19 d. jo vadovaujami kariai sumušė į Habsburgų pusę perėjusio Kasparo Bekešo karių bei jam padėjusią Habsburgų kariuomenę.

1574 m. po Henriko Valua pabėgimo atsilaisvinus Respublikos sostui, Lenkijos bajorai 1575 m. gruodžio 15 d. karaliumi paskelbė Oną Jogailaitę, kuriai į vyrus pasiūlė Transilvanijos kunigaikštį Steponą Batorą. Tai sutapo su Batoro interesais. Sumaniai nugalėjęs kitus kandidatus į Respublikos sostą (Švedijos karalių Joną III Vazą, Maskvos didįjį kunigaikštį Ivaną IV bei Šv. Romos imperijos imperatorių Maksimilijoną II) 1576 m. gegužės mėn. 1 d. Vavelyje Steponas Batoras buvo karūnuotas Lenkijos karaliumi. Prieš tai tą pačią dieną įvyko jo vestuvės su Ona Jogailaite. Kaip minėta, 1576 m. birželio mėn. 29 d. karalius atskirai buvo paskelbtas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Jis įsipareigojo įvykdyti Lietuvos atstovų iškeltas sąlygas: Respublikos seimus rengti pakaitomis Karūnoje ir LDK, Lietuvos kariuomenės vadais skirti tik LDK bajorus, kompensuoti nuostolius už Liublino sąjungos metu atplėštas žemes. Vienas iš tokių, Lietuvos valstybingumą tvirtinančių valdovo gestų buvo jo pakėlimo į Lietuvos sostą ceremonija. 1580 m. gegužės 29 d. valdovas priešais Vilniaus katedros didįjį altorių iš žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio rankų priėmė popiežiaus Grigaliaus XIII atsiųstą kalaviją ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepurę kartu su apaštališkuoju palaiminimu. Toks ritualas turėjo sąsajų su ankstesnių valdovų pakėlimo į Lietuvos sostą ceremonialu, nors sudarius Liublino sąjungą, jis neturėjo būti praktikuojamas.

Tarp svarbiausių valdovo nuveiktų darbų – sėkmingai užbaigtas Livonijos karas. Užsitikrinęs valdžios stabilumą ir reikiamas pajamas, pravedęs kariuomenės reformą, 1579 m. paskelbė karą Ivanui IV ir po kelių metų sėkmingai jį užbaigė. 1582 m. Zapolės Jame buvo sudarytos 10 metų paliaubos su Maskva ir susigražintos karo metu prieš užimtos žemės. 1582 m. pradžioje, po pergalingos taikos su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste sudarymo, Vilniuje apsilankiusį valdovą jėzuitų kolegijos nariai pasitiko suorganizuodami triumfo eitynes. 20 metų trukusio Livonijos karo užbaigimas buvo pažymėtas

jėzuito Kasparo Pentkovskio, sukūrusio dialogą „Apie taiką“. Jis buvo suvaidintas vasario 4 d. Vilniaus katedroje, dalyvaujant pačiam Steponui Batorui.

Ne mažiau svarbūs atlikti darbai valstybės viduje. Būdamas stiprios monarcho valdžios šalininkas, griežtai baudė nusikaltusius majestotui. Lietuvoje mirties bausmės už Tėvynės ir valdovo išdavystę sulaukė didikas Grigas Astikas, Lenkijoje – Samuelis Zborovskis. Priežodžiu tapo jo posakis lenkų bajorams, reikalavusiems atsiskaityti už veiklą ir finansines išlaidas: „(...) Esu jūsų karalius. Ir nebūsiu nei molinis, nei popierinis. Aš noriu valdyti ir nė vienam neleisiu vedžioti manęs už nosies (...). Saugokite savo teises ir šalin nuo savivalės“. Kartu padaryta nuolaidų bajorijai – 1581 m. įsteigtas Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, perėmęs iš valdovo teismo apeliacinę bylą.

2011 m. Vilniaus universiteto rūmuose šalia Mažosios aulos atidengta paminklinė lenta, skirta Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui Batorui, atkartojanti 1931 m. Vilniaus universiteto 350 metų jubiliejui žymaus lenkų skulptoriaus Antonio Madeyskio sukurtą bareljefą.

Pažymėtini karaliaus nuopelnai švietimui ir kultūrai. 1579 m. jis išdavė Vilniaus akademijos atidarymo privilegiją. Taip pat parėmė jėzuitų kolegijų įkūrimą Polocke (1579 m.), Rygoje (1581 m.) ir Tartu (1583 m.). Jo dėka ypatingai suklestėjo Gardinas, tapęs valdovo rezidencija. Valdovas ypač rėmė ir skatino kronikininkų darbus. Būdamas aktyvus katalikas, kartu pasižymėjo religine tolerancija. Steponas Batoras griežtai pasmerkė antiprotestantiškas riaušes Krokuvoje, 1581 m. Vilniaus išpuolį prieš

evangelikus reformatus. 1581 m. rugsėjo 30 d. jis rašė: „nepakęs, jog tikėjimas būtų platinamas jėga, ugnimi ir geležimi, o ne mokymu ir gerais pavyzdžiais“.

Jo nuopelnus valstybei ir visuomenei išreiškė kronikininkas Martynas Kromeris. Jis taip apibūdino karalių: „Šventykloje – daugiau nei kunigas/ Valstybėje – daugiau nei karalius / Mūšyje – daugiau nei karys/ Gindamas laisvę – daugiau nei pilietis / Draugystėje – daugiau nei draugas“. Daugiau sumanymų nei spėjo įgyvendinti turėjęs Steponas Batoras mirė 1586 m. gruodžio 12 d. Gardine, palaidotas Krokuvoje, Vavelio katedroje¹⁴⁵.

Įdomybė. Istorinis romanas apie Steponą Batorą.

Vos prieš kelerius metus į lietuvių kalbą buvo išverstas (vertė Vitas Agurkis) vengrų rašytojo Miklós Kalláy (Miklošas Kalajus; 1885-1955) istorinis romanas apie Steponą Batorą – Transilvanijos kunigaikštį, Lenkijos karalių ir Lietuvos didįjį kunigaikštį¹⁴⁶. Dešiniomis pažiūromis garsėjęs rašytojas išleido eilėraščių rinkinių, keletą romanų ir pjesių, išvertė 30 knygų. Po karo jis buvo išstumtas iš viešojo gyvenimo, turėjo išvykti iš sostinės. Romane daugiausia dėmesio skiriama Vengrijos istorijai, autoriui labiau rūpėjo vengrų reikalai, o Abiejų Tautų Respublika dažniausiai vadinama Lenkija.

Įdomybė Jonušo I Radvilos žygis prieš turkus Vengrijoje

Jonušas I Radvila (1579-1620) 1598 m. liepą rengėsi vykti į Vengriją kovoti su turkais, vadovaujant Motiejui Habsburgui. Lapkritį didikas jau buvo prie Dunojaus, kelios mylios iki Budos.

¹⁴⁵ R. Ragauskienė, Steponas Batoras, *100 iškiliausių Lietuvos žmonių*, Vilnius, 2009, p. 15-16.

¹⁴⁶ M. Kallay, *Steponas Batoras*, iš vengrų k. vertė V. Agurkis, Vilnius: Žara, 2014.

Nors kariuomenė blokavo turkų įgulą, tačiau dėl prasto oro atsitraukta nuo apgulties. Tad Jonušas I Vengrijoje turkus matė tik kaip belaisvius ar iš tolo. Išvykęs iš karinės stovyklos, didikas kurį laiką praleido Estergome, vėliau vyko į Bratislavą, aplankydamas kitus Vengrijos miestus, kaip Komarną. Kitų metų pradžioje Jonušas I jau buvo Lenkijoje.

Estergomas, F. Hogenbergo ir G. Brauno atlase 1595 m.

5. 4. Vengrai Livonijos kare

Pirmieji vengrų kariai jungtinėje kariuomenėje pasirodė 1578 m. Tuomet priskaičiuota 4000 pėstininkų karių. Kas mėnesį jiems vadovavę 40 rotmistrų gaudavo po 20 vengriškų auks., 400 dešimtininkų po 5, 40 vėliavininkų po 5, o 3520 karių po 4 auks. Iš viso per mėnesį jiems mokėta 18 977 auks., o per metus 227 733 auks. suma¹⁴⁷. Vengrų samdytiems raiteliams vadovavo S. Batoro bendražygiu tapęs buvęs politinis priešininkas, Lietuvoje gerai žinomas Kasparas Bekešas (1520-1579).

¹⁴⁷ H. Kotarski, *Min. veik.*, cz. II, p. 54

Kasparas Bekešas, litografija, aut. Juozapas Ozemblovskis, 1841 m.

Įdomybė. Kasparas Bekešas ir jo atmintis Lietuvoje

Stepono Batoro bendražygio, palaidoto ant vieno iš Vilniaus piliakalnių, K. Bekešo gyvenimo istorija nagrinėta ne viename darbe, paskelbtas didiko testamentas¹⁴⁸. Ji pristatyta ir lietuviškuose straipsniuose: nuo trumpų enciklopedinių žinučių iki darbų, mininčių K. Bekešo palaidojimo vietą. Tai jo palaidojimo vietą žymintis kalnas Vilniuje priešais Gedimino kalną ir šiandien tebevadinamas Bekešo kalno vardu. Ant jo dėl savo radikalių religinių įsitikinimų (arijonas) buvo palaidotas šis žymus vengrų didikas-karys. Jam priskiriami žodžiai: „Viską iš savęs turiu: nenoriu pripažinti Dievo,/ Netrokštu Jo dangaus, pragaro nebebijau“. Vengrų rotmistro atminimą įamžina kalno papėdėje 2009 m. pastatytas obeliskas¹⁴⁹. Šiam vengrų kilmės didikui yra paskirta ir keletas lietuvių autorių eilėraščių¹⁵⁰.

K. Bekešas pelnė nemažai Stepono Batoro malonių. Jis gavo Lenkijos ir Lietuvos indigenatą, Lanckoronkos seniūniją Lenkijoje ir Gardino – Lietuvoje. Apdovanotas buvo ir vengrų didiko brolis – Gabrielius Bekešas. Antai, 1581-1598 m. jis buvo valdovo dovanoto Alantos dvaro savininku. G. Bekešui priklausė Kristupiškių ir Kirdeikiškių dvareliai, Germanišchio (Armoniškio) ir Gelminiškio dvarai ir kaimai, tai yra jis gavo Jėgžlius, Žibėčius, Spulius, Ruškonis, Pevernnytę, Antaliežius,

¹⁴⁸ Szádeczky Lajos, *Korniyati Bekes Gáspár*, Budapest, 1887; 1887. K. Lepszy, Kaspar Bekiesz, *PSB*, t. 1, p. 401-402; E. Bojtár, The case of Gáspár Bekes, *Journal of Baltic Studies*, 1988, Vol. 19, Iss. 4, p. 323-334; S. Kinga Tüdös, Testamentul lui Bekes Gáspár. Grodno, 1 noiembrie 1579, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 2006, Vol. 14, p. 181-188.

¹⁴⁹ Bekes Kaspar (Kasparas Bekešas) 1520–1579 Gardinas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2002, t. 2, p. 782; *Vilniaus miesto istorijos dokumentai: Vilniaus miesto istorijos skaitinių chrestomatija*, Vilnius, 2003, p. 140; Kacper Bekiesz [legenda], *Legendy Wileńskie*, Vilnius, 1998, p. 79-80; L. Klimka, Įamžintas karvedžio Kasparo Bekešo atminimas, *Lietuvos aidas*, 2009, liep. 18, p. 2; M. Kniežaitė, Vengrą K. Bekešą mena Vilniaus kalva, *Lietuvos žinios*, 2009, bal. 27, p. 14-15.

¹⁵⁰ J. Grigorjevas, Kasparas Bekešas, *Poezijos pavasaris*, Vilnius, 1976, p. 143-144; A. A. Jonynas, Bekešo kalnas, *Iš Vilniaus į Vilnių*, Vilnius, 2008, p. 206.

Trumponius, Laičius, Klabinius, Kalvius, Avilčius, Girsteitiškio žemes prie Salotės ežero, Gojų, Kibildžius, Vargulius, Dragužius.

Bekešo asmenvardis prigijo ir vartojamas šiandieninėje Lietuvoje. Į lietuvių kalbos terminiją pateko žodis „bekešas“, reiškiantis viršutinį drabužį, palto ar puspalcio tipo su kailiu viduje. Lietuvoje pasitaiko Bekešų ir Bekešių pavardžių (yra keliasdešimt asmenų, turinčių šias pavardes). Tokios pavardės labiau paplitusios Stakliškių, Prienu, Birštono, Balbieriškio bei Alantos, Ukmergės ir Vievio apylinkėse. Taip pat Giedraičių apylinkėse yra Bekešų (Bekešių) kaimas¹⁵¹.

Bekešo kalva ir bokštas XIX a., M. Januševičius, 1846 m.

Obeliskas K. Bekešui, skulpt. R. Zinkevičius, 2009 m.

Ruošiantis pirmajai 1579 m. kampanijai, vengrų samdiniai dar labiau sustiprino kariuomenę. Karaliaus sekretoriaus Heidenšteino pastebėjimu, valdovas „pasiuntė pas brolių Kristoforą, Transilvanijos kunigaikštį, kad suverbuotų kelias kuopas senų vengrų kareivių ir kelias raitelių (...)”¹⁵². Į Vengriją taip pat buvo pasiūsti žmonės (Pretvičius ir kiti) pirkti karo reikmenų; Starachovičių apylinkėse įkurta kalvė, kuriai vadovavo karaliaus atsivežtas vengras Andrius Mikienšalča, gaminęs kulkas. Lietuvoje už 5000 auks. pirkti medžiaga vengrų pėstininkams, kuriems vadovavo Mykolas Vadašas. Netgi pasamdytai 530 kazokų kariuomenei, jos raštininku paskirtas Batoro dvarionis vengras Janczy Begeris¹⁵³.

Vengrų raitelių pulkas (1579 m. liepos vidurys – rugpjūčio vidurys)

Eil. Nr. Rotmistro pavardė

Raitelių skaičius

¹⁵¹ G. Šeikis, Alanta tarp Astikų ir Radvilų. Vengrų pėdsakai Alantos krašte XVI a. pabaigoje, *Voruta*, 2016 m. Nr. 11 (829), p. 5-6.

¹⁵² *Kasdienis gyvenimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*, sudarė A. Baliulis ir E. Meilus, Vilnius, 2001, p. 125.

¹⁵³ H. Kotarski, *Min. veik.*, cz. II, p. 66-67, 80.

1.	Kasparas Bekešas, tarnavo nuo 1577 m.	368
2.	Janas Bornemisa, tarnavo nuo 1579 m. sausio mėn.	100
3.	Ježis Zibrikas (Sibrikas), tarnavo nuo 1579 m. balandžio mėn.	150
4.	Valentas Prepostvaras, tarnavo nuo 1579 m. kovo mėn.	207
5.	Petras Čikvatas (Čnokatas)	116
6.	Ježis Barbelis, tarnavo nuo 1579 m. birželio mėn.	160
7.	Ježis Prebešas, tarnavo nuo 1579 m. kovomėn.	126
8.	Ježis Vagi	150
9.	Petras Račas	100
10.	Matiejus Balochas	100

Iš viso 1577

Ne vienas vengras narsiai kovėsi 1579 m. ar vėlesnėse Livonijos karo kampanijose. Antai tų metų liepos 15 d. iš karo stovyklos (15 mylių nuo Vilniaus) savo laiške vengras Piotras Kendi laiške Transilvanijos kancleriui Farkasui Kovácsóczi rašė apie darbą aprūpinant kariuomenę. 1579 m. rugsėjį Steponas Batoras Polocke suteikė bajorystę vengrų valstiečiui Piotrui Danui iš Somkutto, pasižymėjusiam užimant Polocką, o 1580 m. lapkritį valdovas laiške iš Vilniaus broliui Transilvanijos kunigaikščiui Kristupui užtarė vengrą Barabašą Balašą, labai didvyriškai pasirodžiusį kare su maksvėnais¹⁵⁴. Visgi bendras vengrų raitelių skaičius 1579 m. kampanijoje nėra visiškai aiškus. Pagal 1579 m. aprašus nurodyti vieni vadai, o pagal apdovanotųjų po Polocko paėmimo sąrašę paminėti dar trys nauji vardai.

Vengrai dvaro pėstininkai 1579 m.

Eil. Nr.	Rotmistrų pavardės	Pėstininkų skaičius
1.	Michalas Vadašas	199
2.	Valentas Račas	95
3.	Franciškus Kovazi	99
4.	Janas Zekielidi	100
5.	Bartolomejus Fejerdi	100
6.	Vaitiekus Megiesi	99

¹⁵⁴ *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech*, p. 9.

7.	Pavelas Nagi	96
8.	Benediktas Zombatfalvi	100
9.	Vincentas Hevenlius, italas	135
	Iš viso	1023

Transilvanijos pėstininkai 1579 m.

Eil. Nr.	Rotmistro pavardė	Pėstininkų skaičius
1.	Steponas Karoli	100
2.	Francišekas Nagi	100
3.	Steponas Fabiansi	100
4.	Vaitiekus Korei	98
5.	Petras Nagi	100
6.	Steponas Nagi	100
7.	Francišekas Mukači	100
8.	Francišekas Somohi	100
9.	Andrejus Nagi	101
10.	Michalas Orozas	95
	Iš viso	994

Vengrai neabejotinai sudarė reikšmingą jungtinės kariuomenės dalį. Raiteliai sudarė 21 proc. visos raitijos, o pėstininkai – net 30 proc. Visai jų karinei daliai ir toliau vadovavo K. Bekešas, vadintas „vengrų dvaro reikalų tvarkytoju“. Už nuopelnus atsiimant Polocką, valdovas tėvynainiams atsilygino ypatingai dosniai: rotmistrams išmokėjo po 100-200 auks., o kitiems po keliasdešimt auks. Palyginimui, lenkų rotmistrai gavo vos po 26 auks. Po 1579 m. kampanijos liko vengrų raitija: 1) dvaro kuopa (apie 320 raitelių), vadovaujama K. Bekešo, o po jo mirties 1579 m. lapkritį Gardine, vadovavimą perėmė Gabrielius Bekešas, atvykęs 1579 m. lapkritį; 2) Gabrieliaus Bekešo kuopa (123 raiteliai); 3) Jano Bornemišo (75 raiteliai); 4) Ježio Zibriko (100 raitelių), 5) Ježio Barbeli (161 raiteliai). Paleidus transilvaniečių pėstininkus, dvaro pėstininkija palikta ir netgi pagausinta. Tik vietoje prie Polocko žuvusio Vadašo, pėstininkijai dabar vadovavo Steponas Karolis.

Vengrų pėstininkai palikti po 1579 m. Livonijos karo kampanijos

Eil. Nr.	Rotmistro pavardė	Pėstininkų skaičius
1.	Steponas Karoli	106
2.	Bartlomiejus Ferierdi	100
3.	Valentas Rač	101
4.	Albertas Meggiesi	100
5.	Steponas Nagi	100
6.	Steponas Fabiansi	100
7.	Janas Horvatas	98
8.	Albertas Korei (Kierei)	100
9.	Franciškus Munkači	95
10.	Benediktas Zombatfalvi	89
11.	Franciškus Kovazi	100
12.	Janas Zekielidi	110
13.	Tomas Dercheni	14
14.	Pavelas Nagi	16
	Iš viso	1229 pėstininkai

Antroje, 1580 m. karo kampanijoje dalyvavo 3332 vengrų pėstininkai ir 1356 raitelių. Vengrų daliai vadovavo Janas Bornemisa, raiteliams mirusio K. Bekešo brolis –Gabrielius, o pėstininkų pulkams – Steponas Karoli bei Jonas Gal. Per kampaniją vengrai patyrė nemažų nuostolių, jų žuvusiųjų skaičius siekė 633 (pėstininkai). Paskutinėje 1581 m. kampanijoje prie Pskovo gausiai dalyvavo vengrų husarija, rotmistrai Spytėkas Jordanas, Bekešas Gabrielius, Batoras Baltazaras ir Zibrikas Ježis vadovavo beveik 1000 raitelių.

Gal ir galima sutikti su aplinkinių amžininkų, daugiausia lenkų reikštais nepasitenkinimais dėl itin favorizuojamų vengrų, tačiau vargu, ar turėjo pagrindą pasipiktinimai dėl didžiulės vengrų įtakos Stepono Batoro dvare. Iš tiesų dvaro (ar dvarų lietuviško ir lenkiško?) pareigūnais buvo lenkai bei lietuviai. Vengrai neužėmė jokių pareigybių, tiesa, tarnavo artimiausioje valdovo aplinkoje: jų būta tarp kambarinių (Pranciškus Veselinis tarnavęs Batorui 11 metų, iki pat valdovo mirties, Lepselini turėjo 5 metų stažą, Laščas – 4, o Bekešas – 2), tarnų (Andrašas, vengras).

Steponas Batoras prie Pskovo, dail. J. Mateika, 1872 m.

Kaip ir anksčiau dvare dirbo nemažai vengrų amatininkų: valdovo rūbais rūpinosi siuvėjai Andrašas bei Mikalojus Dugetas, arklidėse prižiūrėtojai dirbo Tomas Togarašas, Peteris, Kišiamušas, Sekelis Lorčius, Andreas Bolokas ir kiti. Vien Gardino arklidėse be kitų buvo 90 vengriškų žirgų, o daugelio jų vardai irgi vengriški: Balagas, Turmanas, Batoras, Tagarašas ir pan.¹⁵⁵. Vengrų būta tarp kalvių, netgi auksakaliais priimti dirbti keli vengrai. Nors Stepono Batoro laikais auksakalystės meno paklausa sumažėjo, valdovas, skirtingai nuo Žygimanto Augusto, buvo karo stichijos, o ne prabangos atstovas ir nuolat dvare dirbusių auksakalių sumažino iki 3 (1582 m.). Tarp jų vengrų kilmės meistras Motiejus Frelichas, valdovui kūręs dideles taures, dar 1580 m. Varšuvoje priimtas vengras Demetrijus, miręs Vilniuje 1581 m. Nauji užsakymai fiksuojami 1582 m., pasibaigus Livonijos karui ir atsiradus progoms: valdovo dukterėčios Grizeldos Batoraitės vestuvėms, kardinolo mantijos sūnėnui Andriui Batorui suteikimo proga ar jėzuitų bažnyčių Rygoje ir Polocke fundacijoms¹⁵⁶.

Kas kita, kad Steponas Batoras stengėsi dosniai pinigais ar leninėmis valdomis atsilyginti tautiečiams už jų tarnybą. Tokių pavyzdžių nėra mažai. Pavyzdžiui, vengrų kapitonas Lepšenas iš valdovo gavo laikyti 3 kaimus Anykščių valsčiuje iki gyvos galvos. Greičiausiai tas pats, paminėtas kaip Steponas Lepšelis, buvo dar ir mūrnamio Vilniuje Pilies gatvėje savininkas¹⁵⁷. Janušas Mora ir jo žmona gavo valdyti Lepolotų palivarką Birštone iki gyvos galvos¹⁵⁸. Kamarinis Veselini Gardine gavo namą,

¹⁵⁵ T. Łopalewski, *Batory na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1934, p. 90.

¹⁵⁶ B. R. Vitkauskienė, *Złotnictwo wileńskie. Ludzie i dzieła XV-XVIII wiek*, Warszawa, 2006, p.

¹⁵⁷ *Lietuvos Metrika*, knyga Nr. 76, l. 503; *Lietuvos Metrika*, knyga Nr. 77, l. 66v-67.

¹⁵⁸ *Lietuvos Metrika*, knyga Nr. 83, l. 191-19v.

o kambarinis Karega – 8 valakų Kermelių kaimą Trakų vaivadijoje iki gyvos galvos¹⁵⁹. Lietuvoje leninių valdų gavę vengrai kūrėsi Vilniuje ir Gardine, kai kurie – Ukmergės pav. valdose ir bene daugiausia – Birštone. Nemažai jų daliai LDK tapo antrąja Tėvyne, čia sukūrė šeimas ir liko visiems laikams (Horvatas, Užali, Eperješas, Maranušas ir kt.).

Įdomybė. Vengriškasis Birštono laikotarpis

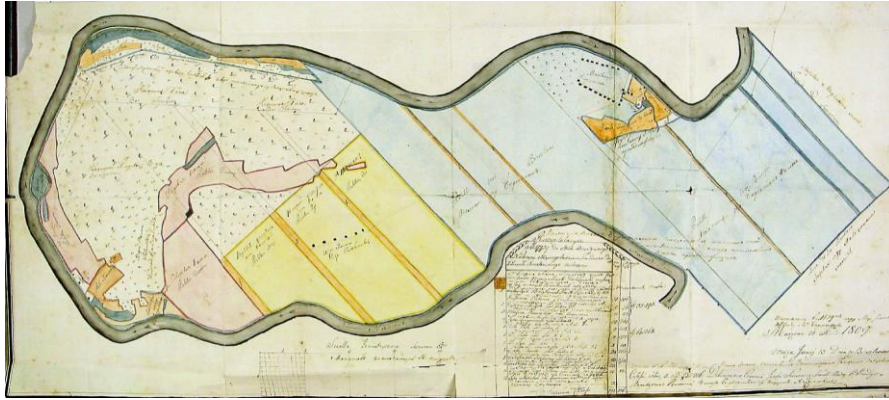
Nuo 1579 iki 1616 m., tai yra beveik 40 metų Birštono laikytojais buvo Stepono Batoro proteguota vengrų Bekešų giminė ir su jais susigiminiavę asmenys. 1579 m. Birštonas atiduotas valdovo dvariškiui vengrui Gabrieliui Bekešui Skorniata, garsiojo Kasparo Bekešo jaunesniajam broliui. Privilegijoje valdovas išskėlė ypatingus Gabrielio nuopelnus Lietuvai. Pažymėta, jog jis negailėjo nei savo sveikatos, nei gyvybės tarnaudamas valdovui ir valstybei, išsiskyrė didvyriškumu kovose su Maskvos kunigaikštyste, šturmuojant Polocką. Jam mirus, 1582 m. valdą gavo jo sūnėnas Vladislovas, Kasparo sūnus. Valdovas ypatingai rūpinosi nepilnamečiais K. Bekešo sūnumis, po 1579 m. jų tėvo mirties paskyrė globėjus, juos lavino Vilniaus kolegijoje¹⁶⁰. O dar po keliolikos metų valda perėjo į jo žmonos Kotrynos Užali rankas. Yra duomenų, kad po antrą kartą už vengro Kasparo Horvato ištekėjusi K. Užali pastoviai gyveno Prienuose, dažnai lankėsi Birštone, todėl nuo šių valdų buvo kviečiama dalyvauti teisminiuose procesuose. Horvatai fundavo Prienų bažnyčią, į Prienus perkėlė parapijos centrą. 1616 m. jie pardavė turimą valdą.

Kartu su valdytojais ar pakviesti jų į Birštoną vėliau atvyko daugiau vengrų. Jie valsčiuje įsigijo nekilnojamojo turto, čia sukūrė šeimas, kai kurie iš jų tapo Birštono paseniūniais. Tokias pareigas ėjo vengras Miklušas Sekel. Vengras Marianušas buvo vedęs Dorotą Skirmantaitę iš Panemunio ir šioje santuokoje sugyveno keturis vaikus. Žemių Birštono valdoje turėjo nobilituotas vengras Jonušas Eperješas, čia įsikūrė vengras Stanislovas Dragatas. Matyt, vengrų Birštone apsistojo ir daugiau, tačiau tik keli iš jų rado Lietuvoje antruosius savo namus. Kiti, kaip Marianušas, mirė bevaikiai ar tiesiog išvyko, dar apie kitų gyvenimo vingius iš viso nėra žinių¹⁶¹.

¹⁵⁹ *Lietuvos Metrika*, knyga Nr. 70, l. 108-109, 178 v.-179 v.

¹⁶⁰ A. Diveky, Bekes (Bekiesz) W., *PSB*, t. 1, s. 402.

¹⁶¹ R. Ragauskienė, *Karališkojo Birštono praeitis*.

Birštono valdos vaizdas XIX a. Jos laikytojai 1579-1616 m. buvo vengrai

Taigi vengrai Stepono Batoro laikais gausiai lankėsi LDK, nemažai jų čia užsibuvo ir ilgesnį laiką. Neabejotina, jog dalis vengrų naujas tarnybų vietas rado didikų ir bajorų dvaruose. Ir ne visi čia buvo kariai. Tarp didikų dvarų pareigūnų būta ir administratorių, nors opinija apie jų ūkinę veiklą ir nebuvo pati geriausia. Antai valdovo maršalka Mikalojaus Radvila Našlaitėlis, 1579 m. dėl valdos pareigūno skyrimo rašė: “jei ten bus lenkas ar vengras, tai jau Jūsų Malonybė žinai, kokie tai ūkininkai lietuviškoms valdoms”¹⁶².

Stepono Batoro valdymo metai taip ir liko vengrų „aukso amžiumi“ Lietuvoje. Tuomet jų atvyko daugiausia ir čia jie gyveno ilgiausiai. Vėliau tokių palankių laikmečių jau nebepasitaikė.

6. Vengriški dukatai Lietuvoje

Vengrijos monetos nuo kitų atskiriamos pagal jose esantį Vengrijos herbą arba Vengrijos globėjos – Dievo Motinos su Kūdikiu (Madonos) atvaizdą. Šios monetos iki XVIII a. daugiausia buvo kaldintos dviejose kalyklose – Kremnicoje (dab. Slovakija) ir Nagibanjoje (*vengr.* Nagybánya; *liet.* Nadjbanja) (dab. Baja Mare, Rumunija). Vengrija XV-XVI a. buvo pagrindinis dukatų eksportuotojas Europoje. Kremnicos miestelyje XIV a. buvo rasti didžiausi to meto Europoje aukso rūdynai, todėl Vengrijos karaliaus Karolio Roberto (1308-1342) nurodymu buvo įkurta monetų kalykla. Iš jos nukaldinti dukatai pasklido ir vyravo visoje Vidurio ir Rytų Europoje. Todėl ir pirmosios Vengrijos monetos, pasiekusios LDK, buvo dukatai.

¹⁶² *Archiwum Domu Radziwiłłów*, wyd. A. Sokołowski, Kraków, 1885, t. 8, s. 15.

Vladislovo Pogroboveco laikų Vengrijos dukatas.

Lietuvoje Vengrijos monetų randama nedažnai. 2004 m. duomenimis Lietuvoje buvo žinomos 95 monetos, rastos 25 vietose. Daugiausia jų rasta lobiuose – 73 % (69 vnt.). Pavieniai radiniai sudaro 27% (20 rasta miestuose ir miesteliuose, 6 senkapiuose). Monetos datuojamos nuo XV iki XIX a. Lietuvoje iki šiol seniausias rasta dukatas (kartu tai ir seniausia Vengrijos moneta, rasta Lietuvoje) yra Vladislovo Pogroboveco (1453-1457) dukatas be pažymėtos datos, rastas Vilniuje, Daukanto aikštėje, dabartinės Prezidentūros teritorijoje, buvusiuose XV a. Vyskupų rūmuose. Vengriškų XV-XVI a. dukatų Lietuvoje rasta du kartus daugiau (17 vnt.) nei tos pačios valstybės XVII a. dukatų¹⁶³. Tai rodo ir valstybių tarpusavio ryšių stiprėjimą minėtu periodu.

Antrasis Vengrijos monetų patekimo į LDK laikotarpis buvo XVI a. pabaiga. Stepono Batoro ir Zigmanto III Vazos laikais iš Vengrijos į ATR monetų kalyklas buvo vežama sidabro žaliava bei monetos. Didžioji monetų dalis buvo denarai (54 vnt.), toliau seka dukatai – 25 monetos. Po kelis vienetus rasta poltūrų, kreicerių, 3 ir 15 kreicerių. Dalis atvežtų monetų buvo pateikiama ir apyvartai. Tai sąlygojo vietinių smulkių monetų trūkumas. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje tarp kitų monetų vengriškų denarų turėjo būti gana didelis kiekis, nes 1588 m. Seimo konstitucija nustatė net šių monetų legalių apyvartų. Vengrijos denarai į LDK pateko tik iki 1613 m. Kadangi ATR tuomet buvo vykdoma pinigų reforma, monetų stygius ir galimybė pasipelninti, susidarius palankioms monetų pirkimo-pardavimo sąlygoms. Tiek trečiuoju Vengrijos monetų patekimo į LDK laikotarpiu – XVII a. pabaigoje, tiek ir ketvirtuoju – XVIII a. antra pusė, LDK Vengrijos monetos atsirado dėl abiejų valstybių piniginės apyvartos specifikos ir kartu vietinių monetų trūkumo. XVIII a. II pusėje į LDK pateko varinės Vengrijos monetos – poltūros ir kreiceriai¹⁶⁴.

¹⁶³ E. Remecas, Vengrijos monetos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, p. 22-23.

¹⁶⁴ *Ten pat*, p. 24-28.

1580 m. Vilniaus monetų kalykloje kaldintas trigrašis su Stepono Batoro portretu¹⁶⁵

Taigi Vengrijos monetų patekimų į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, o kartu ir į dabartinę Lietuvą, visų pirma sąlygojo savų monetų stygius ir abiejų valstybių monetų panašumai (dydžio, masės, prabos). Tačiau, išskyrus dukatus, kurie XV-XVI a. buvo pagrindinė stambaus nominalo moneta, ir XVI a. pabaigoje-XVII a. pradžioje pasirodžiusius denarus, Vengrijos monetos Lietuvoje didesnio vaidmens nevaicino¹⁶⁶.

7. Vengrų kilmės žodžiai (terminai, antroponimai ir toponimai) Lietuvoje

Vengrišką, pirmiausia XVI a. paskutinio ketvirčio, laikotarpį šiandien primena į lietuvių kalbą patekę vengriškos kalbos žodžiai-terminai, vengriškos kilmės asmenvardžiai ar vietovardžiai. Kadangi Lietuva ir Vengrija geografiškai tolimos šalys, o ir jų kalbos priklauso skirtingų kalbų grupėms, kalbinio bendrumo nėra daug. Kol kas nagrinėti vengrų kilmės skoliniai lietuvių kalboje¹⁶⁷. Tokių žodžių (terminų) nustatyta 16 (be variantų). Aišku, su įvairiais fonetiniais ar morfologiniais variantais, vediniais jų būtų daugiau. Palyginimui – latvių kalboje įtraukus visus įmanomus variantus, leksemas, vengriškos kilmės asmenvardžius ir pan., priskaičiuojama apie 50 vengrų kilmės skolinių latvių kalboje¹⁶⁸. Greičiausiai kaip ir latvių kalboje, didžioji dalis skolinių į lietuvių kalbą atėjo netiesiogiai – per lenkų ar rusėnų kalbas. Net ir etnonimas „*vengras, vengris*“ lietuvių kalboje žinomas dviem formomis: senąja *unguras* ir dabartine *vengras*, yra antriniai skoliniai: pirmasis iš rusėnų kalbos, antrasis – iš lenkų kalbos. Dabartinė forma *vengras* randama jau XVII a. žodynuose: *Ungar Wengras*¹⁶⁹.

¹⁶⁵ V. Ruzas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetos Lietuvos banko Pinigų muziejuje. Katalogas*, Vilnius, 2015, p. 281.

¹⁶⁶ E. Remecas, Vengrijos monetos, p. 21-37.

¹⁶⁷ A. Laczházi, Венгерские элементы в лексике литовского языка, p. 236-243.

¹⁶⁸ S. Tots, Once again to the question of mediated (indirect) Hungarian borrowings into the Latvian language: Latgalian kuntuži, *Via Latgalica*, 2016, Iss. 8, p. 30-36.

¹⁶⁹ V. Drotvinas, Iš etnonimų istorijos, *Terminologija*, 2006, t. 16, p. 164.

Lietuvių kalboje beveik visi vengriški skoliniai – karinės lektūros, taip pat susijusios su žirgininkyste, dalis, turintys daugiau ūkinę, praktinę reikšmę, pvz., antalikas, arcavoti, bekešas, dalmonas, haidukas, husaras, kantaras, kuntušas, karvašas, rokošas, šatras, taboras ir kt.¹⁷⁰ Dalis šių žodžių buvo vartoti senosiose tarmėse, o šiuo metu laikomi svetimybėmis, neteiktinomis viešojo kalboje, kaip pvz., šerenga (dab. eilė, vora).

Kita vertus, nepaisant lietuvių ir vengrų kalbų skirtingumo, nustatyta apie kai kurias sunkiai interpretuojamas lietuvių ir vengrų kalbų leksikų paraleles. Konkretus atvejis – liet. žodžio *versti* (vienos kalbos tekstą išdėstyti kita kalba) ir jį atitinkantis vengrų kalbos veiksmažodis *fordít*. Sutampa lietuviško ir vengriškos veiksmažodžių konkrečios (daryti, kad griūtų, parvirstų ant šono, griauti, viršutinę pusę keisti apatine, išorinę pusę keisti vidine, kreipti, lenkti, sukti į kurią nors pusę) ir perkeltinės (daryti kitokį, mainyti, keisti, vienos kalbos tekstą išdėstyti kita kalba) reikšmės. Ši savotiška semantikos raida lietuvių ir vengrų kalbos išsiskiria tarp kitų Europos kalbų, net ir nuo tų, su kuriomis kontaktavo įvairiais istoriniais laikotarpiais, turėjo toms kalboms poveikį. Daugelyje Europos kalbų vartojami iš lot. *translatio* (pernešimas, vertimas, perkėlimas) tiesioginiai skoliniai arba jų kalkės¹⁷¹.

Tikėtina su XVI a. pab.-XVII a. pr. LDK apsigyvenusiais vengrais reikėtų sieti kai kurių Lietuvos vietovių pavadinimus, kaip Vengriškį (viensėdį) ir to paties pavadinimo kaimą Skapiškio sen. Molėtų raj. esantis Vengrių kaimas dar 1812 m. buvo vadinamas Vengriškių kaimu (šioje teritorijoje valdų turėjo Bekešų giminės atstovai). Vengriškio kaimas yra ir Kupiškio raj. ar iki 1986 m. buvęs, vėliau panaikintas Vengriškių kaimas Joniškio raj.¹⁷² Jau minėta apie prie Giedraičių esantį Bekešių kaimą. Su Bekešų gimine sietini ir kiti vietovardžiai, kaip Bekešio raistas (Stakliškės), Bekešių pievos ar Bekešo kalnelis, Bekešavas kalnas¹⁷³.

Paminėtinos ir vengrų kilmės pavardės. Jų dažniausiai pasitaiko tose vietose, kur kadaise gyventa vengrų. Antai seniausioje Punios parapijos metrikų knygoje pastebėta Miklušo vedinių su lietuviškais priesagomis. Tokių pavardžių užfiskuotos trys: Miklušonis, Miklušynas ir Miklušišūnas. Kaip pastebėjo Jonas Palionis, šios pavardės krikšto metrikose ne sulenkinamos, bet sulietuvinamos, tik jau XVIII a. vid. randama sulenkinta forma – Mikluševičius. Punios parapijoje iki mūsų dienų išlikusi Miklušio pavardė. Vengriškomis Punios parapijoje tikėtina buvo tokios pavardės: Beirašas, Kiereyk (vengr.

¹⁷⁰ A. Laczházi, Венгерские элементы в лексике литовского языка, p. 239-243.

¹⁷¹ A. Laczházi, Lietuvių *versti* ir vengrų *fordít* semantika ir jos atspindėjimas XVII-XVIII a. vengrų žodynuose *Leksikografija ir leksikologija*, t. 3: *Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha*, Vilnius, 2013, p. 378-379.

¹⁷² *LTSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, Vilnius, 1957, t. 2.

¹⁷³ *Lietuvos vietovardžių žodynas, t. I: A-B*, Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. 420.

Įdomybė. Vengrija ir šunininkystė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Galbūt Jogailos laikais iš tiesiai Vengrijos ar per Lenkiją į Lietuvą atkeliavo medžiokliniai šunys – vengrų vižlai. Jau nuo XV a. LDK klasifikuojant šunis minima apie tokius valdovo dvare laikytus šunis. Jie minimi ir Lietuvos Statutuose. Vižlai kiškiams ir kitiems žvėrimis medžioti: *выжл заечый/odorisecus ad lepores*. Vengrų vižlus (vengrų k. „vizsla“ reiškia ieškoti, atnešti) naudojo medžiojant su sakalais. Pagal apibūdinimą, mažesnis už ogarą. Paskirtį aiškina to meto posakis: „Ogaras veja, vižlas randa“.

Vengrų vižlų įvardijimai ir kainos pagal Lietuvos Statutus

	I LS (1529)	II LS (1566)	III LS (1588)
Vižlas (kiškiams ir kitiems žvėrimis medžioti)	выжл заечый, звериный odorisecus ad lepores	выжл ogarz minoris, wyzel wyzl	выжл
	3 kapos gr.	3 kapos gr.	2 kapos gr.

Reikšminga, kad Lietuvoje plačiai paplitęs vietinis skalikas, lenkiškai vadintas *ogap/ohar/ogarz*. Ir šis jo pavadinimas kilęs iš vengrų kalbos žodžio „agár“, reiškiančio kurtą.

Žinoma ir apie Stepono Batoro laikais iš Vengrijos į valdovo dvarą Lietuvoje gabentus šunis. Antai 1586 m. valdovui į Gardiną buvo atgabenti tokie (veislė nenurodyta) šunys. Neabejotinai tai buvo medžiokliniai šunys. Steponas Batoras garsėjo ne tik kaip karvedys, bet ir itin aistringas medžiotojas. Ne veltui Steponas Batoras – pirmasis valdovas sulaukęs darbų, vertinančių jį kaip medžiotoją¹⁷⁶. Vilniuje valdovų rūmų menėse Steponas Batoras apartamentuose laisvai bėgiojo valdovo medžiokliniai Šmiga, Obručica, Horvatas ir Šukaj. Anot, karo inžinieriaus Dominyko Ridolfino, 1580 m. birželį audiencijos rūmuose metu, D. Ridolfino atsitiktinai užmynė koją valdovo kurtui, ir šis suinkštė. Kai inžinierius žengtelėjo į priekį, kad pagal paprotį pabučiuotų valdovui ranką, kurtas pašoko ir įkando jam į blauzdą. Tai pamatęs valdovas atsistojo nuo krėslo ir taip spyrė šuniui, jog šis visu ilgiu nukrito į menės vidurį. Pastebėtina, kad vienam savo šuniui Batoras davė vengrišku laikytą vardą – Horvatas.

Ir dar viena su medžioklėmis-karu-Steponu Batoru ir Vilniumi susijusi detalė. Vilniuje buvo pastatytas antkapis Stepono Batoro žirgui, kritusiam 1581 m. gegužės 27 d., tą pačią dieną, kai mirė

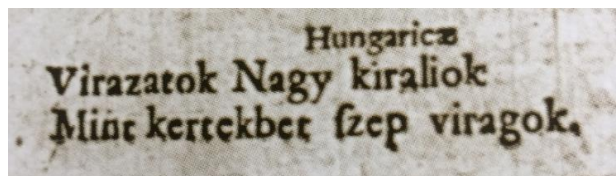
¹⁷⁶ A. Pawiński, Stefan Batory jako myśliwiec, *Źródła dziejowe*, Warszawa, 1882, t. XI; W. Ziembicki, *Ostatnie łowy Batorego*, Lwów, 1937.

valdovo brolis Transilvanijos kunigaikštis Kristupas Batoras. Antkapyje, be to, buvo lotyniška epitafija apie žirgo puikumą¹⁷⁷.

8.1. Pirmieji tekstai vengrų kalba LDK viešajame gyvenime

Po Stepono Batoro eros vengrų LDK labai sumažėjo, nors jie visiškai neišnyko iš šalies gyvenimo. Apie tai byloja pavienės žinutės – Lietuvos visuomenėje vis dar buvo prisimenami žymesni Vengrijos atstovai. Antai 1630 m. Vilniuje jėzuitai išleido Vengrijos karaliaus Šv. Vladislavo gyvenimo aprašymą, sukompiliuotą iš įvairių kronikų¹⁷⁸, nekalbant apie istorinėje atmintyje giliai įsirėžusio Stepono Batoro paveikslą (Alberto Vijūko Kojelavičiaus ir kt. darbuose). Vengrų dalyvavimą XVII a. Lietuvos gyvenime rodytų vengriškų įrašų pasirodymas viešoje daugiakalbinėje proginėje literatūroje ar užfiksuoti privačioje aplinkoje. Bene pirmasis žinomas įrašas vengrų kalba viešajame renginyje užfiksuotas multilingvistiniame valdovo sveikinime. 1648 m. pavasarį atvykęs į Vilnių, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vladislovas Vaza buvo pagerbtas literatūrinių sveikinimų rinkiniu „Lukiškių pavasaris“. „Lukiškių pavasaris Šviesiausiųjų Didenybių atvykimo proga sužydėjęs, visuotinės laimės žavumą ir kukliausiomis Jėzaus Draugijos pagarbų džiaugsmą toms pačioms šviesiausiosioms Lenkijos ir Švedijos didenybėms Vladislovui IV ir Liudvikai Marijai spauda pareiškia 1648 išganyto metais Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijos priemiesčio dvare“. Rinkinys papildytas priedu „Kalbų varžybos“ (*Certamen linguarum*), kuriame tekstai pateikiami net 19 kalbų - tarp jų būta ir teksto vengrų kalba:

„Žydėkite, didieji Karaliai,
Kaip gražios gėlės soduose“¹⁷⁹.

¹⁷⁷ R. Ragauskienė, Šunys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų dvaruose (XIII a. vidurys – pirmoji XVII a. pusė), *Lietuvos pilys*, Vilnius, 2010, nr. 6, p. 164-181.

¹⁷⁸ *Żywot s. Władysława krola węgierskiego pobożnym nazwanego, wyjęty z kronikarzew węgierskich y polskich, Antoniego Bonfiniusza, Michála Ritiuszá, Marćiná Kromerá y inszych pisarzew [...], roku 1630, [Wilno].*

¹⁷⁹ *Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*, par. E. Ulčinitė, Vilnius, 2010, p. 251.

Žaidimai kalbomis, kartais ir abėcėlėmis, plito ir privačioje LDK aplinkoje, plintant madai rašyti nuorašų ir įrašų rinkinius, svečių ir draugų knygas. Lenkijoje, Krokuvos Čartoryskių bibliotekoje, saugoma viena iš tokių 1617-1619 m. Rakove rašytų knygų: „Pamiętnik przyjaciół Andrzeja Lubienieckiego“. Andriejus Lubienieckis (apie 1551–1623), arijonų pastorius ir rašytojas, pagarsėjęs diskusijomis Švč. Trejybės tema, turėjo albumą, į kurį artimi jo draugai ir pasekėjai įrašydavo įvairių Biblijos citatų ir pasirašydavo. Jame irgi yra įrašų vengrų kalba¹⁸⁰.

Tokių ir panašių įrašų autoriai Lietuvoje galėjo būti kad ir Vilniškėje popiežiškoje seminarijoje besimokantys studentai vengrai. Nustatyta, kad seminarijoje 1585-1586-1601-1602 m. laikotarpiu studijavo 5-2 vengrų studentai, o 1623-1624 m. – 1. Jie rinkosi tokias disciplinas:

Infimą - 1 vengras alumnas (1585-1586-1601-1602 m.);

Žemesniosios sintaksės – 2 (1585-1586-1601-1602 m.)

Aukštesniosios sintaksės – 2 (1585-1586-1601-1602 m.)

Poetiką – 1 (1585-1586-1601-1602 m.)

Filosofiją – 1 (1623-1624-1654-1655 m.)

Teologija – 2 (1585-1586-1601-1602 m.)¹⁸¹

8.2. Transilvanijos kunigaikščių Rakoci siekiai tapti Abiejų Tautų Respublikos valdovais

Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, XVII-XVIII a. kontaktus palaikė abiejų šalių valdantieji. Vengrijos atveju, tai buvo ne tik karalystės, bet ir Transilvanijos kunigaikštystės valdovai. Pvz., Turkijos ir Transilvanijos klausimais su valdančiąja Transilvanijos kunigaikščių iš senos vengrų kilmės didikų Rakoci giminės dinastija susirašinėjo Vladislovas Vaza. Išliko šiomis temomis rašyti jo laišakai Jurgiui I Rakoci (Rákóczi György) (1593-1648), pvz., 1636 m. rugpjūčio 18 d. iš Vilniaus¹⁸²

¹⁸⁰ S. Lūžys, Daugiakalbystė LDK: realijos, politika, žaidimai, *Darnioji daugiakalbystė*, 2012, nr. 1, p. 37-38. (31-42).

¹⁸¹ A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminaria 1583-1655 metais*, Vilnius, 2008, p. 170-174; 264.

¹⁸² *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech*, p. 10.

Šarošpatako reformatų kolegija

Nuo 1640 m. pasirodo informacijos apie tampresnius ATR ir Transilvanijos valdančiųjų, buvusių tų pačių religinių pažiūrų – protestantų ryšius. Tarp tokių žymesnių – kalvinisto Jonušo Radvilos (1612-1655) ir Transilvanijos kunigaikščių kontaktai. Su J. Radvila, o vėliau su jo pusbroliu LDK arklidininku Boguslovu Radvila (1620-1669) buvo nuolat atnaujinami kontaktai dėl Rakoci atstovų siekio įsitvirtinti Respublikos soste. 1648 m. po Vladislavo Vazos mirties (gegužės 20 d.) kandidatūrą tapti ATR valdovu iškėlė protestanto Transilvanijos kunigaikščio Jurgio I Rakoci sūnus Zigmantas (1622-1652). Siekiant karūnos, vengrų pusė tikėjosi evangelikų reformatų paramos. Sklido kalbos, kad Jonušas Radvila buvo linkęs paremti ne kurį nors iš Vazų, bet simpatizavo evangeliko reformato Jurgio I Rakoci pasiūlytai jo sūnaus kandidatūrai.

Pats Jurgis I Rakoci buvo uolus kalvinistas, mokėsi Šarošpatako (Sárospatak) reformatų kolegijoje (įsteigta 1531 m.). Čia nuo XVIII a. pr. buvo saugoma Lenkijos karalienės Zofijos Alšėniškaitės įsakymu į lenkų kalbą 1453-1455 m. versta dalis Biblijos (Senojo Testamento). Tai seniausias Biblijos vertimo į lenkų kalbą bandymas. Nuo jos saugojimo vietos Biblija pradėta vadinti Šarošpatako Biblija¹⁸³. Valdymo metu Jurgis I Rakoci Transilvanijoje rėmė kalvinistus, į kraštą atsikvietė nemažai protestantų mokslininkų, bandė prisikviesti ir garsųjį Janą Amosą Komenskį. Šiuos darbus nutraukė mirtis 1648 m. lapkritį¹⁸⁴. Tiesa, J. A. Komenskis atvyko į pirmąją ir vieną žymiausių to meto Vengrijos protestantų mokyklą – Šarošpatako akademiją, bet tik jau Rokočio I žmonos Zsuzsannos Lorantffy dėka ir 1650-1654 m. profesoriavo joje. Rakoci I mirtis taip pat sukliudė kunigaikščio sūnui Zigmantui konkuruoti rinkimuose į ATR valdovo postą.

¹⁸³ W. Wydra, W.R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska*, Wrocław 1984, s. 60-63.

¹⁸⁴ P. Katalin, *The Golden Age of the Principality (1606–1660)*, B. Köpeczi et al., *History of Transylvania, Akadémiai Kiadó*, 1994, p. 301–358.

J. Rakoci pilis. Radnot miestas

Ketinumus užimti Lenkijos ir Lietuvos valdovo sostą puoselėjo Rakoci I sūnus, Transilvanijos kunigaikštis Jurgis II Rakoci (1621-1660). Į jo dvarą plaukė informacija iš Lenkijos ir LDK valdančiųjų. Antai Jurgiui II Rakoci apie svarbiausius įvykius ATR žinias nuolat siuntė Vladislovas Liubienieckis, nuo 1655 m. kviesdamas kunigaikštį kandidatuoti į ATR sostą¹⁸⁵. Dėl minėtų tikslų Todėl Transilvanija XVII a. vid. įsijungė į ATR karus su Maskva ir Švedija, būdama pastarosios pusėje. 1656 m. gruodžio 6 d. centrinėje Transilvanijoje Radnót mieste (šiand. Rumunija) susirinkę Švedijos, Transilvanijos, Brandenburgo, Bogdano Chmelnickio kazokų atstovai ir LDK pusei atstovavęs arklidininkas Boguslovas Radvila, kurio vardu sudarant sutartį dalyvavo Ukmergės maršalka Jonas Mieženskis, sudarė antikatalikišką koaliciją ir pasirašė sutartį, kuria faktiškai buvo numatytas ATR padalijimas. Respublika turėjo išnykti iš politinio Europos žemėlapiu. Kiekvienas iš koalicijos partnerių sau buvo numatęs nemažą dalį Respublikos žemių.

Lenkijos karaliaus titulą bei mažąją Lenkiją, didelę dalį Mazovijos, Voluinės, Galicijos ir Podolės nuspręsta atiduoti Transilvanijos kunigaikščiui Jurgiui II Rakociui, kaip Lenkijos karaliui ir Lietuvos dk. Palenkės būsimos priklausomybės klausimas atidėtas ateičiai. Į vakarinę Lenkijos dalį pretendavo Brandenburgo kurfiurstas, B. Radvilos pusbrolis Fridrichas Vilhelmas, likusi Lenkija ir Kuršas turėjo tekti Švedijai. Karolio Gustavo valdžiai numatyta atiduoti nemažą LDK dalį – Žemaitiją, Breslaują, Upytės, Kauno bei Ukmergės papietus, Livoniją ir dalį Polocko bei Vitebsko vaivadijų. Radnót sutartimi numatyta sukurti atskirą nepriklausomą kunigaikštystę (Naugarduko vaivadija, Radvilų Slucko kunigaikštystė ir kitos jų valdos) turėjusią tekti B. Radvilai. Tačiau J. Mieženskis reikalavo laikytis Kėdainių sąjungos ir atiduoti Radvilai Palenkę bei Brestą.

¹⁸⁵ R. I. Frost, *After the Deluge: Poland-Lithuania and the Second Northern War, 1655-1660*, Cambridge University Press, 2004, p. 59, 61-68; G. Kármán, György Rákóczi II's Attempt to Establish a Local Power Base among the Tributaries of the Ottoman Empire, 1653–1657, *A Divided Hungary in Europe*, Vol. 2, p. 76-77.

Radnót sutartis buvo pradėta įgyvendinti kitais metais. 1657 m. gegužę apie 35 tūkst. vengrų pajėgos pasiekė Palenkę ir užėmė Brestą. Tačiau netrukus puolimas baigėsi vengrų nesėkme, jie turėjo trauktis iš ATR. Taigi Transilvanijoje numatytas pirmasis ATR padalijimas liko tik popieriuje.

8. 3. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariai Vengrijoje XVII a. pab.

Greičiausiai nuo XVII a. pab. – po 1683 m. pasiektos ATR valdovo Jano Sobieskio (1629-1696) pergalės prieš turkus ties Viena ir Sapiegų įsigalėjimo LDK pradžios lietuvių liaudies dainose pradėtas minėti Dunojėlis. 1683 m. rugsėjo 12 d. mūšyje prie Vienos Jono Sobieskio vadovaujama jungtinė Lenkijos karalystės ir Vokietijos imperijos kariuomenė sutriuškino turkus. Nugalėtojų pusėje kovėsi tik nedidelė Lietuvos bajorų ir didikų grupė, kurie pasisamdė savarankiškai, norėdami tarnauti karaliui. Taip buvo suteikta pagalba nuo turkų nepriklausomybę gynusiai Austrijai ir Habsburgams, valdžiusiems didžiąją dalį Vengrijos karalystės.

Imre Tokoli, dail. nežin., XVII a. antra pusė

Habsburgai tuomet valdė ir nuo 1658 m. (iki tol priklausė Transilvanijai) jiems tekusią Aukštutinę Vengriją (šiandienę Slovakiją), kur susidūrė su didele vietinių vengrų bajorų, daugiausia protestantų, opozicija. 1678 m. vengrų bajorija sukilo prieš Habsburgus. Sukilėliams, vadintiems „kurucais“ vadovavo vengrų magnatas, antihabsburgiškos politikos šalininkas Imre Tokoli (Imre Thököly) (1657-1705). Sukilimui pradžioje pritarė nemažai ATR atstovų ir netgi pats Jonas Sobieskis. 1682 m. Tokolis pasiskelbė Aukštutinės Vengrijos karaliumi, o jį pripažino Turkija. Habsburgams kilo pavojus netekti turėtų Vengrijos karūnos (šv. Stepono karūnos) žemių. Habsburgai atnaujino kovas su vengrų sukilėliais,

netrukus karą pradėjo Turkija, 1683 m. apsiautusi Vieną. ATR politikai, nepaisant simpatijų sukilėliams, nusprendė paremti Habsburgus, baiminantis tolesnio turkų veržimosi. Prie apsisprendimo prisidėjo ir sukilusių vengrų religinės pažiūros – dauguma jų buvo protestantai¹⁸⁶.

LDK kariuomenė, kuriai vadovavo LDK didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Sapiega (1637-1720) bei lauko etmonas Jonas Oginskis (apie 1625-1684) taip ir neprisidėjo prie mūšio prie Vienos. Jono Sobieskio nurodymu, rugsėjo pab. ji išžygiavo į Aukštutinę Slovakiją kovoti su sukilusiais I. Tokolio šalininkais. Viena jos dalis patraukė link Oravos tvirtovės, kur vengrai buvo apsupę imperatoriaus kariuomenės įgulą, kita – į Spišo sritį, kur turėjo ginti lenkų prieigas nuo vengrų. Taigi 1683 m. spalį lietuviai veikė Aukštutinėje Vengrijoje, malšindami sukilusius prieš Habsburgus vengrus. LDK kariams pavyko užimti Tokoliams priklausiusią Oravos tvirtovę, vėliau – Žilinos valdas (dab. Slovakija). Lietuviai iš Žilinos vietovėje esančio Trstenos miestelio Švč. Mergelės Marijos bažnyčios (iki sukilimo katalikiškos, vengrų sukilėlių paverstos evangelikų reformatų bažnyčia) paėmė garbintą šventu laikytą švč. Dievo Motinos paveikslą. Manoma, kad K. J. Sapiega atsivežė šį paveikslą į Vilnių ir galėjo dovanoti Vilniaus katedrai.

Oravos tvirtovė

Lietuvos kariuomenė vengrų sukilėlių valdose vykdė represyvią taktiką. 1683 m. lapkričio 19 d. lietuvių kariai Rimavska Sobota vietovėje (dab. Slovakija) galiausiai susijungė su lenkų kariais ir jau kartu tęsė maršą atgal į Lenkiją ir Lietuvą, atremdami sukilusių kurucų išpuolius. Vietiniai gyventojai labai priešišškai sutiko jungtinę lietuvių-lenkų kariuomenę ir be gailesčio žudė žygiuojančiuosius. Vis

¹⁸⁶ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos istorija, t. 6: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588-1733 metais)*, Vilnius, 2015, p. 503-504, 506.

dėlto lietuviai grįžo į Tėvynę nepatyrę didesnių nuostolių ir su nemažu karo grobiu, kuris „nusėdo“ to meto diduomenės dvaruose. Vienas tokių dvarų į kurį atgabennta žygio trofėjų buvo grafų Čapskių Beržėnų dvaras. Pasak V. Daugirdaitės-Sruogienės, dar tarpukario Lietuvoje, „Čapskienės dvare prie Kelmės būta gražių to žygio trofėjų, kurių savininkė, atkakli lenkė, taip ir nesutiko Putvinskių kalbinama perduoti jų Lietuvos Muziejaus apsaugai“¹⁸⁷.

Čapskių Beržėnų dvaras, Napoleonas Orda, 1875 m.

8.4. Vengrų imigrantai Lietuvoje XVII a.: Eperješų atvejis

Kaip minėta, XVI a. pab. Lietuvoje šaknis įleido nors ir nedidelė į ATR atvykusių vengrų dalis. Dėl politinių procesų pačioje Vengrijoje, į Lietuvą toliau vyko vengrų imigracija nenutrūko ir vėliau, tik jos mastas buvo nepalyginamai menkesnis. Tikėtinai XVII a. atvykstančiųjų socialinis-profesinis spektras išliko panašus, daugiausia atvykdavo bajorai ir miestiečiai – kariai ir amatininkai. Vengrų karių savo kariuomenės daliniuose ar kaip palydovus toliau samdė LDK didikai. Antai vengrų karių samdė ne vienas Radvilų kunigaikštis. 1613 m. liepos 7 d. Berlyne įvykusiose Jonušo I Radvilos ir Elžbietos Zofijos Hohencolern vestuvėse didiko palydą sudarė 10 vengrų pėstininkų ir 60 kazokų vėliavos raitelių. Vengrų karių būta tarp Vilniaus vaivados Kristupo II Radvilos samdinių. Tiesa, 1626 m. vienas iš didiko pareigūnų iš karinės stovyklos prie Biržų pranešė Radvilai apie 6 pabėgusius vengrus ir jų gaudymą¹⁸⁸. LDK arklidininko Boguslovo Radvilos dvare – Dubingiuose 1666 m. sodininku dirbo vengras Lukas

¹⁸⁷ V. Sruogienė, Lietuva ir Vengrija.

¹⁸⁸ 1626 12 12, stovykla prie Biržų, K. Skrobovičius - K. II Radvilai, AR, dz. V, nr. 14507.

Gibortas, prižiūrintis dvaro alines ir daržą. Per metus už darbą jis gaudavo 20 auks., 4 statines rugių, 2 žiemkenčių, pusę statinės žirnių¹⁸⁹.

Eperješų Panemunės pils

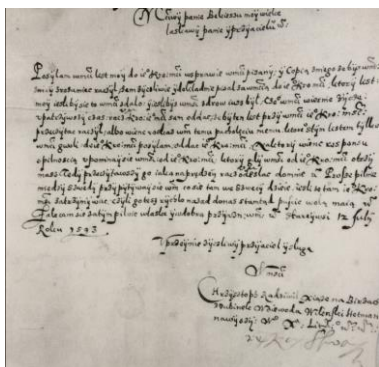
Tarp žymiausių ir Lietuvai daug nusipelnusių vengrų buvo XVI a. pab. Lietuvoje antrąją Tėvynę suradę Eperješų giminės atstovai, kurie XVI a. pab.-XVIII a. jau LDK tęsė giminės istoriją. Pirmasis atvykęs į Lietuvą buvo miestiečių kilmės pirklys Jonušas Eperješas (XVI a. vid.-1608 m.). Jį Stepono Batoro laikais į LDK atsikvietė vienas artimiausių valdovo patarėjų, karo vadų ir Livonijos didvyrių – rotmistro Kasparo Bekešo sūnus, jau minėtas Vladislovas Bekešas (mirė 1599/1600). J. Eperješas buvo Vladislovo klientas. Lietuvoje vengrui netruko užtarėjų. Be pagrindinio savo patrono jis sulaukė įtakingiausio to meto didiko Vilniaus vaivados Kristupo Radvilos Perkūno paramos. V. Bekešas trumpam išvykdamas į Vengriją, savo klientą pavedė vaivados globai. J. Eperješo veiklą Lietuvoje galima pradėti skaičiuoti nuo 1594 m. Čia jis greitai padarė karjerą. Jau 1594 m. su greičiausiai vengru Jurgiu Šepriu ir iš Prūsijos kilusiu Krišpinu Kiršenšteinu, J. Eperješas gavo privilegiją nuomoti Lazdijų, Merkinės, Seinų, Nemunaičio ir kitus miškus ir gaminti miško prekes¹⁹⁰. Gavę valdovų leidimus, LDK išnuomotose giriose gamino medieną, pelenus ir dervą ir visa tai veždavo parduoti paprastai į Gdanską ar Karaliaučių. Tai ir sudarė žymiojo pirklio pajamų pagrindą.

Pradžioje pirklys įsigijo valdų prie Nemuno palei Birštoną, mat jo globėjas V. Bekešas nuo 1582 m. buvo Birštono laikytojas. Matyt, ne be įtakingųjų globėjų paramos 1595-1603 m. J. Eperješas nusipirko Birštono Paverknių valdą, dar po kurio laiko Panemunį Birštone, o 1603 m. kovą Balbieriškyje kartu su žmona pasirašė pirkimo sutartį: už 1420 kapų gr. iš kunigaikščio Rapalovskio įsigijo Žvergždų

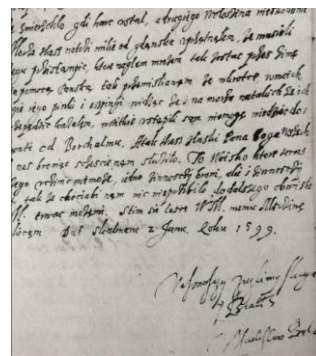
¹⁸⁹ 1666 03 24, Kėdainiai, B. Radvila – V. Velingui, AR, dz. IV, kop. 782, l. 6.

¹⁹⁰ S. Pinkus, *Lietuvos pils*, Vilnius, 1971, p. 185.

ir Dautertiškių valdas Punios valsčiuje bei Nečiūnų ir Girvėnų kaimus Birštono valsčiuje. Antrąjį didžiulį vengro valdų kompleksą LDK sudarė Panemunio žemės Žemaitijoje. Iki jo visą XVI a. Žemaitijos Panemunės dvarą valdė garsi bajorų Stankevičių-Bilevičių giminė. 1595 m. jie dvarą įkeitė J. Eperješui, o dar po poros metų jam ir pardavė už 14 000 kapų gr. sumą. Čia J. Eperješas įrengė išskirtinę savo rezidenciją, joje nuolat lankėsi: vienas ankstyvesnių jo laiškų iš Panemunės – 1598 m. rašytas Vilniaus vaivadai K. Radvilai Perkūniui¹⁹¹.

1593 m. K. Radvilos Perkūno laiškas V. Bekešui

1599 m. V. Bekešo laiškas (autografas) M. Narbutui

LDK J. Eperješas ne tik įsigijo valdų už išpūdingas sumas ar pasistatė išskirtinę rezidenciją savo šeimai, bet ir 1601 m. J. Eperješas buvo nobilituotas. Kaip nurodyta 1607 m. *Volumina Legum* 84 paragrafe, suteikti bajorystę jam valdovo prašė ir vengrą užtarė tiek Lenkijos, tiek ir LDK didieji etmonai. J. Eperješas neabejotinai dalyvavo XVII a. pr. Livonijos reikaluose ir tikėtina ten neblogai pasirodė. Jis jau būdamas Lietuvoje vedė vietinę, greičiausiai Naujadvario vietininko Simono Geco dukrą Uršulę Gecaitę. Viename J. Eperješo sūnaus Jurgio laiške 1636 m. šis nurodė apie savo motinos mirtį. Jonušo našlė vyrą pergyveno daugiau kaip 20 metų. Eperješas ir Uršulė turėjo tris pilnametystės sulaukusius sūnus: Žemaitijos stalininką Jurgį, Kauno stalininką Kristupą († apie 1664) ir Joną Eperješus, kurie 1636 m. pasidalijo Eperješų dvarus Lietuvoje.

Savo ir iš brolio Jono išpirktą dalį Jurgis padovanojo broliui Kristupui. Nuo 1636 m. (28 metus) svarbiausiu Eperješų palikimo savininku tapo Kristupas, rekonstravęs rezidencinį Panemunės rūmų ansamblį, pastatydamas dar du pilies bokštus. Tvano metu K. Eperješas nuo maskvėnų saugodamas Panemunyje turėtus turtus, 1655 m. juos sukrovė į vytinę ir išplukdė į Prūsiją. Apie tai sužinojo Labguvos seniūnas Kleinas. Be jokios priežasties atėmė iš jo daiktus ir nusivežė į Labguvos pilį, o Prūsijos

¹⁹¹ R. Ragauskienė, *Karališkojo Birštono praeitis*, p. 128.

kunigaikščio medžioklis iš vytinės paėmė netgi plukdytą špižinę patranką su visais įrenginiais¹⁹². Po visų negandų, pašlijus sveikatai Kristupas 1658 m. grįžo į Panemunį, kur nemažai laiko skyrė susigrąžinti per karą dingusiems giminės turtams. K. Eperješas buvo vedęs Vilniaus valdančiojo elito nario Južino Štrunko dukterį Barborą. Taip pat giminiavosi su Engelbrechtu Bonaventura. Tai jam leido gauti valdyti stambias Svisločės, Lipičino valdas¹⁹³. Vėlesni Eperješų giminės atstovai – Kristupo sūnus Adomas Chrizostomas taip pat gyveno Panemunyje. Iš čia žinomi jo rašyti laišakai 1669–1694 m. Iš viso su Panemuniu susiję 5 Eperješų kartos. 1753 m. Eperješai Panemunės dvarą pardavė baronui pulkininkui Leonui Igolštromui¹⁹⁴. Kiti Eperješų giminės atstovai tvirtinosi Birštono valsčiuje, įsigijo valdų Ukmergės pav. – Taujėnuose. Antai, kaip pažymėta 1749 m. Pranciškaus Eperješo testamente, Eperješai iš kartos į kartą paveldėdavo Paverknių valdą. Kol galiausiai 1772 m. Ukmergės pastalininkis Jokūbas Eperješas ją pardavė LDK raštininkui Pacui¹⁹⁵. LDK apsigyvenę Eperješai tapo plačia bajoriška gimine. Vien Kristupo Eperješo du sūnūs susilaukė 7 pilnametystės sulaukusių sūnų, ėjusių įvairias pavietų pareigūnų pareigybes¹⁹⁶.

Įdomu pastebėti, kad jau nuo XV a. iš tuometinės Vengrijos teritorijos į LDK per dabartinę Moldaviją ir vakarų Ukrainą atvykdavo romai. Vieni jų tapdavo sėsliais, o kiti – likdavo klajokliais. Žinoma apie XVI a. vid. jų pasiektas LDK teritorijas – Gardiną, Slonimą, Polocką ir kitas vietas. Kai kurie čigonai specializavosi vežti krovinius. Tokie „vengrai vežikai“ minimi 1705 m. Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygoje¹⁹⁷. XVII–XVIII a. čigonai buvo apsistoję ir didikų Radvilų valdose. Klajokliai čigonai pasiekdavo Šiaulius, Panevėžį, Ukmergę ir kitas vietas¹⁹⁸.

8.5. Lietuvos-Vengrijos ryšiai XVIII a.

1699 m. baigėsi Vengrijos išlaisvinimas iš turkų, tačiau Vengrijos karalystė, kaip ir Transilvanija XVII a. pab. galutinai pateko į Habsburgų priklausomybę. Jos tapo Austrijos monarchijos dalimis.

¹⁹² 1658 03 06, Panemunis, J. Eperješas – LDK arklidininkui B. Radvilai, AR, dz. V, nr. 3587.

¹⁹³ 1665 07 09, Panemunis, J. Eperješas – LDK arklidininkui B. Radvilai, AR, dz. V, nr. 3587.

¹⁹⁴ [R. Ragauskienė], Skirsnemunė: didinga praeitis, *Šviesa, Jurbarko rajono laikraštis*, 2013. 12. 25.

¹⁹⁵ Stanislovas Moravskis, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Asiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė ir parengė R. Griškaitė, Vilnius, 2016, p. 415-416.

¹⁹⁶ Plačiau žr.: P. Dworzecki Bogdanowicz, [*Herbarz szlachty WXL*], LVIA, f. 391, l. 265.

¹⁹⁷ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. SA b. 4720, l. 115.

¹⁹⁸ L. Mróz, *Dzieje cyganów-romów w Rzeczypospolitej. XV–XVIII w.*, Warszawa, 2000; to paties, *Roma-Gypsy Presence in the Polish-Lithuanian Commonwealth: 15th-18th*, Budapest, 2015, p. 68.

Ilgalaikiai kariniai veiksmai vengrų žemėse atnešė didžiulį krašto nuskurdinimą, labai sumažėjo gyventojų¹⁹⁹. Tuo pačiu XVIII a. dar labiau susilpnėjo ir iki tol buvę nestiprūs vengrų – LDK gyventojų ryšiai.

Žinoma apie pavienius XVIII a. į Lietuvą atsikėlusius gyventi vengrų amatininkus. Antai 1719-1795 m. laikotarpiu į Vilniaus miesto naujuosius piliečius įsirašė keliolika vengrų amatininkų. Nurodydami savo kilmę, jie teigė esą iš Vengrijos, Vengrijos žemės ar Vengrijos karalystės („Rodem z Więgier“, „z Ziemi Węgierskiej“, „Natione de Hungaria“, „rodem z krolewstwa Wengierskiego“). Ginklininkas „Fridrichas Zwaycz“ 1700 m. atvyko iš Komarno miesto (de civitate caesarea in Hungaria existenti Komarno); 1742 m. virvininkas Martynas – iš Kežmarko (z Więgier); 1749 m. stiklius Ignacy Gorzynek iš Pėčo miesto Vengrijos žemėje; 1757 m. Michaelis Leopoldas (hirothecarius) iš Dėro miesto (Vengrijos miesto Rab); 1759 m. mūrininkas Pilypas Kulakovskis iš Vengrijos; 1760 m. Georgius Josephus Schwartz Ehrl (chyrothecar); 1767 m. Jerzy Rysinier ar 1787 m. Samuelis Igas (mosiężnik) iš Košicės (Kaszau), dab. Slovakija²⁰⁰.

Neabejotinai būta ir daugiau į Lietuvą atsikrausčiusių gyventi vengrų, ne tik amatininkų, bet ir bajorų. Pvz., XVIII a. pab.-XIX a. pr. Lietuvos bajoro ir rašytojo Antano Klemento (Antoni Klementt) (apie 1756-1823) tėvas buvo vengrų bajoras, atsikėlęs į Ukrainą, o vėliau – į Žemaitiją²⁰¹. Kai 1773 m. jėzuitų ordinas buvo uždarytas ir Vilniaus universitetas tapo pasaulietinis, į pertvarkytą mokslo įstaigą – Lietuvos Vyriausiąją mokyklą buvo pakviesti ir čia dirbo profesoriai iš užsienio, tarp kitų ir Vengrijos.

Į Vengriją ir toliau keliavo Lietuvos pirkliai, bajorai ar didikai prekybos, gydymosi tikslais ar net ieškodami politinio prieglobsčio. Prekybiniais keliais toliau buvo gabenamas vengriškas vynas, išlaikęs pirmaujančias pozicijas Lietuvoje nuo XVI a. iki XVIII a. pabaigos. Jo populiarumą lėmė atstumas, kaina ir galimybė jį atgabenti be tarpininkų. Iš Vengrijos vynas buvo transportuojamas sausumos keliais per Lenkiją, o jūros keliu per Prūsiją. Brangiausiems vynams išskirtinį dėmesį skyrė LDK įstatymai bei vykdomosios valdžios potvarkiai, kurių padaugėjo XVIII a. antroje pusėje reformų metu. Augo muitai ir mokesčiai. 1786 m. už vengriško vyno statinę reikėjo mokėti 20 auks., o 1789 m. – net 50 auks. muito mokesčių. XVIII a. Lietuvoje ne tik miesto, bet ir miestelio (pvz., Žagarės) mugę ar turgų pasiekdavo be kitų ir vengriški vynai. Vyno populiarėjimą ir vietinių gėrimų paklausos mažėjimą tarp bajorų liudija gausybė XVIII a. dvarų administracijos nustatytų prievolių valstiečiams ir miestelių gyventojams,

¹⁹⁹ W. Felczak, *Historia Węgier*, p. 157-190.

²⁰⁰ A. Urbanavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661-1795 metais. Sąrašas*, Vilnius, 2009, p. 139, 233, 267, 309, 320, 329, 363, 494.

²⁰¹ V. Gaigalaitė, *Antanas Klementas. Lietuvos bajoro ir rašytojo portretas*, Vilnius, 2005, p.

nurodymai atvežti vyną iš Rygos, Liepojos ar Klaipėdos²⁰². Atskiri didikai savo dvaruose visuomet turėjo vengriško vyno atsargų. Antai 1738 m. Marcijono Mykolo Oginskio sąskaitose pažymėta apie iš Vengrijos pirktas 25 statines seno ir jauno vyno, už kurį buvo sumokėti 274 auks., o dar 125 auks. kainavo vyno atvežimas į Vilnių. 1775 m. Nagurskiams priklausiusio Kurtuvėnų dvaro rūsyje buvusių gėrimų apraše nurodyta apie 16 laikytų vengriško vyno butelių.

Jau XVII a. pirmoje pusėje Lietuvoje buvo žinomos Vengrijos karštosios versmės. 1632 rugsėjo mėn. – 1633 m. pr. kažkurioje Vengrijos gydykloje po gydytojų konsiliumo sveikatą taisė Vilniaus vaivadienė Ona Kiškaitė Radvilienė²⁰³.

Pagaliau į Vengriją vyko politiniais tikslais ar čia prieglobsčio ieškojo ne vienas LDK bajoras ar didikas. Tokių ryšių aidas – 1940 m. Vengrijoje rasta 1765 m. Lietuvos kariuomenės vėliava su užrašu: „Vivat Stanislaus Augustus Rex“, „Pro fide reget Patria“²⁰⁴. Prieštarinai tiek amžininkų, tiek ir istoriografijos vertinamas Vilniaus vaivada Karolis Stanislovas Radvila, vadintas Ponu Mylimuoju (*Panie Kochańku*) (1734–1790) emigravo į Vengriją, saugodamasis represijų Tėvynėje. Vilniaus konfederacijos metu didikas buvo pašalintas iš Vilniaus vaivados posto, o 1764 m. jis buvo paskelbtas Tėvynės išdaviku. Dėl to didikui teko emigruoti ir iki 1767 m. gyventi Vengrijoje, Čekijoje bei Saksonijoje²⁰⁵.

Tokį ir panašų žmonių ar prekių judėjimą stabdė tik prasidėjusios maro epidemijos. Štai 1738 m. Frydrychas Vilhelmas I paskelbė įsakymus valstybėje vartojamomis kalbomis, tarp jų ir lietuviškai skirtus Mažajai Lietuvai, draudžiančius įsileisti žmones ir prekes iš maro apimtos Vengrijos, Transilvanijos, Turkijos valdų²⁰⁶.

9. Lietuva – Vengrija Rusijos imperijos valdymo laikotarpiu

Šiuo laikotarpiu ryšiai tarp šalių buvo labai fragmentiški. Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo (1795 m.) kontaktai tarp Lietuvos, prijungtos prie Rusijos imperijos, ir Vengrijos, įėjusios į Austrijos (nuo 1867 m. dualistinė Austrijos – Vengrijos monarchija) imperiją, visiškai sumenko. XIX a.

²⁰² L. Glemža, Iš vyno Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos, *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, 2011, Vol. 1 (2009-2010), p. 178-189.

²⁰³ R. Ragauskienė, *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija XV a. pab.-XVII a.*, Vilnius, 2017, p. 440.

²⁰⁴ Apie jos atradimą Vengrijoje: *Trinitas*, 1940, Nr. 14, p. 338.

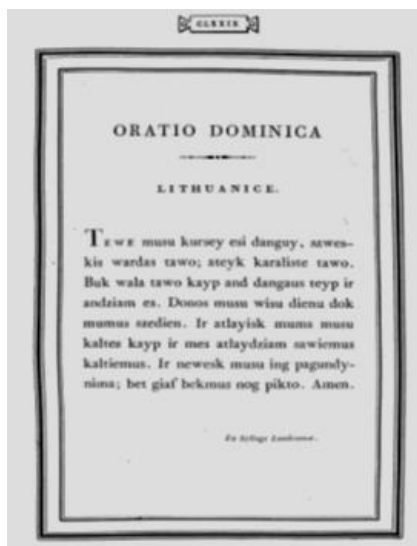
²⁰⁵ J. Michalski, Radziwiłł Karol Stanisław zwany Panie Kochanku, *PSB*, 1987, t. 30, p. 248–262.

²⁰⁶ Z. Kiaupa, *Lietuvos istorija*, t. 7, I dalis: *Trumposis XVIII amžius (1733-1795 m.)*, Vilnius, 2012, p.

pr. galima nurodyti tik porą epizodų. Pirmiausia, „knyginį“. Pasak Č. Kairiūkščio, 1931 m. buvdamas Egeryje (žr. žemiau), jis matė Egerio mieste rastą XIX a. pradžioje išleistą knygą, kurioje 900 kalbų surašyta „Tève mūsų“. Lietuvių kalba pateikti net 6 tarminiai variantai. Jis cituoja taip: „Tewe musu kursey esi danguy szweskis wardas tawo. Ateyk karalyste tawo. Buk wala tawo kaip and dangaus tayıp ir and ziames“²⁰⁷. Baltisto Pietro U. Dini tyrimo duomenimis, tai buvo žymaus italų spaustuvininko Giambattistos Bodonio Parmoje išleistame poterių rinkinyje paskelbtas lietuviškas „Tève mūsų“. Tačiau Č. Kairiūkštis suklydo, nes buvo paskelbtas tik 1 lietuviškas variantas, o kiti yra ne lietuviški: 2 prūsiški, 4 latviški ir 1 kuršiškas²⁰⁸. Nepaisant to, Pietro U. Dini nuomone, vien dėl to, kad savo poterių rinkinyje paskelbė lietuvišką tekstą, jam dera skirti tam tikrą, nors ir ne itin reikšmingą vietą lietuvių raštijos istorijoje“. Pietro U. Dini lietuvišką tekstą cituoja taip:

ORATIO DOMINICA LITHUANICE.

1 Tewe musu kursey esi danguy, szwes-
2 kis wardas tawo; ateyk karaliste tawo.

3 Buk wala tawo kayp and dangaus tayıp ir
4 andziam es. Donos musu wisu dienu dok
5 mumus szedien. Ir atlayisk mums musu
6 kaltes kayp ir mes atlaydziam sawiemus
7 kaltiemus. Ir newesk musu ing pagundy-
8 nima; bet gıaf bekmus nog pikto. Amen.

Ex Sylloge Londinensi.²⁰⁹

²⁰⁷ RADIUS, Žydinčioje Vengrijoje, *Lietuvos aidas*, 1931 06 26, nr. 141, p. 2.

²⁰⁸ P. U. Dini, Giambattistos Bodonio Parmoje išleistas lietuviškas „Tève mūsų“, *Archiwum Lithuanicum*, 2000, t. 2, p. 139–150.

²⁰⁹ *Ten pat*, p. 142. Taip pat nustatyta, kad šio leidinio autorius rėmėsi 1805 m. prancūzo Jeano Jacques-o Marcelio Paryžiuje išleistu veikalu „Oratio dominica cl linguis versa“.

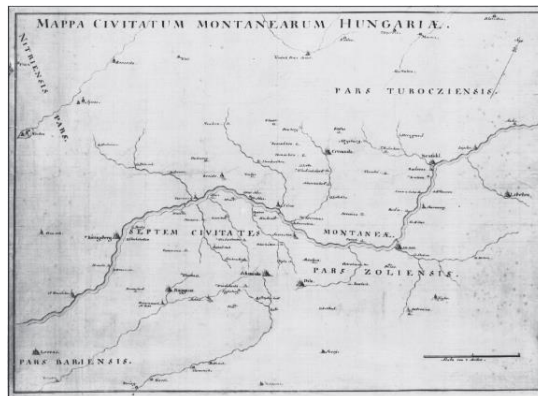
Jame taip perteiktas lietuviškas tekstas:
„ORATIO DOMINICA
LITHUANICE.

Tewe musu kursey esi danguy, szwes-skis

Dar vienas epizodas, susijęs su mineralogu, pirmuoju Vilniaus universiteto mineralogijos lektorius ir Mineralogijos katedros įkūrėju, geologijos mokslo Lietuvoje pradininku Romanu Simonavičiumi (Roman Symonowicz, 1763-1813). Siekdamas pagilinti savo praktines žinias, 1803 m. R. Simonavičius išvyko į mineraloginę kelionę į Transilvaniją, Vengriją ir Lenkiją. Tuo pačiu Universitetas įpareigojo jį surinkti mineralų, kurie praturtino mineralogiją per pastaruosius dvidešimt metų, pavyzdžius. Jis lankėsi Schemnitz'o (dabar – Banská Štiavnica) rūdynuose, Kremnicos ir Hronico kasyklose²¹⁰. Po Vilniaus universiteto uždarymo (1832 m.) baigėsi ir šie epizodiški moksliniai kontaktai.

1803 m. R. Simonavičiui duotas leidimas aplankyti Transilvanijos kalnakasybos vietas

Žemutinės Vengrijos (dab. Centrinė Slovakija) kalnakasių gyvenvietės

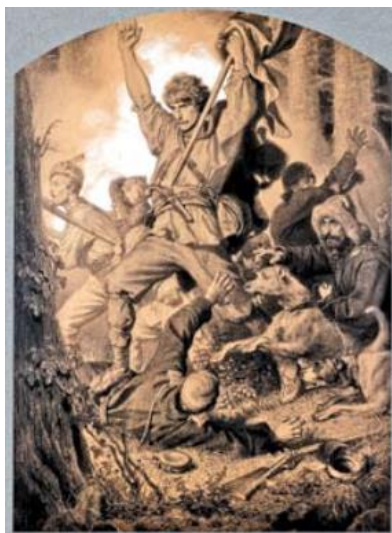
Galima dar pažymėti, kad vengrų istorikė Monika Baár išleido disertaciją apie penkių Vidurio ir Rytų Europos šalių istoriografiją XIX a., kurioje lygina lenkų istoriko Joachimo Lelewelio, lietuvių istoriko Simono Daukanto, čekų istoriko Františeką Palacký, vengrų istoriko Mihály Horváth ir rumunų istoriko Mihail Kogălniceanu darbus, pažymi jų indėlį į istorinę raštiją ir pabrėžia buvus didesni jų darbų bendrumą nei galvota²¹¹.

wardas tawo; ateyk karaliste tawo.
 Buk wala tawo kayp and dangaus teyp ir
 andziam es. Donos musu wisu dienu dok
 mumus szedien. Ir atlayisk mums musu
 kaltes kayp ir mes atlaydziam sawiemus
 kaltiemus. Ir newesk musu ing pagundy-nima;
 bet giarf bekmus nog pikto. Amen.
 Ex Sylloge Londinensi”, P. U. Dini, *Min. veik.*, p. 144.

²¹⁰ A. Grigelis, Nauji duomenys apie Romano Simonavičiaus mineraloginę kelionę į Transilvaniją (1803), *Historia et sapientia*, 2011, p. 87-100.

²¹¹ M. Baár, *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*, Oxford, 2015.

Yra duomenų, kad iš Londono 1863 m. kovo mėn. į pagalbą 1863 m. sukilimo Lietuvoje sukilėliams išplaukusiame laive šalia lenkų, italų ir rusų taip pat buvo ir vengrų savanorių²¹². Šio sukilimo ženklus įamžino žymus lenkų dailininkas Artur Grottger (1837-1867) kūrybos cikluose „Polonia“ ir „Lituania“. Tai kreida pieštų paveikslų ciklas, lietuviškąjį jų sudaro 6 darbai. Juose pasakojama lietuvių girininko istorija sukilime, nuo jo atsisveikinimo su šeima iki sugrįžimo bekūne dvasia. Baigiama epilogu Sibiro kasyklų požemiuose, kur sukilėlio žmonai pasirodo Madonos vizija - vienintelė įmanoma paguoda ir vilties ženklas. A. Grotgerio piešinių ciklą įsigijo dailininko draugas ir mecenatas Vengrijos magnatas János Pálffy (1829–1908), vienas žymiausių XIX a. Europos kolekcionierių. Jo valia po mirties darbai atsidūrė Budapešto dailės muziejaus fonduose, o 2013 m. į Lietuvą buvo atvežta kilnojamoji paroda „1863 metų sukilimo ženklai Arturo Grotgerio kūrybos cikluose „Polonia“ ir „Lituania“²¹³.

„Mūšis“ – kulminacinis ciklo Lituania paveikslas

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje ir Vilniaus universiteto bibliotekoje yra saugomi keli garsiojo vengrų pianisto ir kompozitoriaus Ferenco Liszto (Liszt Ferenc, 1811–1886) laišakai. Atkreipsime dėmesį į 1886 m. sausio 13 d. Romoje vokiečių k. neišaiškintam asmeniui parašytą laišką. Jame F. Lisztas rašo apie planuojamą kelionę į Sankt Peterburgą, kuriame žada trumpai pabūti ir

²¹² Dr. V. M., 1863 metų sukilimas. Šimtmečio sukaktis 1863–1963, *I laisvę*, 1963, spalio, nr. 33, p. 13.

²¹³ 1863 m. sukilimo ženklai Arturo Grotgerio kūrybos cikluose „Polonia“ ir „Lituania“, *Voruta*, 2013 02 02, Nr. 3.

dėkoja už kvietimą, kuriuo negalės pasinaudoti. Matyt, šis laiškas susijęs su F. Liszto paskutiniu koncertiniu turu po Europą, įvykusi 1886 m. vasarą²¹⁴.

1886 01 13, Roma, F. Liszto laiškas neįvardintam adresatui

Dar vienas faktas – vengrų kalbininkas Zoltanas Gomboczas (1877–1935) su Jonu Biliūnu Leipcige klausė garsaus vokiečių slavisto ir balstisto Augusto Leskyno (1840–1916) lietuvių kalbos paskaitų²¹⁵.

Pačioje XIX a. pab. į lietuvių kalba pradėta versti vengrų literatūros kūrinius, tačiau ne iš originalų. Taip vyko iki XX a. 7 dešimt. Pirmoji lietuviškai išleista vengrų grožinės literatūros knyga buvo garsiojo vengrų literatūros klasiko Móra Jokajaus (Jókaj Mór, 1825–1904) 1892 m. išspausdinta, kaip nurodė ir pats vertėjas, gerokai sutrumpinta (103 psl.) satyrinė apysaka „Pajudinkime, vyrai, žemę!“ (És mégis mozog a föld). Joje vaizduojamas vengrų tautinis atgimimas, tad lietuviai ją mielai skaitė. Ji galėjo turėti lietuvių visuomenei tam tikros įtakos²¹⁶. Ją iš lenkiško vertimo išvertė teisininkas Antanas Kriščiukaitis-Aišbė (1864–1933), tuomet Mintaujos (dab. Latvija) teismo darbuotojas²¹⁷.

²¹⁴ LMAVB, RS, f. 7-2116. Vilniaus universiteto bibliotekoje yra saugomi kiti du F. Liszto laišakai: 1. 1858 06 17 laiškas Rathui? (Bathui?) vokiečių kalba ir 2. laiškėlis ant vizitinės kortelės Timonovai prancūzų kalba (be datos) – jame prašo priimti panelę Florence Copleton iš Niujorko, VUB RS, f. 48-32599.

²¹⁵ V. Agurkis: „Ir nusižiūrėti, ir pajauti“, <https://www.lzinios.lt/lzinios/kultura-ir-pramogos/v-agurkis-ir-nusiziureti-ir-pajauti-189543>.

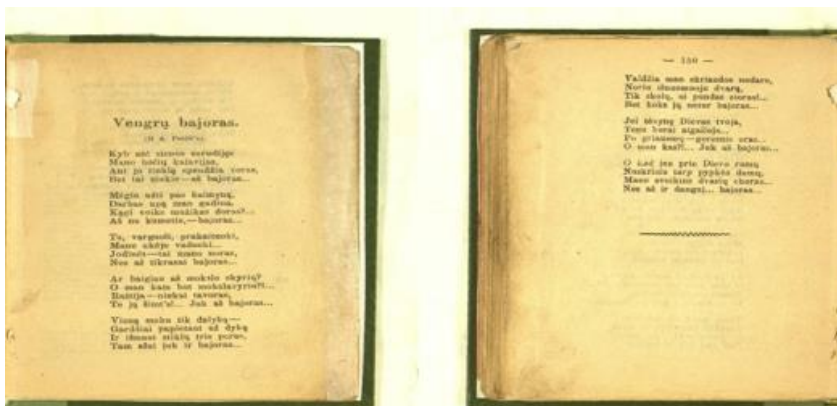
²¹⁶ A. Merkelis, Prof. Antanas Kriščiukaitis, *Kardas*, 1933, nr. 13, p. 245. II leidimas pasirodė 1921 m.

²¹⁷ Vengrų literatūra (ryšiai su liet. lit-ra), *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1971, t. 3, p. 713. <http://www.epaveldas.lt/recordDescription/LNB/C10000178257>.

Maurikis Jokaj, *Pajudinkime, vyrai, žemę!*, trumpai perpasakojo lietuviškai A.-isz-B., Wilniuje, 1892

1912 m. į lietuvių k. JAV buvo išverstas kitas M. Jokajaus apsakymas „Šmėklų žvejys“²¹⁸. Garsaus vengrų poeto Šandoro Petefio (Sándor Petőfi, 1823–1849) satyrinis socialinės pakraipos, degraduojantį bajorą vaizduojantis eilėraštis „Vengrų bajoras“ 1915 m. buvo publikuotas viename Adomo Jakšto (1860–1938) sudarytame rinkinyje²¹⁹. Į vengrų k. XIX a. buvo išverstos ir periodinėje spaudoje paskelbtos kelios lietuvių liaudies dainos. XX a. pr. vengrų spaudoje taip pat pasirodė Maironio ir kitų lietuvių rašytojų poezijos ir prozos kūrinių²²⁰. Apskritai į vengrų k. lietuviškų tekstų tuomet ir vėliau buvo verčiama nepalyginamai mažiau nei vengriškų tekstų į lietuvių k. Tai sietina su skirtingomis vengrų ir lietuvių kalbų XIX a. lemtimis, nevienodais abiejų literatūrų kiekybiniais ir kokybiniais parametrais, nepalyginamai didesniu vengrų literatūros pripažinimu pasaulyje.

M. Jókai. Šmėklų žvejys, *Amerikos lietuvių kalendorius 1912 metams: 1-ieji m.*, sutaisė ir išleido J[onas] Ilgaudas, [1911], p. 149–150

²¹⁸ Maurice Jokai, Šmėklų žvejys, *Amerikos lietuvių kalendorius 1912 metams. Pirmi metai*, sutaisė ir išleido J[onas] Ilgaudas, Chicago, [1911].

²¹⁹ S. Petőfi, Vengrų bajoras, (iš A. Petőfi'o), *Neva juokai, neva ašaros*, parašė Druskus, Kaunas, 1915, p. 149–150.

²²⁰ Vengrų literatūra (ryšiai su liet. lit-ra), *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1971, t. 3, p. 713.

Idomybė Vengrai – užgavėnių šventės Lietuvoje personažai

Vengrai yra tradiciniai užgavėnių šventės ritualiniai personažai, antropomorfiniai persirengėliai šalia čigonų ir žydų, kurių kaukių atsiradimas siejamas su XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvos kaimu. Kitoniški ir svetimi vengrai paprastai būna vaizduojami kaip „gydytojai“ ar „vaistininkai“. Tiesa, jie rečiau sutinkami nei čigonai ar žydai. Etnologai teigia, kad „Lietuviškose Užgavėnėse iki šiol išliko „vengro“ personažas, laikui bėgant iš kario tapęs „gydytoju“. Mat atklydėlius iš Europos kraštų, sunkiai pramokstančius lietuviškai, žmonės vis vengrais vadindavo. Būdavo tokių prekeivių, dažniau iš Slovakijos, siūlančių kaimo žmonėms pirkti ne tik kokių smulkmenų, bet ir druskos, prieskonių ir kokių tai vaistų. Štai iš kur Pelenų dienos daktaras su savo karčiaisiais vaistais nuo pilvo sopės, vakar persivalgius!“²²¹ 1939 m. švenčiant užgavėnes Klaipėdoje netgi buvo „šoktas baletas „vengrų šokis“ ir grojo havajų muzika“²²². Vengrų literatūros vertėjas teigia, kad XIX a. klaidžioję po Lietuvą pirkliai „vengrai“ iš tikrųjų buvo slovakai. Pasak jo, toks yra Ferenco Moros „Stebuklingų kailinukų“ personažas dėdė Janas²²³.

10. Lietuvos ir Vengrijos santykiai tarpukaryje

Lietuva būdama tolokai nuo Vengrijos, neturėdama su ja sienų, XX a. pirmoje pusėje neturėjo ir labai glaudžių ryšių, taip pat ir kultūrinių. Vengrija Lietuvoje buvo žinoma kaip valstybė ir tauta kadaise buvusi dvilypės Austrijos – Vengrijos imperijos dalis, paskui tapusi savarankiška valstybe. Žinių apie vengrus buvo galima gauti iš geografijos vadovėlių, knygų ir laikraščių bei politinių aktualijų. 1938 m. A. Braziulis rašė: „Apie vengrus ir Vengriją mes palyginamai žinome nedaug, juo mažiau žinome apie jų dvasinę kultūrą. Vengrija būdama tolokai nuo Lietuvos, neturėdama su ja ne tik sienų, bet ir kiek artimesnių kultūrinių ryšių, mums buvo pažįstama tik iš geografijos vadovėlių, iš knygų ir laikraščių, kaip tauta, kuri ligi pasaulinio karo sudarė dvilypę Austro–Vengrijos imperiją, o karo metu tai imperijai

²²¹ L. Klimka, Smagiosios Užgavėnių išdaigos, *Kultūros aktualijos*, 2001, Nr. 1, p. 22–23; to paties, „Kitokie“ tarp persirengėlių tradicinėse Užgavėnėse, *Tradicija ir dabartis*, 2014, nr. 9, p.85; Vaicekauskas A. *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab. -XX a. pr.*, Kaunas, 2005, p. 136–137; L. Anglickienė, The Image of Hungarians, p. 99-105; tos pačios, Kitataučių personažų transformacijos persirengimo papročiuose: XIX a. - XXI a. pradžia, *Tradicija ir dabartis*, 2011, nr. 6, p. 12, 13.

²²² K. Blokytė, Užgavėnių šventės (šiupinio vakaro) specifika Klaipėdos krašte, *Res Humanitariae*, 2010, t. 7, p. 258; p. 15, 85.

²²³ V. Agurkis, *Min. veik.*

griuvus, sukūrė savarankišką Vengrijos valstybę. Vengriją daugiau pradėdame pažinti tik paskutiniais laikais, kai ji, Vokietijai užėmus Austriją ir pradėjus savo politinę ekspansiją plėsti toliau į Pietų Europą ir į Vengriją, kuri kaip tik pastoja kelią, pasidarė dėmesio centru²²⁴.

Politinių ar ideologinių nesutarimų tarp šalių nebuvo, greičiau atvirkščiai. Abi šalys siekė atgauti prarastas teritorijas – Vengrija iš Rumunijos, Čekoslovakijos ir Serbijos, Lietuva – iš Lenkijos. Dėl teritorinių ginčų Vengrija palaikė ribotus santykius su Rumunija, o Lietuva – su Lenkija. Abiejų šalių visuomenės ir politikai suprato vieni kitų padėtį. Abiejuose kraštuose buvo intensyviai plėtojama tautinė kultūra. Ne paskutinėje vietoje buvo ir istorinis paveldas – lietuvių Jogailos vedybos su vengre Jadvyga ir, žinoma, vengras Lietuvos valdovas Steponas Batoras. Ne veltui vienas lietuvių autorius rašė: „Kiek man teko vengrų pažinti, jie visi vienu balsu kartoja: Vilnius Lietuvai, Transilvanija Vengrijai...“²²⁵. Pasak Č. Kairiūkščio, „jos likimas šiuo metu bent kiek primena mūsų pačių likimą“. Apie tai, kad Lietuvoje į Vengriją buvo žiūrima palankiai rodo daugelis dalykų, taip pat ir publikacijos apie Vengrijos politikus, asmenvardžių vengrinimą ir pan.²²⁶

10.1. Diplomatiniai santykiai

Tarpukaryje Lietuvos ir Vengrijos santykiai nebuvo intensyvūs. Diplomatiniai santykiai tarp Lietuvos Respublikos ir Vengrijos Karalystės buvo užmegzti 1924 m. Lietuvos diplomatinis atstovas Vengrijai reziduodavo Berlyne (1940 m. – Berne, Šveicarijoje)²²⁷, o Vengrijos diplomatinis atstovas Lietuvai – Helsinkyje (iki 1928 m. Taline, Estijoje). Jis paprastai atstovaudavo šalį ir kitose Baltijos valstybėse bei Suomijoje.

Lietuvos diplomatiniai atstovai Vengrijai

1924 m. balandžio 5 d. – 1925 m. liepos 9 d. juo buvo laikinasis reikalų patikėtinis Vaclovas Sidzikauskas (1893–1973), kuris jau būdamas Nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliojotuoju ministru

²²⁴ A. Braziulis, Vengrų menas Kaune, *Trimitas*, 1938, nr. 19, p. 466.

²²⁵ B. M., Vengrija ir Lietuva. Lenkų pastangos apjuodinti Lietuvą, *Lietuva*, 1928 01 19, nr. 15, p. 2. Apie lenkų progandą Vengrijoje, kad Vilnius turi priklausyti Lenkijai, rašoma ir kitoje publikacijoje, kurioje pažymima, kad „lenkai, be kito, turi įsteigę lenkų – vengrų vienybės draugiją, kuri skyrių net Vilniuje turi ir todėl jiems ne taip sunku panašias nesąmones skleisti“, *Trimitas*, 1930 12 25, nr. 52, p. 1077.

²²⁶ Mikalojus Horthy – Vengrijos viceregentas (1920–III. I–1935), *Kardas*, 1935 03 01, nr. 5, p. 98; Vengrai prievarta keis nevengriškas pavardes, *Trimitas*, 1935 07 04, nr. 27, p. 499.

²²⁷ S. Grigaravičiūtė, *History of Lithuanian Diplomacy 1918–1940*, Vilnius, 2013, p. 70; LVIA, f. 671 (Lietuvos pasiuntinybė Vokietijoje), ap. 1, b. 38. Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje susirašinėjimo su Vengrijos užsienio reikalų ministerija ir užsienio valstybių diplomatinėmis atstovybėmis Budapešte atstovų skyrimo, kredencialų teikimo klausimais dokumentai.

Vengrijai 1925 m. liepos 19 d.²²⁸ – 1931 m. lapkričio 15 d. toliau ėjo šias pareigas. 1932 m. vasario 24 d. –1938 m. gruodžio 14 d. juo buvo dr. Jurgis Šaulys (1879–1948). Abu jie rezidavo Berlyne. Nuo 1938 m. gruodžio 14 d. šias pareigas ėjo Kazys Škirpa (1895–1979), kuris, kaip minėta, 1940 m. rezidavo Berne, Šveicarijoje²²⁹.

Vengrijos diplomatas Lietuvoje dr. Mihály Jungerth-Arnóthy (1883–1957)

Vengrijos diplomatiniai atstovai Lietuvai

Pirmuoju Vengrijos diplomatinio atstovu Lietuvai buvo dr. Mihály I Jungerth-Arnóthy (1883–1957) – reikalų patikėtinis nuo 1923 m. gegužės 23 d. iki 1933 m., nuolatinės rezidencijos vieta Taline; jis vėliau ėjo panašias pareigas kitose šalyse – 1934-1935 m. Ankaroje, Turkijoje, 1935-1939 m. Maskvoje, Sovietų Sąjungoje, 1939-1944 m. Sofijoje, Bulgarijoje, nuo 1944 m. balandžio 6 d. iki 1945 m. dirbdamas užsienio reikalų viceministru 1944 m. gegužės 17 d. vyriausybės posėdyje protestavo prieš žydų deportaciją²³⁰. Jo įpėdiniu tapo reikalų patikėtinis S. de Kish, ėjęs šias pareigas nuo 1934 m. sausio 16 d., nuolatinės rezidencijos vieta Helsinkyje. Po jo pareigas ėjo Béla Török de Mura et Köröstarcsa – nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras nuo 1937 m. spalio 27 d., nuolatinės rezidencijos vieta Helsinkyje. Paskutiniuju diplomatinio atstovu tapo Louis Kuhl de Borsoshát – nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras. Jis yra įrašytas tarp 1940 m. Lietuvoje akredituotų diplomatų, jo paskyrimui buvo

²²⁸ ELTOS duomenimis, V. Sidzikauskas kredencialus Vengrijos regentui Horthy įteikė 1925 07 10, *Lietuva*, 1925 07 13, nr. 153, p. 8.

²²⁹ Lietuvos atstovybės ir pasiuntinybės užsienio šalyse 1918–1990 metais, www.saltiniai.info/.../Lietuvos_atstovai_uzsienio_valstybese_1918-... p. 3, 28.

²³⁰ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/i-j-F0A5C/jungerth-arnothy-mihaly-F0A94/>; Atšauktas Vengrijos atstovybės kancleris, *Lietuvos aidas*, 1930 06 25, nr. 141, p. 1. Kancleriu buvo F. Stouy.

pitaręs Lietuvos Respublikos Prezidentas, bet pasiuntinys nespėjo atvykti į Kauną ir įteikti skiriamųjų raštų iki Lietuvos okupacijos²³¹.

Abiejose šalyse tiesiogiai veikė tik garbės konsulatai.

Lietuvos generalinis konsulas Budapešte

1931–1940 m. Budapešte Lietuvos generaliniu konsulu buvo verslininkas, gvardijos atsargos karininkas, Budapešto miesto valdybos narys József Leó Pesthy Müller (g. 1898). 1931 m. jis buvo garbės konsulu²³², o nuo 1933 m. garbės generaliniu konsulu. Konsulato adresas visą laiką buvo tas pats: Rottenbilleru 34–36, Budapest VII. Oficialus pavadinimas: Litván Főkonzulátus, Consulat Général de Lithuanie à Budapest. Sekretore dirbo p. Veisaitė²³³. Ne vienoje publikacijoje pažymimas jo atsidavimas Lietuvos reikalams, pastangos populiarinti šalį, pasak vieno teksto autoriaus, „ypač giliai jis yra persiėmęs mūsų pavergtosios sostinės vadavimo idėja“²³⁴. Gimtajame mieste Leányfalu netoli Budapešto, prie Dunojaus 1934 m. kaip padėką Dievui už vieno iš sūnų išgijimą verslininkas pastatė lietuvišką Kalvariją su 14 stočių. Apie Kalvariją išliko nemažai ikonografinės medžiagos. 1945 m. Vengriją okupavus Sovietų Sąjungos kariuomenei jis paliko šalį. Užsienyje liko ir abu jo sūnūs²³⁵.

²³¹ Vengrijos garbės konsulas, <http://diplomatinskaunas.lt/vengrijos-garbes-konsulatas/>.

²³² Kaip toks globojo Budapešte Lietuvos šaulių sąjungos atstovą majorą Č. Kairiūkštį, jam dalyvaujant raitelių žygyje aplink Vengriją 1931 m., RADIUS, Žydinčioje Vengrijoje, *Lietuvos aidas*, 1931 06 26, nr. 141, p. 2.

²³³ P., Kaip Lietuvai atstovaujama Vengrijoje (Laiškas iš Budapešto), *Lietuvos aidas*, 1931 11 20, nr. 265, p. 3.

²³⁴ Ten pat; J. Kalnėnas, Budapešte besidairant. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas, *Trimitas*, 1937 07 15, nr. 28, p. 659. Žurnalistų iš Lietuvos ir Šveicarijos delegacijos priėmimo 1937 m. generalinis konsulas „paliėtė Vengrijos skriaudas ir priminė tolygią Lietuvos būtį, netekus trečdaliu žemių ir sostinės Vilniaus. Jis savo žodį baigė lietuviškai šūkiu „Mes be Vilniaus nenurimsim!“

²³⁵ P., Kaip Lietuvai atstovaujama, p. 3; Lietuviškos kalvarijos prie Dunojaus, *Trimitas*, 1934 10 18, nr. 42, p. 832; Lietuvos atstovybės ir pasiuntinybės užsienio šalyse 1918–1990 metais, www.saltiniai.info/.../Lietuvos_atstovai_uzsienio_valstybes_1918-..., p. 59; D. Marcinkevičienė, Atminimo lenta Jonui ir Jurgiui Dobkevičiams http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/04/26/aktu_02.html; <http://www.leanyfaluanno.hu/kepek-akatolikus-egyhazi-kepek-toerteneje>; <http://csendhegyek.blogspot.lt/2014/04/leanyfalu-kalvaria-h.html>.

Vengrijos generalinis konsulatats (vicekonsulatats) Kaune

Vengrijos generaliniais konsulais, akredituotais Lietuvai ir rezidavusiais Kaune 1924 – 1940 m. iš viso buvo 6 asmenys. Daugiausia laiko – nuo 1924 m. kovo 31 d. iki 1934 m. liepos 23 d. (iki mirties) juo dirbo Jonas Dobkevičius (1866–1934), buvęs finansų ministras ir pirmasis Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas. Nuo 1936 m. kovo 16 d. garbės vicekonsulu buvo kaunietis dr. Aronas Braudė. Jis Vokietijoje 1922 m. baigė Berlyno aukštąją prekybos mokyklą, kurioje apgynė ir daktaro disertaciją, vėliau dirbo Prekybos ir pramonės rūmų referentu, buvo Finansų ministerijos statistikos tarybos nariu²³⁶.

Apie Vengrijos garbės konsulatą ir jo būstines Kaune išliko nemažai duomenų. Jis veikė šiais adresais: 1924–1930 m. – K. Donelaičio g. 7 (tai senasis adresas, dabar K. Donelaičio g.11); 1931–1932 m. – Kęstučio g. 6 (tai senasis adresas); 1933 m. – Totorių g. 12 (dabar – Totorių g. 14); 1938–1939 m. – V. Putvinskio g. 32, butas 4 (dabar – V. Putvinskio g. 54)²³⁷. K. Donelaičio g. 11 buvo memorialinė lenta su įrašu: „Šiame name 1920-1926 m. gyveno aviacijos konstruktorius, aviacijos inžinierius, lakūnas Jurgis Dobkevičius“ . 1994 m. lenta dingo. 2013 m. kovo 12 dieną atidengta atminimo lenta su įrašu: „Šiame name 1925-1932 m. veikė Vengrijos Karalystės konsulatats, kuriam vadovavo Jonas Dobkevičius (1866-1934), Lietuvos Respublikos finansų ministras, pirmasis Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas. 1920-1926 m. čia gyveno pirmasis Lietuvos aviakonstruktorius ir karo lakūnas Jurgis Dobkevičius (1900-1926)“²³⁸.

Vengrijos karo atašė Géza de Lányi (aštuntas iš kairės), Tautos šventėje Petro Vileišio aikštėje. Kaunas, 1930 09 08²³⁹

²³⁶ <http://diplomatinskaunas.lt/vengrijos-garbes-konsulatats/>.

²³⁷ Apie jį žr.: Pastatų komplekso antras namas, <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/ae853471-5e32-4661-bc59-4e4b7e2dea86>.

²³⁸ D. Marcinkevičienė, Atminimo lenta Jonui ir Jurgiui Dobkevičiams, *XXI amžius*, 2013 04 26, nr. 17.

²³⁹ *Ten pat*, p. 34.

Vengrijos karo atašė Lietuvai

Lietuva karo atašė Vengrijoje neskyrė, tačiau Vengrija analogišką karinį diplomata Lietuvos turėjo. Juo 1929–1932 m. buvo karo atašė Baltijos valstybėms ir Suomijai majoras Géza de Lányi, o 1939 m. birželį – 1940 m. balandį dr. László Deseő (1893–1948), I pasaulinio karo dalyvis (kariškis nuo 1913 m.), buvęs karo atašė Baltijos valstybėms ir Suomijai, o vėliau ir Sovietų Sąjungai (paliko diplomatinę tarnybą 1940 m. liepą)²⁴⁰. Antrojo pasaulinio karo metu nuo 1943 m. jis tarnavo generolu majoru Vengrijos kariuomenėje, Vokietijos sąjungininkėje, o po Staliningrado mūšio 1943 m. vasario 3 d. pateko į Sovietų nelaisvę ir kaip toks mirė Krasnojarske. Tikėtina, kad kaip buvęs karo diplomatas ir daug žinantis buvo nužudytas. Jo sūnus László Deseő irgi yra diplomatas.

Vengrų kariškis ir diplomatas, karo atašė Lietuvoje dr. László Deseő (1893–1948)

10.2. Ekonominiai ryšiai

Tarpukariu ekonominiai ryšiai su Vengrija buvo palyginti fragmentiški. Tarpusavio prekybai teigiamai turėjo atsiliiepti 1929 m. gegužės 16 d. Budapešte tarp Lietuvos ir Vengrijos pasirašyta Prekybos ir laivininkystės konvencija, kurios ratifikaciniais dokumentais pasikeista lapkričio 12 d. Sutartis įsigaliojo lapkričio 2 d.²⁴¹ Štai 1931 m. Žemės ūkio rūmai iš Vengrijos nupirko 3 lengvojo tipo veislinius eržilus kergimo punktam²⁴². Joje buvo numatyta daugelis priemonių abipusei prekybai palankioms sąlygoms sudaryti išvengiant papildomų mokesčių ir rinkliavų, abiejose šalyse tam sudarant

²⁴⁰ Lietuvos Respublikos karinė diplomatija 1919 – 1940, Vilnius, 2016, p. 34.

²⁴¹ V. Akmenytė-Ruzgienė, G. Milerytė, Verslo ir valstybės santykiai: Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų istorija 1925–1941 m., *Kauno istorijos metraštis*, 2011, t. 11, p.120.

²⁴² Lietuvos aidas, 1931 05 11, nr. 104, p.

didžiausio palankumo režimą. Sutartyje taip pat buvo numatyta imtis priemonių dėl vengriško vyno falsifikavimo. Baigiamajame protokole prie str. 14 buvo nurodyta: „Lietuva pasižada, atitinkamai šios sutarties 14-ojo straipsnio nuostatomis, per aštuonis mėnesius imtis visų reikalingų priemonių, kad, jos įstatymais, būtų panaikintas vyno gaminiams netikrų pavadinimų vartojimas tiek, kiek tai liečia jų kilimą iš Vengrijos ir kiek tie pavadinimai bus tvarkingai pranešami“. Vadinas, tai buvo aktuali problema.

1929 m. Lietuvos ir Vengrijos prekybos ir laivininkystės konvencija, *Vyriausybės žinios*, 1931 10 14, Nr. 365-2488.

Remiantis konvencija 1931 m. spalio 14 d. Finansų ministro įsakymu buvo nurodyta „iš Vengrijos piliečių keliaujamų įsakytinių (komivojažerių) verslo mokesčius imti kaip iš didžiausio palankumo kraštų keliaujamų įsakytinių“²⁴³. Yra žinių, kad iš Vengrijos Lietuvos žydai importuodavo košerines klijuotes iš linų ir kanapių²⁴⁴.

Statistinių duomenų apie tarpusavio prekybą yra išlikę nuo **1924 m.** Tačiau dėl statistikos trūkumų jie yra nevienodi: už kai kuriuos metus duomenų apskritai nėra, už 1924-1929 m. jie labai išsamūs. Neretai duomenys pagal šalis nėra pateikiami. Bene geriausiai statistikoje atspindėti 1929–1938 m. duomenys, tačiau jie neduoda vaizdo pagal prekių grupes. Kai kuriuose statistiniuose šaltiniuose duomenys nepateikiami dėl apyvarotos menkumo, jie patenka į kategoriją „kitos šalys“. Dėl tos pačios priežasties, kaip rodo 1923 m. sausio 1 – spalio 1 d. duomenys, Vengrija nepatekdavo netgi į kitų šalių kategoriją.

²⁴³ *Vyriausybės žinios*, 1931-10-14, Nr. 365-2488.

²⁴⁴ *Tekstai apie dizainą – lietuviški ir tarptautiniai kontekstai*, Vilnius, 2011, p.51.

1924 m. metais iš Vengrijos buvo įvežta 2, 8 t. maisto produktų už 4000 lt., 5, 5 t. dirbinių už 8, 2 tūkst. lt., iš viso už 12, 2 tūkst.lt.²⁴⁵ Įvežtų prekių nomenklatūra buvo tokia:

- vynuogių, vaisių ir uogų vynai: įvežamieji statinėse – 2, 8 t. už 4 tūkst.lt;
- gontai, druožlės (medžio vilnos ir t.t.): 5, 1 t. už 2, 5 tūkst. lt.;
- galeno preparatai ir visi patentuoti ir dozuoti vaistai: už 300 lt.;
- elektros lemputės: 0, 4 t. už 4, 8 tūkst. lt.;
- augalų pergamentas: rūkomasis popierius, kalkė, cheminis popierius, forografijoms: už 600 lt.

Iš viso už 8, 3 t. už 12, 2 tūkst. lt.²⁴⁶

1925 m. prekių įvežimas iš Vengrijos buvo toks:

- žalių daržovių įvežta 1, 7 t. už 600 lt.,
- razinų ir juodųjų slyvų 9, 5 t. už 13, 9 tūkst.lt.,
- spirito įvežta 54, 9 t. už 273, 6 tūkst. lt.,
- vynuogių, vaisių ir uogų vynų buvo įvežta 3, 1 t. už 4, 9 tūkst. lt.,
- sudėtinių vaistų ir dozuotų preparatų už 800 lt.,
- fizikos, astronomijos, chirurgijos, matematikos ir elektrotechnikos aparatai ir instrumentai už 300 lt.,
- elektros lemputės – už 300 vnt. 25, 5 tūkst. lt.,
- popieriaus, kartono ir dirbinių 4, 9 t. už 53, 1 tūkst.lt.,
- paveikslų, piešinių, brėžinių, žemėlapių ir gaidų už 100 lt., knygų ir įvairių spaudinių už 100 lt.,
- įvairių išsiuvinėjimų už 100 lt.²⁴⁷.

1924-1926 m. į Vengriją buvo išvežta prekių:

- 9, 6 t. linų už 43, 3 tūkst. lt. bei „išsiuvinėjimų“ už 400 lt., taigi iš viso už 43, 7 tūkst. lt.²⁴⁸

1926 m. į Vengriją buvo išvežta:

- išdirbtų odų už 100 lt., odos dirbinių už 100 lt.

1927 m. į Vengriją buvo išvežta prekių:

- išdirbtų odų už 100 lt., sudėtinių vaistų už 100 lt.,
- elektros mašinų, aparatų ir jų dalių už 200 lt.

1928 m. į Vengriją buvo išvežta prekių:

- elektros mašinų, aparatų ir jų dalių 100 vienetų už 700 lt.

Iš viso 1926–1928 m. į Vengriją išvežta prekių tik už 1700 lt.²⁴⁹

1926-1928 m. iš Vengrijos į Lietuvą buvo įvežta prekių:

- pupų 1927 m. 19, 1 t. už 16, 7 tūkst. lt.,
- įvairių žalių daržovių 1926 m. 2 t. už 1 tūkst.lt., 1927 m. 10 t. už 3, 5 tūkst.lt.,
- įvairių sausų vaisių 1927 m. už 200 lt.,
- razinų, korintų ir juodųjų slyvų 1926 m. 27, 3 t. už 37, 5 tūkst. lt., 1927 m. 600 kg. už 1, 2 tūkst.lt.,
- gvazdikėlių, cinamono ir kt. skanėsių 1926 m. už 100 lt.,

²⁴⁵ Lietuvos statistikos metraštis 1924-1926 m. Pirmoji laida, Kaunas, 1927. Priedas: Lietuvos užsienio prekyba 1924 metais, Kaunas, [b.d], p. XXV–XXVI.

²⁴⁶ Lietuvos statistikos metraštis 1924-1926 m. Pirmoji laida, Kaunas, 1927, p. 151, lentelė nr. 4, p. 239, 310.

²⁴⁷ Ten pat, p. 234, 235, 238, 239, 250, 268, 271, 272, 310.

²⁴⁸ Ten pat, p. 205, 227.

²⁴⁹ Lietuvos statistikos metraščio 1927–1928 m. priedas. Lietuvos užsienio prekyba 1926–1928 m., Lietuvos statistikos metraštis 1927-1928 m., Kaunas, [1929], p. 113.

- pipirų ir lauro lapų 1927 m. 900 kg. už 3, 3 tūkst.lt.,
- vynuogių, vaisių ir uogų vynu iki 25 laipsn. stiprumo 1926 m. 1, 1 t. už 2, 7 tūkst. lt.,
- natūralių augalų dalių, medicinoje vartojamų džiovintų žolių 1928 m. už 200 lt.,
- daržovių sėklų 1927 m. 14, 7 t. už 3 tūkst. lt., 1928 m. 10, 1 t. už 15 tūkst. lt.,
- kitų sėklų 1927 m. 10, 2 t. už 8, 1 tūkst. lt.,
- tabako lapų 1927 m. 14, 3 t. už 67, 3 tūkst. lt.,
- chemijos ir farmacijos produktų 1926 m. už 100 lt.,
- galeno preparatų, dozuotų ir patentuotų vaistų 1927 m. už 1, 8 tūkst. lt., 1928 m. už 900 lt.,
- avalynės 1927 m. už 400 lt.,
- vilninių audinių 1926 m. už 1 tūkst. lt., 1927 m. už 12 tūkst. lt.,
- natūralaus ar dirbtinio šilko audinių 1927 m. už 2, 2 tūkst. lt.,
- baltintos ar nebalintos medvilnės audinių 1927 m. už 100 lt.,
- dažytų, margintų, merserizuotų, spausdintų medvilninių audinių 1926 m. už 1, 2 tūkst.lt.,
1927 m. 1, 7 t. už 416, 2 tūkst. lt., 1928 m. 3, 1 t. už 73, 9 tūkst.lt.,
- mezginių ir jų dirbinių 1927 m. už 3 tūkst.lt.,
- skablinių (lingerie) 1928 m. už 100 lt.,
- moterų ir vaikų drapanos 1927 m. už 100 lt.
- šilkinės drapanos 1927 m. už 300 lt.,
- būriniai audeklai, brezentai, austinės žarnos, kibirai ir transmisijos diržai 1926 m. 1 t. už 3, 3 tūkst.lt.,
- paprasti galanterijos ir tualetiniai daiktai 1926 m. už 200 lt., 1927 m. už 2, 5 tūkst. lt., 1928 m. 100 kg. už 1, 9 tūkst.lt.,
- įvairūs žaislai 1926 m. už 700 lt.,
- įvairūs metalinės galanterijos daiktai 1927 m. už 200 lt.,
- augalinis pergamentas 1927 m. už 200 lt.,
- rūkomas popierius, kopijuojamas popierius, popierinė ir medvilninė kalkė, plonas kinų popierius, vaškinis ir parafininis popierius, fotografainis popierius ir popierius vienoje pusėje dažytas 1926 m. 5, 3 t. už 68, 9 tūkst. lt., 1927 m. 3, 1 t. už 36, 0 tūkst. lt., 1928 m. 5, 6 t. už 72, 2 tūkst. lt.
- paveikslai, piešiniai, žemėlapiai ir gaidos 1927 m. už 100 lt.,
- skardos dirbiniai 1926 m. už 100 lt., 1928 m. už 100 lt.,
- fizikos, astronomijos, optikos, chemijos, forografijos, matematikos, medicinos, geodezijos, braižybos ir kiti mokslo aparatai, instrumentai ir prietaisai 1926 m. už 700 lt., 1927 m. už 400 lt. ir 1928 m. už 300 lt.,
- elektrotechnikos matuojamieji įrankiai 1926 m. už 300 lt.,
- elektros lemputės 1926 m. 200 vnt. už 10, 7 tūkst. lt., 1927 m. 300 vnt. už 10, 1 tūkst. lt., 1928 m. 300 vnt. už 18, 6 tūkst. lt.,
- kišeninių žibintuvėlių lemputės 1928 m. už 200 lt.,
- rašymo, paišymo ir tapymo reikmenys 1926 m. 400 vnt. už 5, 1 tūkst., 1927 m. 100 vnt. už 2, 7 tūkst. lt., 1928 m. 400 vnt. už 6, 2 tūkst.lt.

Iš viso 1926–1928 m. iš Vengrijos į Lietuvą įvežta prekių už 548, 1 tūkst. lt.²⁵⁰

Lentelė 1929–1938 m. Lietuvos ir Vengrijos prekyba ir jos dalis šalių prekyboje

²⁵⁰ *Ten pat*, 474–476, 505.

Metai/šalis	Eksportas į Vengriją (tūkst. lt.)	Iš viso Lietuvos eksporto (mln. lt.)	Iš viso importo į Vengriją (mln. lt.)	Importas į Lietuvą (tūkst. lt.)	Iš viso importo į Lietuvą (mln. lt.)	Iš viso Vengrijos eksporto (mln. lt.)
1929	–	330 mln.lt.	1 064 mln.lt.	–	306 mln.lt.	1 039 mln.lt.
1930	0	334 mln.lt.	823 mln.lt.	118 tūks.lt.	312 mln.lt.	912 mln.lt.
1931	1 tūkst.lt.	273 mln. Lt.	539 mln.lt.	136 tūks.lt.	278 mln.lt.	570 mln.lt.
1932	0	189 mln. Lt.	329 mln. Lt.	73 tūkst.lt.	167 mln.lt.	335 mln.lt.
1933	1 tūkst.	160 mln.lt.	313 mln.lt.	97 tūkst.lt.	142 mln.lt.	392 mln.lt.
1934	69 tūkst. lt.	147 mln. lt.	345 mln. lt.	164 tūkst. lt.	139 mln. lt.	404 mln. lt.
1935	160 tūkst. lt.	152 mln. lt.	402 mln. lt.	71 tūkst. lt.	129 mln. lt.	452 mln. lt.
1936	194 tūkst. lt.	190 mln. lt.	437 mln. lt.	88 tūkst. lt.	156 mln. lt.	504 mln. lt.
1937	265 tūkst. lt.	208 mln. lt.	476 mln. lt.	71 tūkst. lt.	213 mln. lt.	589 mln. lt.
1938	232 tūkst. lt.	233 mln. lt.	419 mln. lt.	315 tūkst. lt.	224 mln. lt.	523 mln. lt.

Lentelė sudaryta pagal: Lietuvos statistikos metraštis. 1932 m., p. 121; Lietuvos statistikos metraštis. 1933 m., p. 126, 135; Lietuvos statistikos metraštis. 1934 m., p. 128, 137; Lietuvos statistikos metraštis. 1935 m., p. 136, 145; Lietuvos statistikos metraštis. 1936 m., p. 134, 143; Lietuvos statistikos metraštis. 1937 m., p. 264, 305; Lietuvos statistikos metraštis. 1938 m., p. 252, 295.

Kaip matyti, prekių importas iš Vengrijos smarkiai viršydavo eksportą iš Lietuvos. Tai suprantama. Vengrija buvo žymiai didesnė valstybė, nepaisant 1920 m. Trianono sutartimi iš jos atimtų teritorijų – Vengrijai liko tik apie 32, 6 proc. buvusių teritorijų, prarastų žaliavų ir eksporto regionų, daugelio kitų ekonominių ir finansinių iššūkių įtakingesnė ir labiau išsivysčiusi šalis su labiau išplėta pramone su metalurgija bei kalnakasyba (rudoji anglis) įvairesniu žemės ūkiu, apskritai aukštesniu pragyvenimo lygiu. Palyginus kai kurias žemės ūkio kultūras, matyti, kad jų plotai Vengrijoje buvo daugiau kaip per pusę didesni (išskyrus linų), o derlingumas buvo panašus (žr. lentelę) – daug ką lėmė konkrečių metų oro sąlygos.

Lentelė Lietuvos ir Vengrijos žemės ūkis 1933–1939 m.

Rodiklis	Metai	Lietuva	Vengrija
Rugių derlingumas	1933	11, 1 kvintalo (metrinis centneris, lygus 100 kg.) nuo ha	14,1

	1934	13,2	9,6
	1935	12,4	11,7
	1936	10,8	11,0
	1937	11,9	10,2
	1938	11,6	12,7
	1939	13,3	12,8
Kviečių derlingumas	1933	11,0	16,5
	1934	13,7	11,5
	1935	12,6	13,7
	1936	10,9	14,7
	1937	10,5	13,2
	1938	12,3	16,6
	1939	12,7	16,2
Miežių derlingumas	1933	11,0	17,4
	1934	12,3	11,4
	1935	12,1	13,0
	1936	10,8	14,0
	1937	12,7	11,9
	1938	12,5	16,0
	1939	12,3	14,3
Avižų derlingumas	1933	9,4	15,5
	1934	11,3	11,6
	1935	11,6	12,1
	1936	9,2	12,2
	1937	10,8	11,7
	1938	11,6	13,8
	1939	11,8	13,8
Bulvės	1933	102	63,2
	1934	137	73,0
	1935	101	99,4
	1936	118	82,6
	1937	137	86,8
	1938	114	73,5
	1939	116	75,0
Linų pluoštas	1933	3,3	4,3
	1934	3,6	3,7
	1935	4,1	3,8
	1936	3,5	5,0
	1937	3,6	4,5
	1938	3,3	4,6
	1939	3,4	5,3

Šaltinis: *Lietuvos statistikos metraštis*. 1939 metai, Vilnius, p. 144–149.

Vienas faktas – 1929 m. duomenimis pagal gyventojų skaičių vienam telefonui Vengrija Lietuvą lenkė per pusę: pirmoje 104, o antroje – 210 asmenų skaičiuojant vienam telefonui²⁵¹.

10.3. Kultūriniai ir kiti ryšiai

²⁵¹ Telefonas ir žmonių kultūra, *Trimitas*, 1929 02 07, nr. 6, p. 92.

Vengrijoje vyko daug tarptautinių renginių, dalyje jų dalyvavo ir Lietuvos atstovai. Pvz., Lietuva su kitomis Baltijos valstybėmis dalyvavo 1935 m. vykusioje parodoje Budapešte²⁵². 1937 m. balandžio mėn. Vengrijoje Didžiosios Budapešto mugės proga lankėsi Lietuvos žurnalistų sąjungos nariai – Lietuvos aido, Lietuvos žinių, XX amžiaus, Mūsų krašto ir Trimito atstovai. Jo redaktorius Jonas Kalnėnas savo įspūdžius aprašė reportažuose²⁵³. Autoriaus teigimu, „sunku pasakyti, kiek iš tikro Vengrijai atimtos žemės yra vengriškos, nes iš jos kaimynų girdime priešingą teigimą, betgi viena tenka pabrėžti, kad vengrai yra didelis Europos valstybių sienų peržiūrėjimo ir tautinių skriaudų išlyginimo šalininkai bei kėlėjai“. J. Kalnėnas taip pat pažymėjo, kad Vengrijoje nebuvo įvykdyta žemės reforma ir kad tai yra aktualus klausimas. Delegacija buvo priimta Vengrijos ministro pirmininko Kálmán Darányi de Pusztaszentgyörgy et Tetétlen²⁵⁴.

Kaune buvo spausdinami ir platinami reklaminiai leidiniai apie visoje Europoje žinomas karštąsias versmes Vengrijos sostinėje. 1936 m. leidinyje Budapeštas aprašomas taip: „Turintis virš milijono gyventojų Budapeštas yra Vengrijos sostinė ir vienas gražiausių bei įdomiausių miestų Europos kontinente. Kartu jis yra ir vienas didžiausių pasauly kurortų, nes Budapešte yra 80 gydomųjų šaltinių, 9 puikiai įrengtos terminės maudyklės, 1 rūkšto vandens maudyklė ir virš 200 visokių mineralinių vandenių versmių. Nepaprastai gražios apylinkės daro Budapeštą vienu idealiausių ir sveikiausių klimatiniu kurortu“. Toliau pateikiami iliustruoti šv. Gellerto, šv. Lukačo kurortų, Svábhegy (Švabenbergo) sanatorijos, šv. Margaritos kurorto aprašymai²⁵⁵. Matyt, jos svečių iš Lietuvos sulaukdavo, kadangi Kaune veikė Waggon Lits//Cook atstovybė, įsikūrusi Laisvės alėjos g. 56.

²⁵² Baltijos valstybės parodoj Vengrijoje, *Trimitas*, 1935 05 16, nr. 20, p. 367.

²⁵³ J. Kalnėnas, Vakarų kraštuose. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas, *Trimitas*, 1937 06 17, nr. 24, p. 563; Vengrų žemėje. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas, *ten pat*, 1937 07 02, nr. 26, p. 617; Budapešte besidairant. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas, *ten pat*, 1937 07 15, nr. 28, p. 659.

²⁵⁴ Trimito redaktorius išvyko užsienin, *Trimitas*, 1937 04 29, nr. 17, p. 403.

²⁵⁵ Budapeštas – gydomų šaltinių miestas, [Kaunas, 1936], 4p.

*Budapeštas – gydomy šaltinių miestas, [Kaunas, 1936]*²⁵⁶

1935 m. birželio 3-24 d. Vengrijos karališkas automobilių klubas su Vengrijos valstybiniu turizmo biuru surengė automobilinekų ekskursiją į Vengriją²⁵⁷. 1938 m. Kaune buvo surengta Vengrijos dailės paroda, kurioje buvo pristatyti žymiausių ir reprezentatyviausių Vengrijos menininkų kūriniai iš Budapešto dailės muziejaus ir privačių rinkinių, daugiausia tapybos darbai (iš viso 97), 24 skulptūros, tarp jų Szentgyörgyi István „Mano sūnus su šunimi (1927 m.)“ Parodą globojo Lietuvos prezidentas Antanas Smetona ir Vengrijos karalystės regentas vitéz nagybányai Horthy Miklós. Atidaryme dalyvavo svečiai iš Budapešto ir Rygos, Vengrijos ir Lietuvos himnus bei vengrų liaudies dainą atliko garsus religinės muzikos Budapešto Palestrinos choras. Sveikinimo žodį tarė Vengrijos pasiuntinys Lietuvai Béla Török de Mura et Köröstarcsa, atvykęs iš Helsinkio²⁵⁸. M. K. Čiurlionio muziejus įsigijo 4 darbus²⁵⁹. Tarp jų buvo vengrų modernisto Vilmoso Aba Nováko (1894–1941) kompoziciją „Cirkas“. Šis darbas ne kartą keliavo iš M. K. Čiurlionio dailės muziejaus į Vengriją, jis laikomas etapiniu dailininko kūriniu²⁶⁰.

²⁵⁶ *Ten pat.*

²⁵⁷ Gerbiamas Tamsta! „Š. m. birželio m. 3-24 d. d. Vengrijos karališkas automobilių klūbas su Vengrijos valstybiniu turizmo biuru susitarus rengia automobilinekų ekskursiją į Vengriją ...“, L.A.K. valdyba: Kaunas, 1935 04 02. - [4] p.

²⁵⁸ *Vengrijos dailės paroda Kaune globojama Jo Ekscelencijos Lietuvos Respublikos prezidento pono Antano Smetonos ir jo šviesiausios aukštybės Vengrijos karalystės regento Vitéz Nagybányai Horthy Miklós. Garbės pakvietimas.* [Kaunas, 1938]; A. Braziulis, Vengrų menas Kaune, *Trimitas*, 1938, nr. 19, p. 466–467.

²⁵⁹ Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus. 1921–2010, p. 8. El. išteklius: www.ciurlionis.lt/.../file/MKC%20chronologija%201921-2010.pdf.

²⁶⁰ Interpretatoriaus galia. Pokalbis su Giedre Jankevičiūte, <https://www.7md.lt/daile/2013-11-15/Interpretatoriaus-galia->

Vengrijos dailės paroda Kaune, Vytauto Didžiojo kultūros muziejus, 1938 05 7-29. [Katalogas], Kaunas, 1938.

Beje, Palestrinos choras Kauno valstybės teatre pasirodė su Budapešto karališkosios operos solistais. Choras iš 125 atlikėjų su Lietuvos Valstybės teatro orkestru atliko Liudviko van Bethoveno kūrinį „Missa Solemnis“²⁶¹. 1926–1941 m. Lietuvoje dėstė ir koncertavo vengrų smuikininkas L. Hajósas²⁶².

Budapešto Palestrinos choras Vengrijos dailės parodos atidaryme, 1938 05 07, Kaunas, *Trimitas*, 1938, nr. 19, p. 467.

Lietuvos šaulių sąjungos atstovas, karinio parengimo skyriaus viršininkas majoras Č. Kairiūkštis 1931 m. pirmą kartą dalyvavo tradiciniame Vengrijos „Levente“ organizacijos raitelių žygyje aplink Vengriją. Į tokius žygius užsieniečiai būdavo kviečiami siekiant gausinti Vengrijos bičiulių ir rėmėjų būrį. Lietuvis (vienintelis su karine uniforma) „per turtingiausius miestus, didžiausius krašto pramonės centrus, gražiausias vietas ir puošniausius kurortus“ gegužės 15 – birželio 1 d. kartu su

²⁶¹ <http://diplomatiskaunas.lt/vengrijos-garbes-konsulatas/>.

²⁶² *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2013, t. 34, p. 833.

vokiečių, austrų, olandų, suomių ir turkų karininkais nuėjo 600 km. atstumą. Pasak jo, žygyje visur buvo populiarinamas Lietuvos vardas, sutikimo vartuose plevėsuodavo jos vėliava²⁶³. Lietuvos spaudoje jis labai palankiai aprašė „žydinčią Vengriją“, jos pastangas nepaisant suvaržymų visokeriopai stiprinti karinius pajėgumus, jos nuostabią gamtą, pramonės, žemės ūkio ir rekreacijos sektoriaus pasiekimus, nepaprastai svetingus žmones. Pasak Č. Kairiūkščio, „vengrai inteligentai apie Lietuvą turi šiek tiek žinių, nes jie atsimena, kad keletas Vengrų karalių buvo iš Jagelonų giminės. Vengrų kalboje lig šiol tebėra gyvas žodis „litvan“ (...) Asmeninio prisistatymo metu admiralas Horti teikėsi su mūsų delegatu kiek pasikalbėti, pareiškė, kad gerai žino mūsų didžiausią ginčą su lenkais dėl Vilniaus, teikėsi perduoti mūsų vyriausybei ir tautai savo linkėjimus“²⁶⁴. Už šią publikaciją jam laiške dėkojo Lietuvos garbės konsulas Vengrijoje, prašęs atsiųsti daugiau žinių apie vengrus ir Lietuvą. Č. Kairiūkščio straipsnį jis netgi perskaitė per Budapešto radiją liepos 25 d.²⁶⁵

Buvo plėtojami ir ryšiai tarp abiejų šalių skautų. Lietuvių skautų atstovai dalyvavo Budapešte vykusiame tarptautiniame skautų kongrese²⁶⁶. 1933 m. rugpjūčio 1–15 d. Lietuvos skautų būrys dalyvavo tarptautinėje stovykloje Vengrijoje²⁶⁷. Pavyko rasti duomenų ir apie sportininkų ryšius. Treniruoti lengvaatlečių 1934 m. pradžioje buvo pakviestas dr. Magdienecz. Per metus buvo pagerinti 35 Lietuvos rekordai²⁶⁸. Lietuvoje viešėjo ne viena Vengrijos futbolo komanda, kaip antai „Nemzeti“²⁶⁹, o 1937 m. „Szeged“, kuri Kaune žaidė su „Kovu“ ir laimėjo 6–0. Antrąsias rungtynes su Lietuvos rinktine irgi laimėjo 4–3²⁷⁰.

Po Vengriją keliavo žymus lietuvių novelistas ir diplomatas Jurgis Savickis (1890-1952), kuris su keliomis kitomis šalimis Vengriją aprašė 1938 m. išleistose kelionių apybraižose. Autorius taikliai ir šmaikščiai aprašė Vengrijos kraštovaizdį, pastatus, pažymėjo aukštą pragyvenimo lygį, vengriškus stereotipus, siekį atgauti prarastas teritorijas. Kaip žinoma, Vengrija pagal 1920 m. Trianono sutartį kaip viena iš Austrijos – Vengrijos paveldėtojų po Pirmojo pasaulinio karo turėjo mokėti

²⁶³ Č. K-tis (Kairiūkštis), Raitas per Vengriją. Apie Vengriją ir leventų organizaciją, *Trimitas*, 1931 06 18, nr. 25, p. 486–487; Grįžo iš Vengrijos majoras Kairiūkštis, *Lietuvos aidas*, 1931 06 06, nr. 124, p. 7.

²⁶⁴ Č. Kairiūkštis, Žydinčioje Vengrijoje, *Lietuvos aidas*, 1931 06 26, nr. 141, p. 2–3. Dar plačiau, savotiško dienoraščio forma žygi jis aprašė „Trimitė“: Č. K-tis, Raitas per Vengriją, *Trimitas*, 1931 08 27, nr. 35, p. 686–687; 1931 10 01, nr. 40, p. 786–787; 1931 11 05, nr. 45, p. 886–887.

²⁶⁵ Budapešto radio apie Lietuvą, *Trimitas*, 1931 08 20, nr. 34, p. 678; *Lietuvos aidas*, 1931 08 17, nr. 183, p. 6.

²⁶⁶ K. Avž., Svečiuose pas vengrų skautus (Išpūdžiai iš Lietuvos vyriausiojo skautininko pulk. J. Šarausko ir sktn. K. Avižonio viešėjimo Budapešte), *Lietuvos aidas*, 1931 08 04, nr. 173, p. 4.

²⁶⁷ *Trimitas*, 1933 08 17, nr. 33, p. 647; 1933 07 27, nr. 30, p. 596.

²⁶⁸ Lengvoji atletika žengia priekį, *Trimitas*, 1936 02 06, nr. 6, p. 144.

²⁶⁹ „Moravkos Slavijos“ gastrolės Kaune, *Lietuvos aidas*, 1930 06 14, nr. 133, p. 9.

²⁷⁰ Szeged–Rinktinė 4–3, *Trimitas*, 1937 07 02, nr. 26, p. 622.

reparacijas, jai buvo palikta tik apie 30 proc. teritorijos, leista turėti tik 30 000 samdytos kariuomenės. Keli milijonai vengrų atsidūrė už naujųjų šalies sienų, todėl Vengrija siekė pakeisti valstybines sienas su Jugoslavija, Rumunija ir kt. šalimis, pasidalinti su Lenkija Karpatų Ukrainą ir t.t. Šalyje dėl to vykdavo demonstracijos, buvo organizuojamos gedulo dienos²⁷¹. J. Savickis bandė lyginti Vengriją su gimtąja Lietuva, deja, dažniausiai savo šalies nenaudai²⁷².

Tuo tarpu vengriškai apie Lietuvą rašė vengrų poetas Marconnay Tiboras (1896 – 1970) eilėraščių rinkinyje „Prieš žmogų“ (Az ember ellen (versek, Kecskemét, 1934). Šis rinkinys iš Juozo Urbšio bibliotekos yra patekęs į Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką²⁷³.

Gausiesiems ir kokybiškesniems vengrų literatūros vertimams į lietuvių kalbą atsirasti trukdė vengrų kalbos žinovų, vertėjų Lietuvoje stoka. Problema buvo „sprendžiama“ verčiant vengrų literatūros kūrinius ne tiesiogiai, o iš kitų, labiau žinomų kalbų – lenkų, vokiečių, prancūzų²⁷⁴. Taip lietuviškai dienos šviesą išvydo ne vienas garsus vengrų literatūros kūriny. Ferenco Kőrmendi kūrinio „Via Bodenbach“ lietuviško vertimo recenzijoje 1939 m. Rom. Burokas rašė: „Mūsų verstinė literatūra ypač mažai pažįsta vengrų literatūrą. Be kelių Jokajaus veikalų, daugiau, berods, nieko ir nėra“²⁷⁵.

1933 m. Juozas Sužiedėlis išvertė į lietuvių k. vieno žymiausių vengrų romanistų, klasiko Móra Jokajaus (Jókai Mór, 1825-1904) apysaką „Turtingi skurdžiai“ (Gazdag szegények; II leid. 1995 m.). 1938-1939 m. lietuviškai pasirodė kiti jo romanai – „Akmeninė širdis“ (1938–1939, t. 1–3; II leidimas 1985 m.) – išvertė iš lenkiško vertimo Albinas Andrulionis ir „Senieji Tablabirai“ (Régi jó táblabírák) (1939, t. 1–2) – vertė žurnalistė, mokytoja Ona Jonkaitytė (1910–2012) ir Juozas Gratkauskai (m. 1968)²⁷⁶.

²⁷¹ Reikalauja pakeisti taikos sutartį, *Trimitas*, 1927, nr. 47, p. 1519; Vengrijos gedulo diena, *Lietuvos aidas*, 1930 06 05, nr. 126, p. 2.

²⁷² J. Savickis, *Raštai, t. 3: Kelionių apybraižos*, Vilnius, 1995, p. 275–298.

²⁷³ Eilėraščiai: A *litván* parthoz; Donalitus, a *litván* költő-pap és népe ir kt.; V. Agurkis: „Ir nusižiūrėti, ir pajauti“.

²⁷⁴ Vengrija, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1984, t. 12, p. 159.

²⁷⁵ Rom. Burokas, Recenzija, *Kardas*, 1939, nr. 22, p. 565

²⁷⁶ Žr. recenziją: A. Ž., *Kardas*, 1939, nr. 22, p. 565. Apie vertėjus žr.: B. Mikulytė, Šimtas Onos Gratkauskienės metų, *Kaišiadorių aidai*, 2012 09 14;

http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Gratkauskien%C4%97_Ona; Ona Jonkaitytė-Gratkauskienė, *Sauja gyvenimo*, Vilnius, 2013.

Povilo gatvės vaikai – Skulptūra Budapešte vaizduojantį epizodą iš knygos.

Kiti lietuvių kalba išleisti vertimai: Ferenc Molnár (1878–1952) „Povilo gatvės vaikai“ (A Pál utcai fiúk, 1930) – viena garsiausių vengrų apysakų, kurią išvertė Pranas Mašiotas²⁷⁷; II leidimas pasirodė 1973 m.; Izidor Kálnoki (Kaufmann) (1863-1930) romanas „Moteris ir garbė“ (Kláríka doktor, 1937) vertė Bronius Dundulis; Jolán Földes (1902-1963) „Emigrantai“ (*A halászó macska utcája*, 1937) – vertė Petras Cvirka; jau minėto Ferenc Kőrmendi (1900-1972), „Via Bodenbachas“ (Via Bodenbach, 1939) – vertė Kazys Papečkys (1914–1973). Poetas, vertėjas, rašytojas 1934–1938 m. Vytauto Didžiojo universitete studijavo prancūzų kalbą ir literatūrą, tad, tikėtina, kad kūrinių išvertė iš prancūziško leidimo²⁷⁸. 1938 m. lietuviškai pasirodė vertimas iš vokiškojo J.P. Totho ir A. Lutherio vertimo į lietuvių k. Vokiečių k. mokytojas, poetas, rašytojas Benediktas Rutkauskas-Rutkūnas (1907–1975)²⁷⁹ išvertė žinomo vengrų autoriaus Zsolt Harsányi (1887–1943) istorinio romano „O vis dėlto ji sukasi: romanas apie Galilėjaus Galilėjų“ (Mégis mozog a föld, 1938). Periodikoje buvo išspausdinta M. Jokajaus, Ferenco Hercego (Ferenc Herczeg, 1863–1954), L. Fodoro, didžiųjų vengrų poetų Endrė Adžio (Ady Endre, 1877–1919) ir Šandoro Petefio (Petőfi Sándor, 1823–1849) kūrinių vertimų²⁸⁰.

²⁷⁷ Vertimo rankraščių (autografas, 1930, l. 67) žr.: *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka RS*, f.13-52.

²⁷⁸ Rom. Burokas minėtoje recenzijoje knygą įvertino taip: „Skaityti galima“.

²⁷⁹ <http://paneveziokrastas.pavb.lt/2017/07/meno-kuopos-aukletiniui-benediktui-rutkauskui-rutkunui-110/>.

²⁸⁰ Vengrų literatūra (ryšiai su liet. lit-ra), *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1971, t. 3, p. 713. Šio poeto biografija irgi yra išleista lietuviškai: Diula Iješas, *Šandoras Petefis: biografija*, iš vengrų kalbos vertė Janina Išganaitytė, Vilnius, 1978.

Mór Jókai, *Senieji Tablabirai*, Kaunas, 1939. Viršelis

Įdomybė. Istorinis romanas „Mayerling“

1938 m. Kaune lietuviškai pasirodė žinomo prancūzų rašytojo, žurnalisto ir tenisininko Claude Anet (tikroji pavardė Jean Schopfer, 1868–1931) istorinis romanas „*Marija Večeraitė: Austrijos Vengrijos sosto įpėdinio Rudolfo ir Marijos Večeraitės meilės tragedija*“²⁸¹. Nemažai šio populiaraus autoriaus kūrinių buvo išversti ir į vengrų k. Kaip matyti, knygos originalus pavadinimas „Mayerling“ (Majerlingas: tragiškieji meilužiai) labai jau sulietuvintas... 1996 m. pasirodė antras knygos vertimas į lietuvių k.²⁸²

Romane vaizduojami realūs istoriniai asmenys – Habsburgų dinastijos, valdžiusios Austrijos – Vengrijos imperiją kronprincas Rudolfas (Rudolf Franz Karl Joseph, 1858 – 1889), kuris buvo vedęs ir turėjo dukrą, bei jo meilužės 17 m. baronaitės Mary Vetsera (1871-1889) tragiškai – dviguba savizudybe medžioklės pilyje Mayerlinge miškuose netoli Vienos pasibaigusi meilės istorija. Princo tėvai reikalavo nutraukti ryšį. Šios istorijos pagrindu literatūroje ir kine išplėtotas kultinis romantiškos ir tragiškos meilės istorijos siužetas, pasiekęs ir Lietuvą²⁸³.

Austrijos – Vengrijos kronprincas Rudolfas (1858 – 1889)

Baronaitė Mary Vetsera (1871-1889)

²⁸¹ C. Anet, *Marija Večeraitė: Austrijos Vengrijos sosto įpėdinio Rudolfo ir Marijos Večeraitės meilės tragedija*, iš prancūzų k. išvertė Kazys Papečkys, Kaunas–Marijampolė, 1938. - 238 p.

²⁸² Klodas Anė, *Majerlingas: tragiškieji meilužiai*. Romanas, iš prancūzų kalbos vertė Vita Malinauskienė, Vilnius, 1996.

²⁸³ <https://royalhistoryblog.wordpress.com/2016/01/05/please-forgive-me-i-could-not-resist-love-the-mayerling-incident/>

Baigiant XX a. pirmos pusės Vengrijos ir Lietuvos ryšių aptarimą galima pasiremti tragišku Lietuvos istorijos puslapiu, susijusiu su Holokaustu: F. Liszto ir Imrės Kalmano kūriniai buvo atliekami Vilniaus geto žydų muzikantų²⁸⁴.

11. Sovietmetis

Sovietmetis nutraukė visus ankstesnius Lietuvos ir Vengrijos ryšius. Lietuvos valstybė buvo sunaikinta, didžiules netektis patyrė jos kultūra. Vengrija tapo Sovietų Sąjungos satelitu, nors ir su didele autonomija. Tai atsispindėjo ir jos kultūroje. Nepaisant vienos kitos vengriškos knygos išleidimo lietuvių kalba Lietuvoje intensyviau ryšiai tarp šių šalių pradėjo klostytis naujais pagrindais apie XX a. 8 dešimt. pradžią. Pvz., 1972 m. Vengrijos Budapešto Lorando Etvešo universitete stažavęsis fizikas dr. Antanas Kiveris prisiminė: „Tuomet ten mokėsi nemažai studentų ir aspirantų iš Lietuvos, dažnai susirinkdavusių aspirantų bendrabutyje, kur gyveno aspirantūroje besimokančios Ramunė Voverytė ir Liucija Kudzevičiūtė (Sinkevičienė). Čia ateidavome ir mes, mokslininkai-stažuotojai tiek iš Lietuvos, tiek iš Estijos ar Lenkijos. Bendraudavome, dainuodavome, rengdavome kultūrinės programos, kurias parodydavome tuometinėje TSRS ambasadoje ar prie ambasados veikusioje vidurinėje mokykloje. Per vieną koncertą, kaip tuo metu buvo įprasta, padainavau rusišką kompozitoriaus S. Tulikovo dainą „Tėvynė“. Be to, patartas Ramunės, Liucijos ir akompaniatoriaus ukrainiečio A. Stoliarenkos, padainavau keletą lietuviškų dainų: S. Šimkaus „Anoj pusėj Dunojėlio“ (juk viskas tuo metu vyko prie Dunojaus) ir M. Petrausko „Šią naktelę, per naktelę“, ir vieną ukrainietiška – „Paimčiau aš bandūrą“. Ambasados pilnutėlė salė negailėjo plojimų, gėlėmis ir šūksniais mus sveikino lietuvių ir estų studentai. Po koncerto, priėmime ambasadoje, atsiprašinėdamas, kad nepasveikino koncerte, kultūros ir mokslo reikalus kuruojantis ambasados sekretorius įteikė tuometinio TSRS ambasadoriaus Vengrijos Liaudies Respublikoje V. J. Pavlovo pasirašytą padėkos raštą. Kaip žinia, po tragiškai pasibaigusių siaubingų 1956 m. įvykių Vengrijoje ir ypač po Prahos pavasario 1968 m. pralaimėjimo, iki 1972 m. buvo praėję visai nedaug laiko, todėl tiek tarp vengrų inteligentijos, tiek tarp studentų jautėsi slogi nuotaika, nepasitikėjimas Tarybų Sąjunga ir jos vykdoma „tautų draugystės“ politika. Tačiau mus, atvykusius iš Lietuvos, vengrai priėmė šiltai ir su užuojauta. Vasarą, 1972 m. birželio mėn., mums laivu keliaujant Dunojumi, kartu vykęs Amerikos mokslininkas lietuvis A. Matulionis turėjo lietuviškų Amerikos laikraščių, kur buvo nušviestas lietuvių disidentų R. Kalantos, pagarsėjusio savo susideginimu Kaune,

²⁸⁴ M. Petuchauskas, Kultūros žemynas, tilpęs teatre, *Kultūros barai*, 2003, Nr. 1, p. 80–81.

1972 m. gegužės 14 d., protestuojant prieš TSRS valdžią Lietuvoje, tragiškas likimas. Taip mes, būdami Vengrijoje, apie tai sužinojome kiek plačiau²⁸⁵.

11.1. 1956 m. Vengrijos įvykiai ir Lietuva

*Jeį nusviro galva
Budapešto širdy,
Dega kraujo spalva
Ten dangaus pakraštys.*
Nijolė Gaškaitė, 1956 m. ruduo

1956 m. spalio 23 d. – lapkričio 10 d. Budapešto (Vengrijos) sukilimas – vienas iš tragiškų komunistinio laikotarpio įvykių, netiesiogiai susijęs abi šalis. Po Sovietų Sąjungos diktatoriaus J. Stalino mirties įvykus sąlygiškai režimo liberalizacijai atsirado įvairių vilčių dėl pokyčių, laisvesnės visuomenės Sovietų Sąjungoje, o taip vadinamo socialistinio bloko šalyse ir nepriklausomybės siekių. Ginkluotas pasipriešinimas jau buvo praeityje, tačiau galvota apie taikius pokyčius. 1955 m. iš Sibiro pradėjo grįžti tremtiniai. Vilčių teikė 1956 m. komunistų partijos XX suvažiavime pasmerktas J. Stalino kultas. Bene radikaliausiai jos pasireiškė Vengrijoje. Deja, masinės demonstracijos buvo nuslopintos 1956 m. spalio 25 d. įvedus sovietinę kariuomenę. Šie įvykiai atsispindėjo okupuotose Baltijos šalyse – Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje²⁸⁶.

Įvykių metu oficialioji Lietuvos spauda siekė formuoti palankią viešąją nuomonę karinių veiksmų prieš sukilėlius atžvilgiu, įvardijant juos kaip „Vengrijos kontrrevoliucionierių maištą“²⁸⁷, imperialistų remiamus kontrrevoliucionierius, šovinistus ir rasistus, kriminalinius „elementus“, kurių dauguma vengrų nepalaiko. Tačiau permainų tikėjęsi Lietuvos žmonės buvo nepatenkinti dėl pateikiamos informacijos skurdumo. Dalis visuomenės netgi išdrįso parodyti solidarumą su vengrų tauta ir protestą prieš susidorojimą Vėlinių minėjimuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose, pirmiausia Vilniuje ir Kaune. Tyrėjai juos laiko ne tik lietuvių antisovietinių nuotaikų proveržiu, bet ir paramos Vengrijos tautai išraiška. Juose aktyviausiai dalyvavo Vilniaus universiteto studentai, platinę antisovietinius ir Vengriją palaikančius lapelius, dalyvavę renginiuose. Rasų kapinėse ir prie Aušros

²⁸⁵ A. Kiveris, Prisimenant kolegą Vladą Voverį, jo 90-mečio proga (2), *Mokslo Lietuva*, 2012 05. El. išteklis: <http://mokslolietuva.lt/2012/05/prisimenant-kolega-vlada-voveri-jo-90-mecio-proga-2/>

²⁸⁶ R. Taagepera, Baltic quest for a Hungarian path, 1965, *Journal of Baltic studies*, 2013, t. 44, nr. 1, p. 19–47.

²⁸⁷ Vengrija. Vengrijos kontrrevoliucionierių maištas, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1984, t. 12, p. 162.

vartų kai kurie meldėsi už vengrų tautą. Kauniečiai studentai Kaune prie paminklo Lietuvos kariams, žuvusiems 1918–1919 m. skandavo šūkius „Laisvė“, „Tegyvuoja Vengrija“. Provincijoje, kaip antai Švilpiškių kaime, žmonės klausė draudžiamų radijo stočių. Visuomenės nuotaikas atidžiai stebėjo KGB agentai²⁸⁸. Ši represinė institucija teigė, kad „vengrams palanki gyventojų nuomonė buvo dirbtinai suformuota, primesta arba jie buvo apgauti. KGB taip pat atkreipė dėmesį, kad vengrus palaiko tam tikros Lietuvos visuomenės grupės, pvz., buvę ūkininkai, partizanai, jų rėmėjai, politiniai kaliniai, kurie kalbėjo, kad šie įvykiai – tai antikomunistinių judėjimų pradžia, išreiškė viltį, kad greitai bus atstatyta nepriklausoma Lietuva, paleis kolūkius ir sugrąžins žemę. Agentai „Jakaitis“ ir „Vasiljevas“ užfiksavo tokius Šugždos žodžius: „Prie sovietų nėra jokios tvarkos, todėl Lenkijoje ir Vengrijoje įvyko valdžios perversmai, tokie įvykiai gali pasikartoti ir kitose demokratinėse šalyse, ir SSRS, pasilikusi viena, bus lengvai nugalėta Vakarų valstybių“. Autobuso parko vairuotojas Chmeliauskas kitų vairuotojų akivaizdoje taip kalbėjo apie įvykius Vengrijoje: rusams bus greit galas, savo darbais jie save diskreditavo. Būtinai bus pasaulinis karas, ir rusai pabėgs iš Lietuvos. Inžinierius dispečeris Romualdas Juškevičius kalbėjo, kad Vengrijoje, kaip ir kitose šalyse, liaudies demokratiją palaiko rusų kariuomenė, bet dabar situacija turi pasikeisti. „Inkaro“ fabriko darbuotojas Kazys Ragelis siaurame rate 1956 m. lapkričio 5 d. teigė, kad jei atsiras žmonių, kurie sugebės suvienyti aplink save visus lietuvius ir padaryti tai, kas buvo daroma Vengrijoje, tai ir jis eis paskui juos“²⁸⁹.

Vengrijos įvykių įtakoje Lietuvoje net susikūrė antisovietinių organizacijų: „1958–1961 m. Vilniaus šešioliktoje vidurinėje mokykloje veikė organizacija „Laisvoji Lietuva“. 1961 m. KGB ją išaiškino. Teisme Vladas Šakalys teigė, kad viena iš organizacijos susikūrimo priežasčių buvo Vengrijos įvykiai. Nacionalinis liaudies frontas, kurį taip pat išaiškino KGB, irgi simpatizavo vengrams. 1956 m. Kaune atskleista grupė „Geležinis vilkas“ (vadovas Algirdas Liorentas). Šiuo laikotarpiu ne tik kūrėsi organizacijos, bet ir buvo platinami anoniminiai lapeliai. Įvykių Vengrijoje metu prie Vilniaus universiteto centrinio pastato lapelį „Tegyvuoja revoliucija Vengrijoje“ priklijavo Vidmantas Mikoliūnas, Rimantas Sabataitis, Valentinas Vaitekaitis. Tardomi jie prisipažino, kad tai padarė norėdami išreikšti solidarumą su vengrų tauta. Jie buvo pašalinti iš universiteto“²⁹⁰.

²⁸⁸ K. Burinskaitė, Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje, *Lituanistica*, 2009, t. 55, nr. 1–2, p. 38–51.

²⁸⁹ *Ten pat*, p. 44.

²⁹⁰ *Ten pat*, p. 47.

Sovietų tankai Budapešte 1956 m. spalio mėn.

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Soviet_tank_in_Budapest_1956.jpg)

Masinio teroro laikai buvo pasibaigę, todėl po Vengrijos įvykių Lietuvoje su jais susieti asmenys buvo nubausti pašalinant iš studentų, išvežant į lagerius ar paimant į sovietinę kariuomenę bei atleidžiant iš darbo iš viso kelias dešimtis žmonių. Labiausiai nukentėjo aktyviausi – akademinės bendruomenės nariai, daugiausia iš Vilniaus universiteto. Štai kaip žinomas represijas Vengrijos įvykių kontekste apibūdina tyrinėtoja: „1958–1961 m. vyko stambus VU Lietuvių literatūros katedros valymas. Dingstis apkaltinti katedrą buvo studentų reakcija į Vengrijos įvykius – išleistas studentų kūrybos almanachas. Apkaltinus katedrą nacionalizmu, nemarksistine studentų ugdymo kryptimi, buvo atleista katedros vedėja Meilė Lukšienė, dėstytojos Irena Kostkevičiūtė, Aurelija Rabačiauskaitė, Vanda Zaborskaitė, Vilniaus universiteto rektorius Jonas Bulavas“²⁹¹.

Vengrijos įvykių atgarsiams Lietuvoje klausimui buvo skirtas specialus LKP CK biuro nutarimas „Dėl priešišku išsišokimų 1956 m. lapkričio 2 d. Kaune ir Vilniuje“, kuriame teigiama, kad „sustiprėjo pasipriešinimas valdžiai po Lenkijos ir Vengrijos įvykių, respublikoje suaktyvėjo buržuaziniai nacionalistai, pastaruoju metu padaugėjo antisovietinių ir antirusiškų veiksmų“²⁹². Po Vengrijos įvykių ir reakcijos į juos Lietuvoje KGB dar labiau sugriežtino veiklą prieš kitaminčius, siekiant kovoti su suaktyvėjusia antisovietine veikla, padidino tam skirtus išteklius, sustiprino agentūrinę ir operatyvinę veiklą. Verta pažymėti, kad tuometinio Vengrijos koalicinės vyriausybės vadovo, ministro pirmininko (juo tapo 1956 m. spalio mėn.), kuris prasidėjus sovietinei agresijai pasislėpė Jugoslavijos

²⁹¹ K. Burinskaitė, Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje, *Lituanistica*, 2009, t. 55, nr. 1–2, p. 48–49.

²⁹² K. Burinskaitė, *Min. veik.*, p. 38–51.

ambasadoje, bet iš jos išviliotas, kalintas ir galiausiai buvo žiauriai nužudytas (pakartas), o 1989 m. reabilituoto ir nacionaliniu didvyriu paskelbto Imrės Nadžio (*Nagy Imre*, 1896–1958) biografija 1990 m. buvo išleista ir lietuvių kalba²⁹³.

Memorialinė lenta ant pastato prie Aušros vartų, skirta Vilniaus vienybės mitingui ir Vengrijos revoliucijos 50–osioms metinėms, Vilnius, 2006

1956 m. Vengrijos revoliucija, solidarumo su ją ir laisvės reikalavimo manifestacijos Vilniuje ir Kaune giliai įsirėžė lietuvių tautos sąmonėje, atmintyje ir kultūroje. 2006 m. Vilniuje prie Aušros vartų, ant Bazilijonų ir Aušros vartų gatvių sankryžoje esančio pastato, prie kurio 1956 m. Vėlinių išvakarėse buvo nuslopinta taiki demonstracija, kuria buvo reiškiamas palaikymas Vengrijos revoliucijai, buvo atidengta memorialinė lenta, primenanti vieną ryškiausių vengrų ir lietuvių tautų istorinės bendrystės puslapių. Joje vengrų ir lietuvių kalbomis parašyta: „*ATMINTINĄ 1956 METŲ VISŲ ŠVENTŲJŲ DIENĄ VILNIUJE, NEPABŪGUS SOVIETŲ OKUPACIJOS, VIEŠAI BUVO PALAIKYTA VENGRIJOJE KILUSI REVOLIUCIJA. GARBĖ TIEMS, KURIE PARODĖ VIENYBĘ–SIEKTI LIETUVOS IR VENGRIJOS NEPRIKLAUSOMYBĖS. ATIDENGTA VENGRIJOS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŲ LÁSZLÓ SÓLYOM ir VALDO ADAMKAUS 2006 METAIS MININT VILNIAUS VIENYBĖS MITINGO IR VENGRIJOS REVOLIUCIJOS 50–ĄSIAS METINES*“²⁹⁴. 1956 m. Vengrijos įvykių metinės Lietuvoje yra minimos kasmet.

²⁹³ T. Mėrajus, *Imrės Nadžio gyvenimas ir mirtis*, iš vengrų kalbos vertė Janina Išganaitytė, Vilnius, 1990.–p. 234.

²⁹⁴ Vengrijos revoliucijos 50–ųjų metinių minėjimas, <http://genocid.lt/centras/lt/546/a/>; Lietuvos ir Vengrijos prezidentai pagerbė už laisvę kovojusių žmonių atminimą, 2006 09 07, <https://lietuvsdiena.lrytas.lt/-11576418521155791336-lietuvs-ir-vengrijos-prezidentai-pagerb%C4%97-u%C5%BE-laisv%C4%99-kovojusi%C5%B3-%C5%BEmoni%C5%B3-atminim%C4%85.htm>; „Kilniaširdės drąsos ir sunkiai paaiškinamos vidinės žmogaus tvirtybės paminklas“, <https://slaptai.lt/qkilniasirdes-drasos-ir-sunkiai-paaiskinamos-vidines-zmogaus-tvirtybes-paminklasq/#more-8686>.

11.2. Ryšiai tarp šalių 7-9 deš.

Lietuvos ryšiai su Vengrija sovietmetyje buvo plėtojami kaip su socialistinio bloko šalimi, kitomis taip vadinamomis „liaudies respublikomis“, daugiausia koordinuojant Maskvai ir vykdant joje sukurtas ir vystomas bendradarbiavimo programas. Jie pradėti plėtoti XX a. 7-8 dešimtmetyje ir, aišku, nebuvo tokie glaudūs kaip su kaimyninėmis ir daugeliu kitų Sovietų Sąjungos respublikų. Nemaža kliūtis buvo kalbų skirtumai – tiek vengrų, tiek lietuvių kalbos nepriklausė bent kiek gausesnėms komunistiniame bloke esančioms kalboms ir nebuvo giminingos, sunkiai išmokstamos. Komunikacijai būdavo pasitelkiama pirmiausia rusų, o iš dalies kitos kalbos – anglų ir kt. Daugiausia galimybių atvykti į Vengriją per įvairias ekonominio, kultūrinio ir turistinio bendradarbiavimo programas turėjo įvairių elito grupių – politinio, ekonominio, kultūrinio – atstovai. Pvz., 1950 m. pabaigoje poetas oficiozas Antanas Venclova dalyvavo I Vengrijos-Tarybų Sąjungos draugystės kongrese Budapešte. Vengrija sovietinėje Lietuvoje pasižymėjo dideliu patrauklumu kaip labiau vakarietiška, ekonomiškai labiau išsivysčiusi ir politiškai laisvesnė šalis. Pvz., 1983 m. Lietuvoje pabuvojo 568 asmenys iš Vengrijos, 1984 m. – 2081 vengrų turistai; Vengrijoje 1983 m. apsilankė 1757 asmenys, 1984 m. – 3108 žmonės iš Lietuvos²⁹⁵.

Kontaktus įdėmiai stebėjo ir siekė kontroliuoti bei išnaudoti sovietiniai represiniai organai. Būdavo, kad didesnes ir dažnesnes galimybes išvykti į Vengriją gaudavo joms nusipelnę ir patikimi asmenys. Štai prie valdžios buvęs poetas ir vertėjas Mykolas Karčiauskas (1939–2018) 1965-1969 m. dirbęs LTSR Valstybės saugumo komitete kadriniu darbuotoju, o pasitraukęs iš Saugumo, teikė informaciją apie kai kuriuos asmenis. Liustracijos komisija 2006 m. pripažino jį bendradarbiavus su KGB. M. Karčiauskas jos sprendimo teismui neapskundė, todėl jo pavardė buvo paviešinta „Valstybės žiniose“. Daugelį kartų Vengrijoje buvojęs ir ją įsimylėjęs parašė šaliai skirtą eilėraščių knygą, išleido kelionių apybraižą, išvertė į lietuvių kalbą D. Tandorio eilėraščių rinkinį²⁹⁶. Autoriaus kelionių apybraižoje galima rasti daug Vengrijos kultūrinio gyvenimo, literatūros ir dailės sričių aprašymų, publicistinių, ateistinių ir prosovietinių internacionalinio bendros revoliucinės praeities ir naujojo gyvenimo laimėjimų akcentavimo. Kai kuriuose knygos epizoduose M. Karčiauskas išdrįsta pateikti

²⁹⁵ Vengrija. Ryšiai su Lietuva, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, 1988, t. 4, p. 423.

²⁹⁶ M. Karčiauskas, *Prie Dunojaus vengrų žemė: eilėraščiai vaikams*, Vilnius: Vaga, 1975; to paties, *Dunojaus dienoraštis: kelionių apybraižos*, Vilnius, 1983; Dežė, Tandoris, *Lokių kiek nori: eilėraščiai*. Vertė Mykolas Karčiauskas, Vilnius: Vaga, 1982. Apie poetą ir vertėją D. Tandorį jis rašė ir savo kelionių apybraižoje; knygoje yra ir poeto nuotrauka su jo dresuojamu žvirbliu: M. Karčiauskas, *Dunojaus dienoraštis*, p. 8–12.

betarpiškų, provengriškų pastebėjimų²⁹⁷. Poetas tuomet ir vėliau artimai bendravo su įžymiuoju baltistu E. Bojtáru²⁹⁸, kuris jį vadino vienu iš artimesnių savo bičiulių, nors ir pabrėžė jo skirtumus su kitu jo bičiumi Tomu Venclova²⁹⁹. Šis viename interviu prisiminė, kad „vengras literatūros tyrinėtojas Endre Bojtáras, mokantis lietuvių kalbą, pakvietė mane į Budapeštą bendradarbiauti rengiant vengrišką mano eilėraščių knygą, bet manęs neišleido“³⁰⁰.

Vykdamas bendravimas tarp įmonių ir miestų, meno ir sporto kolektyvų bei jaunimo organizacijų vykdamas „internacionalinį auklėjimą“, buvo rengiamos parodos, organizuojamos dienos. Taip pat buvo vykstama studijų ir mokslo tikslais, pasisemti patirties restauruojant architektūros paminklus ir t.t. Įvairiomis galimybėmis gebėjo pasinaudoti ir intelektualai, užmegzdavę asmeninius kontaktus, rašytojai ir vertėjai, kalbos ir literatūros specialistai, ypač baltistai. 1969 m. Vengrijoje koncertavo Vilniaus kvartetas, 1981 m. – Čiurlionio kvartetas³⁰¹. 1968 m. Liszto aukštojoje muzikos mokykloje stažavo R. Kašponis³⁰² ir t.t. Dėl asmeninių kontaktų prasidėdavo taip vadinama „meilės emigracija“, kuomet studijų, mokslo ar gamybos veikloje susipažinę žmonės išvykdavo gyventi į vieną ar kitą šalį. Berods daugiau lietuvių liko gyventi mišriose šeimose patrauklesnėje Vengrijoje nei vengrų Lietuvoje³⁰³.

²⁹⁷ M. Karčiauskas, *Dunojaus dienoraštis*, p. 18-19.

²⁹⁸ „Lietuviai jo butą pažįsta, kaip ir jis mūsiškius Vilniuje. Jo namai Budapešte – savotiška lietuvių misija. Kalba lietuviškai, iš lėto, su ryškiu vengrišku akcentu, daug lietuviškų knygų, ant sienų G. Didelytės, A. Pakeliūno, V. Kisarausko grafikos kūrinių“, M. Karčiauskas *Dunojaus dienoraštis*, p. 7, taip pat žr. 8–13.

²⁹⁹ „Tikrai daug lietuvių pažįstu, mūsų namuose lankėsi patys įvairiausi. Man jie visi lietuviai – ir nors yra skirtingų pažiūrų bei talento, svečiuodamiesi buvo vieningi. Ne tik bendraudami su manim, bet ir tarpusavyje. Ne kartą viešėjo vienas geresnių draugų Tomas Venclova. Jis žinojo, kad čia prieš savaitę lankėsi Mykolas Karčiauskas, irgi vienas mano geresnių draugų, bet tai netrikdė harmonijos. Visi jie man vienodai mieli. Du kartus svečiavosi Vytautas Kubilius, labai geras žmogus. Donatos Mitaitės sudarytoje knygoje apie V. Kubilių yra ir mano atsiminimai. Atvykę rašytojai ne po miestą vaikščiodavo, o sėdėdavo ir skaitydavo „Akiračius“, kitą draudžiamą literatūrą“, Apie literatūrų lyginimą ir gyvybingą žuvelę. Pokalbis su vengru filologu, baltistu E. Bojtaru, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-12-09-apie-literaturu-lyginima-ir-gyvybinga-zuvelę-pokalbis-su-vengru-filologu-baltistu-e-bojtaru/111296>;

³⁰⁰ Tomas Venclova puikiame interviu atsiminė makabrišką sovietinę Lietuvą, https://kultura.lrytas.lt/literatura/2017/09/11/news/tomas-venclova-puikiame-interviu-atsimine-makabriska-sovietine-lietuva-2516157/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy

³⁰¹ K. Firkavičiūtė, Vengrija. Muzika, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2013, t. 34, p. 833.

³⁰² *Ten pat.*

³⁰³ G. Ambrazas, Išdidžiai save vadina meilės tremtine.

Debreceno herbas Klaipėdoje, Taikos prospekto, Debreceno ir Naikupės gatvių sankryžoje, el. išteklius: <http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/atnaujino-miesto-partnerio-debreceno-zenkla-705197>

Vengrijos ir Lietuvos bendradarbiavimas vyko kaip sudėtinė Sovietų Sąjungos bendradarbiavimo dalis. 1972 m. buvo įsteigtas SSRS–Vengrijos Lietuvos skyrius, kuris 1985 m. turėjo 11 padalinių. Vilniaus universitete buvo įsteigta studentų mokslinė sekcija „Gyvenimas: LTSR ir Vengrijos Liaudies Respublikos draugystė“, kuri rengė bendras vengrų ir lietuvių studentų konferencijas. 1974 m. buvo pasirašyta draugystės ir bendradarbiavimo tarp Lietuvos ir rytų Vengrijos, prie sienos su Rumunija Haidū Bihar medjes (Hajdú-Bihar; medé – megye – apskritis), kurio centras buvo Debreceno miestas, protokolas. Su šio regiono gamybos įmonėmis ryšius palaikė per 10 Lietuvos įmonių, pirmiausia iš Klaipėdos. Nuo 1989 m. tai miestai partneriai³⁰⁴. Klaipėdoje yra Debreceno mikrorajonas ir Debreceno gatvė, o Debrecene yra Klaipėdos gatvė.

Tarp LTSR ir Vengrijos įgyvendinant Sovietų Sąjungos ekonomikos, prekybos ir užsienio politikos programas vyko ir tam tikras prekių judėjimas. Į Lietuvą buvo įvežami garsieji autobusai „Ikaras“ ir kiti pramonės gaminiai, vaisių ir daržovių konservai. Iš Lietuvoje veikusių gamybos įmonių į Vengriją patekdavo mašinų gamybos ir metalo apdirbimo produkcija, chemijos ir medinos gaminiai, dirbtinis medus ir kt. produkcija³⁰⁵.

³⁰⁴ Vengrija. Ryšiai su Lietuva, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, 1988, t. 4, p. 423.

³⁰⁵ *Ten pat*, p. 423.

Vengriški „Ikarus“ autobusai Lietuvoje naudoti iki 2017 m.

Sovietų Sąjungai įgyvendinant centralizuotas komunistinio bloko bendradarbiavimo programas į vengrų ir lietuvių kalbas buvo išversta įvairių literatūros kūrinių. Iš vengrų k. sovietmečiu į lietuvių k. buvo išversta T. Acėlio, D. Feketės, A. Gaboro, G. Gardonio, Ž. Haršanio, A. Hidašo (1899–1980), B. Ilėšo (1895–1974), M. Jokajaus, F. Kašajaus, I. Kesegio, D. Kostolanio, I. Mandžio, K. Miksato, G. Močaro, G. Molnaro, Ž. Morico, F. Moros, L. Nėmeto, M. Sabo, K. Šandoro prozos kūriniai. Taip pat išversta ir poezijos: E. Adžio, A. Jožefo, L. Nadžio, Š. Petėfio, M. Radnočio, Š. Verešo kūriniai, apsakymų antologija.

Į vengrų kalbą buvo išversta K. Donelaičio, V. Mykolaičio-Putino, J. Grušo, J. Avyžiaus, A. Bieliausko, P. Cvirkos, J. Dovydaičio, Just. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio, V. Petkevičiaus, K. Sajos, M. Sluckio kūrinių, apsakymų, poezijos ir pjesių rinkiniai³⁰⁶.

Įdomybė. Kapitonas Tenkešas (A Tenkes kapitánya) – lietuviškojo sovietmečio fenomenas

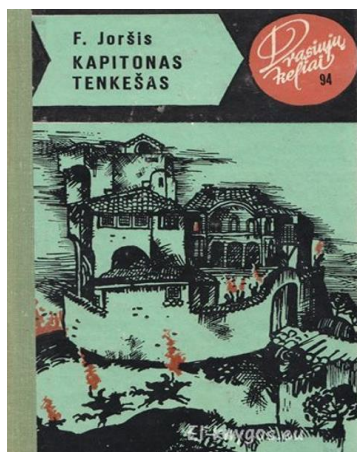
Filmo scenarijus sukurtas pagal vengrų prozininko, dramaturgo Ōrsi Ferenc (1927-1994) istorinį nuotykių romaną „Kapitonas Tenkešas“ – jis lietuvių kalba buvo išleistas net tris kartus – 1975 m. pirmą kartą iš vengrų k. garsiojoje serijoje „Drąsiųjų keliai“³⁰⁷, 1994 ir ir 2007 m. Kūrinys yra išverstas ir į daugelį kitų pasaulio kalbų³⁰⁸. Vertėja Janina Išganaitytė prisimena: „Pagaliau atėjo diena, kai V. Martišius J. Išganaitytę išsikvietė į „Vagą“ ir pasiūlė „Kapitoną Tenkešą“, penkiolikos lankų romaną. „Pasigailėjo“ bijodamas, kad ji visai nenukabintų nosies. „Ta knyga debiutui buvo per sunki, –

³⁰⁶ Vengrų literatūra (ryšiai su liet. lit-ra), p. 713; Vengrija. Literatūra, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1984, t. 12, p. 159.

³⁰⁷ J. Išganaitytė: Vengrija – motinėle, <https://www.lzinios.lt/lzinios/Kultura-ir-pramogos/verteja-j-iskanaityte-vengrija-motinele/182949>.

³⁰⁸ Kapitonas Tenkešas, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-02-20-kapitonas-tenkesas/13510>.

pasakoja vertėja. – Begalės klaustukų dėl istorinių realiųjų. O jau pilies aprašymai – man ten buvo amerikų. Kur viską išsiaiškinti? Su kuo? Šiaip taip „prasimušiau“ turistinę kelionę į Vengriją. Į maršrutą įėjo ir Šiklošo pilis, ir kitos vietos, kur vyko romano veiksmas. Prisipirkau atvirukų su pilies vaizdais, pati išfotografavau visą juostelę... „Kapitono Tenkešo“ net trys [leidimai išėjo]. Ši knyga buvo tokia populiari, kad masiškai vogta iš bibliotekų“³⁰⁹.

F. Joršis, *Kapitonas Tenkešas*, Vilnius, 1975. Viršelis.

Tačiau Lietuvoje ir, matyt, visoje Sovietų Sąjungoje ir sovietinio bloko šalyse Rytų ir Centrinėje Europoje (Lenkija, Vokietijos Demokratinė respublika, Bulgarija) labiausiai išgarsėjo kultiniu tapęs to paties pavadinimo 1963 m. sukurtas ir 1964 m. pradėtas rodyti nespalvotas filmas. Su juo išaugo ištisa XX a. 7-8 dešimt. karta. Iš viso šį televizijos serialą sudaro 13 serijų. Jame vaizduojama vengrų kova su Austrijos Habsburgų imperija XVIII a. pradžioje vienoje pietų Vengrijos vietovėje po Ferenco II Rakoci (1676-1735) vadovaujamų sukilėlių (kurucai) pralaimėjimo, vaizduojamo pirmoje serijoje. Tačiau jis grindžiamas nuotykiiais, humoru ir netgi erotika. Pagrindinis serialo veikėjas – vengras Máté Eke, slapyvardžiu „Kapitonas Tenkešas“ (aktorius Ferenc Zenthe, 1920–2006), o jo priešininkas – austras pulkininkas baronas Ekbertas fon Eberšteinas. Pirmasis – drąsus ir gudrus vengras visaip griauna užkariautojų planus apiplėšti vengrų valstiečius. Tai savotiška mažoji nuotykinė humoristinė situacinė istorija. Serialas buvo nufilmuotas Siklós regione, išlikusioje senovinėje Siklós pilyje ir jos apylinkėse. Pilyje filme buvo įsikūręs pulkininkas Eberšteinas, atsiųstas iš Vienos su užduotimi jį sunaikinti. Vengrai vaizduojami kaip simpatiški, paprasti žmonės, o austrai – „austrijokai“ kaip grubūs, juokingi ir

³⁰⁹ J. Išganaitytė: Vengrija – motinėle.

nevykėliai. Kapitonas Tenkešas, nepaisant išbandymų, be abejo, visuomet laimi. Ir įsimyli gražuolę Veroniką, jo priešininko pulkininko žmonos tarnaitę... Kapitonui Tenkešui galiausia pavyksta užimti pilį, paimti į nelaisvę jį nugalėti atsiųstą austrų generolą. Jo priešininkas baronas nevykėliškai žūna, bandydamas susprogdinti sukilėlius³¹⁰.

Filmas negali būti vadinamas tik sovietino laikotarpio kultūriniu reiškiniu, nors didžiausią vaidmenį suvaidino būtent tada, buvo savotišku topu. Svarbiausia priežastis – jame vaizduojamas nacionalinis išsivaduojamasis judėjimas, liaudies kova su užkariautojais, taigi jis iš esmės atitiko sovietinį praeities ir meno diskursą. Be to, jis buvo vienu iš nedaugelio visuomenei per televiziją reguliariai prieinamų (buvo rodomas moksleivių vasaros atostogų metu) istorinių serialų, skirtų jaunimui. Panašūs vakarietiški filmai nebuvo demonstruojami. Išliekamąją filo vertę rodo ir tai, kad, pvz., Vengrijos ambasados Lietuvoje iniciatyva minint 1848-1849 m. revoliucijos metines bei vengrų tautos kovos už laisvę metines (kovo 15 d.) 2005 m. kovo 16 d. tuometiniame „Lietuvos“ kino teatre buvo parodyta trumpesnė, dviejų serijų filmo „Kapitono Tenkešo“ kino versija, sukurta 1965 m.³¹¹

12. Lietuvos ir Vengrijos ryšiai Nepriklausomybės epochoje (nuo 1990-1991 m.)

Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos įkūrimas Lietuvoje savotiškai simbolizuoja naują Lietuvos ir Vengrijos raidos bei tarpusavio politinių, kultūrinių ir ekonominių santykių etapą abiem šalims vėl tapus nepriklausomoms. 1991 m. rugpjūčio 24 d. Vengrija pripažino Lietuvą de jure, o 1991 m. rugsėjo 2 d. buvo atkurti diplomatiniai santykiai. Vengrija rėmė Lietuvą jos laisvės kelyje. „Meilės tremtinys“ Vengrijoje (gyveno joje 1973–1993 m.), Lietuvos ir Vengrijos bičiulių kultūros draugijos pirmininkas, Vengrijos ambasadoriaus garbės patarėjas dr. Vytautas Grinius prisimena, kad „naujai susibūrusi jų Demokratinio jaunimo sąjunga, (sutrumpintai Fidesz), organizavo Budapešte solidarumo bei palaikymo mitingus Lietuvai ir kitoms dviem Baltijos valstybėms. Maskvai paskelbus ekonominę blokadą rinko ir siuntė humanitarinę pagalbą, o Vyriausybė suteikė nemokamą gydymą sunkai nukentėjusiems Laisvės gynėjams per sausio 13-osios kruvinus įvykius Vilniuje, išgelbėdama nuo išliekamo invalidumo“³¹². Toliau intensyvėja abiejų šalių ekonominis bendradarbiavimas³¹³.

³¹⁰ A Tenkes kapitánya, https://hu.wikipedia.org/wiki/A_Tenkes_kapit%C3%A1nya.

³¹¹ Kapitonas Tenkešas, <http://www.cinema.lt/movie/3234/#.Wln5i3mYOUk>.

³¹² „Lietuva ir Vengrija - mano dvi Tėvynės!“, <http://www.aidas.lt/lt/tautos-mokykla/article/8448-07-09-lietuva-ir-vengrija-mano-dvi-tevynes>.

³¹³ Plačiau: <https://countryeconomy.com/countries/compare/hungary/lithuania>.

Abi šalys tapo Europos Sąjungos ir NATO narėmis. 2012 m. buvo įsteigtas Lietuvos ir Vengrijos jaunimo forumas. 2015 m. buvo įsteigtas Stepono Batoro Lietuvos ir Vengrijos jaunimo bendradarbiavimo fondas, skirtas plėtoti abiejų šalių jaunimo bendradarbiavimą. Lietuvoje – remiant Vengrijos vyriausybei, buvo atnaujinta Vilniaus universiteto suteikta ir 2001 m. spalio 24 d. iškilmingai atidaryta *Stepono Batoro auditorija* ir *Vengrų studijų centras*. Joje veikia nuolatinė Stepono Batoro atminimo paroda, kaupiama vengrų literatūros biblioteka. Taip pat Vilniaus universitete nuo 2015–2016 mokslo metų auditorijoje vyksta vengrų kalbos dėstymas. Dr. Margit Marijos Rubaževičienės Homoki vadovaujama 1990 m. įsteigta, jau minėta, Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugija vienijanti Lietuvoje gyvenančius vengrus bei vengrų kalba, kultūra, istorija besidominčius žmones, atlieka išskirtinį vaidmenį Vengrijos ir Lietuvos istoriniams ir kultūriniais ryšiams pažinti³¹⁴. Nuo 1994 m. draugija periodiškai organizuoja tarptautines mokslines konferencijas, o juose skaitytų pranešimų pagrindu išleido mokslinių straipsnių rinkinius. Taip sutelkiami žymiausi Lietuvos ir Vengrijos problematikos tyrinėtojai

Kokybiškai naują postūmį įgijo lituanistikos studijos Vengrijoje. 1991 m. spalio mėn. Etvešo Lorando universitete (Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Budapešte Rusų filologijos katedros vedėjo prof. A. Zoltáno iniciatyva buvo pradėta dėstyti lietuvių kalba³¹⁵. Dabartiniame dr. A. Laczházi vadovaujame Slavų ir baltų filologijos instituto Lituanistikos centre nuolat vyksta lietuvių kalbos mokymas, moksliniai tyrimai, į vengrų kalbą verčiami moksliniai ir meniniai lietuvių kalbos tekstai, vyksta mokslinės konferencijos, leidžiami svarbūs didaktiniai ir moksliniai leidiniai. 2012 m. Universitete buvo pradėtos savarankiškos lituanistikos studijos³¹⁶. Šiuo metu tai svarbiausias lituanistikos tyrimų centras Vengrijoje.

13. Artinantys Lietuvą ir Vengriją: vertėjai ir tyrėjai

Didžiulis vaidmuo XX a. antroje pusėje – XXI a. pr. plėtojant abiejų šalių kultūrinius ryšius, artinant kultūras priklauso pirmiausia kalbos ir literatūros tyrėjams bei vertėjams. Žemiau apibūdinti keli

³¹⁴ <https://tmde.lrv.lt/lt/tautines-bendrijos/tautiniu-mazumu-organizacijos/vengrai>.

³¹⁵ Baltistika Vengrijoje: kontaktai su vengrais atsinaujina: Etvešo Lorando universiteto Lituanistikos programos kuratorę dr. Aranką Lacházi kalbina hum. m. dr. Laura Laurušaitė, *Lituanistica*, 2013, t. 59, nr. 3 p. 213-217; *Lithuanian language - Lithuanian studies at ELTE*, http://szlavintezet.elte.hu/nyelvek/litvan/litvan_hist_en.shtml.

³¹⁶ *Lithuanian language - Lithuanian studies at ELTE*, http://szlavintezet.elte.hu/nyelvek/litvan/litvan_hist_en.shtml.

iš jų. Taip pat pateikiamas į lietuvių k. išverstų svarbiausių vengriškų grožinės literatūros tekstų vertimų 1951–2017 m. sąrašas. Jis susidarė pakankamai didelis. Ne veltui 1997 m. Lietuvoje buvo suorganizuota speciali paroda „Vengrų literatūra lietuviškai“³¹⁷. Lietuvių literatūros vertimų į vengrų k. čia neaptarsime. Lietuviškos poezijos ir prozos išversta nepalyginamai mažiau, tačiau jų skaičius nuolat didėja. Apie lietuviškos poezijos vertimo problematiką yra plačiai pasisakęs E. Bojtár³¹⁸.

Tarp ryškiausių tyrėjų ir vertėjų paminėtini:

Vitas Agurkis (g. 1944), vertėjas. 1966 m. baigė lituanistiką Vilniaus universitete, išvertė vengrų prozos, dramaturgijos, pasakų³¹⁹.

Janina Išganaitytė (g. 1938), vertėja. 1962 m. baigė Vilniaus universitetą (rusų filologiją). Savarankiškai išmoko vengrų kalbą, stažavosi Debreceno universitete. Išvertė vengrų romanų, apysakų. Už nuopelnus vengrų literatūrai 1979 m. apdovanota Vengrijos autorių teisių agentūros (Artisjus) ir Vengrijos Liaudies Respublikos ambasados SSRS premija, 1990 m. – Vengrijos mokslų akademijos Miláno Fūsto premija, 1992 m. – Vengrijos valstybiniu apdovanojimu „Pro Cultura Hungarica“. Pirmosios vengrų knygos, verstos į lietuvių kalbą iš originalo kalbos, vertėja (Örsi, Ferenc. *Kapitonas Tenkešas*, Vilnius, 1975)³²⁰.

³¹⁷ R. Pakalkienė, Knygos - tai valstybių pasiuntinės: [apie parodą "Vengrų literatūra lietuviškai" Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje], *Vakarinės naujienos*, 1997, kovo 6, p. 1.

³¹⁸ Taip pat žr.: M. Karčiauskas, *Dunojaus dienoraštis*, p. 12-15.

³¹⁹ Plačiau: D. Linčiuvienė, Agurkis, Vitas, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius, 2001; A. Musteikis, V. Agurkis, „Ir nusižiūrėti, ir pajauti“, *Lietuvos žinios*, 2014 10 22; Agurkis, Vitas, <https://www.llvs.lt/narys/101>.

³²⁰ Plačiau: A. Musteikis, Vertėja J. Išganaitytė: Vengrija – motinė, *Lietuvos žinios*, 2014 07 03; <https://www.llvs.lt/narys/159>; <http://www.rasytojai.lt/lt/veikla/57-rasytojai/esami-nariai/i/155-igsawaityte-janina>.

Prof. Endre Bojtár (1940-2018). Žymus vengrų literatūrologas ir kalbininkas, Centrinės ir Rytų Europos kultūros ir literatūros žinovas, lietuvių literatūros vertėjas. Parengė pirmąjį lietuvių kalbos vadovėlį vengrų kalba (1985); *Foreword to the Past: A Cultural History of Baltic People*, 1999; E. Bojtár, *Lietuvių-vengrų kalbų žodynas*, Vilnius, 2007³²¹.

Dr. Laczhazi, Aranka (g. 1970, Budapeštas). Kalbininkė, vertėja. 1996 m. baigė Lorando Etvešo (Eötvös Loránd) universitetą Budapešte. 1992–1993 m. studijavo Vilniaus universitete, 1994 m. Rygos universitete. 2002 m. apgynė daktaro disertaciją apie „Aušros“ leksiką. Budapešto Lorando Etvešo universiteto Slavų ir baltų filologijos instituto Lituanistikos studijų vadovė. Į vengrų k. išvertė I. Mero „Sara“ (I. Meras, *Sára* (su Gy. Galicza), Budapest, 1996), E. Ališankos „Nerūkančiųjų Europa“ (E. Ališanka, *Nemdohányzó európa: Tra ansia e finitudine. La nuova Europa dei poeti*.

³²¹ Plačiau: Laisvės tuštuma: [pokalbis su vengrų literatūrologu, vertėju, žurnalo “2000” redaktoriais E. Bojtaru], kalbasi Vilma Kaladytė, *Dienovidis*, 1999, rugs. 24 - spal. 7, nr. 34, p. 9; Pagal jį pasaulyje vertinama lietuvių kultūra: [pokalbis su vengrų baltistu, lietuvių literatūros vertėju ir propaguotoju E. Bojtaru apie T. Venclovą], kalbasi Donata Mitaitė, *Kultūros barai*, 2000, nr. 8/9, p. 23-24; B. Stundžia, Savitas žodis apie baltų praeitį: [apie vengrų baltisto E. Bojtaro veikalo „Baltistikos įvadas: senovės baltų kultūra“ išleidimą anglų kalba], *Kultūros barai*, 2001, nr. 1, p. 92-95; Postkolonijinių literatūrų vertimas, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-07-30-postkolonijiniu-literaturu-vertimas/3690>; Apie literatūrų lyginimą ir gyvybingą žuvelę. Pokalbis su vengrų filologu, baltistu E. Bojtaru, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-12-09-apie-literaturu-lyginima-ir-gyvybinga-zuvelę-pokalbis-su-vengru-filologu-baltistu-e-bojtaru/111296>; R. Petkevičius, Baltistikos gintarinis kelias Vengrijoje. Profesorių Endrę Bojtara kalbina Ričardas Petkevičius. [A baltisztika borostyánútja Magyarországon. Ričardas Petkevičius beszélgetése Bojtár Endre professzorral], *Literatūra ir menas*, 2010 09 03, nr. 3296, R. Petkevičius, Pristatyta prof. Endrės Bojtaro naujausia knyga „Kelrodžiai, klystkeliai (Straipsniai apie Vidurio ir Rytų Europos kultūras)“, 2015, <https://hu.mfa.lt/hu/lt/naujienos/lietuvos-ambasadoje-budapeste-paminetas-garsaus-vengru-mokslininko-jubilejus>.

Szorongás és végesség között. Költők új Európája, Budapest, 2005), K. Platelio „Virtuvinis liftas“, (K. Platelis, *Konyhai lift: Tra ansia e finitudine. La nuova Europa dei poeti. Szorongás és végesség között. Költők új Európája, Budapest, 2005*), R. Stankevičiaus „Snaiperis“, (R. Stankevičius, *A mesterlövész: Tra ansia e finitudine. La nuova Europa dei poeti. Szorongás és végesség között. Költők új Európája, Budapest, 2005*). S. Parulskio „Murmanti siena“ (S. Parulskis, *Mormogó fal, Budapest: L'Harmattan, 2012*). Tarp naujausių vertimų: Giedros Radvilavičiūtės „Šianakt aš miegosiu prie sienos“, (Ma éjjel a falnál alszom. Budapest: Typotex, 2015); Undinės Radzevičiūtės „Žuvys ir drakonai“, (Halak és sárkányok. Budapest: Typotex, 2018)³²².

Doc. Margit-Marija Rubaževičienė Homoki. Gimė Vengrijoje, psichologijos daktarė, docentė, dėstė Vilniaus universitete, Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugijos vadovė, tarptautinių mokslinių konferencijų, skirtų Vengrijos ir Lietuvos istoriniams kultūriniais ryšiams, organizatorė ir koordinatorė, mokslinių pranešimų rinkinių sudarytoja, vertėja. Svarbiausi veikalai: *Trumpas lietuvių-vengrų/vengrų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1997³²³.

13.1. Svarbesni vengrų literatūros vertimai į lietuvių k. (XX a. II pusė-XXI a. pr.)

Petőfi, Sándor (1823-1849), *Eilėraščiai*, vertė V. Bložė, J. Macevičius, E. Matuzevičius, E. Mieželaitis, T. Tilvytis, J. Žemaitis, Alb. Žukauskas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1951.
Aczél, Tamás (g. 1921), *Laisvės prieglobstyje*: romanas, vertė E. Urbonaitė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1953.

³²² Plačiau: http://szlavintezet.elte.hu/nyelvek/litvan/litvan_lit_hu.shtml; <http://lithuanianculture.lt/atlikejai/aranka-laczhazi-2/?lang=en>; Baltistika Vengrijoje: kontaktai su vengrais atsinaujina: Etvešo Lorando universiteto Lituaniistikos programos kuratorę dr. Aranką Lacházi kalbina hum. m. dr. Laura Laurušaitė, *Lituanistica*, 2013, t. 59, nr. 3 p. 213-217.

³²³ Plačiau žr.: Vengrai Lietuvoje: [Pokalbis su Stepono Batoro Lietuvos vengrų kultūros draugijos pirm., psichologijos m. dr. M.Rubaževičiene / Užrašė] Andrius Rastauskas, *Pozicija*, 1994 10 10-16, nr 41, p. 10; G. Ambrazas, Išdidžiai save vadina meilės tremtine, <http://www.lzinios.lt/lzinios/zmones/isdidziai-save-vadina-meiles-tremtine/230788>

Móricz, Zsigmond (1879-1942), *Giminaičiai*: romanas, vertė D. Sauka, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.

Gárdonyi, Géza (1863-1922), *Egero žvaigždės*: romanas, vertė D. Pinigis ir B. Puodžiukaitis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.

Illés, Béla (1895-1974), *Karpatų rapsodija*: romanas, vertė K. Jankauskas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.

Jókai, Mór (1825-1904), *Juodieji deimantai*: romanas, vertė V. Petrauskas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958. Romanas buvo išleistas ir brailio raštu: Jókai, Mór (1825-1904), *Juodieji deimantai*, [Brailio raštas], Vilnius: LAD leidykla, 1985.

Jókai, Mór (1825-1904), *Geltonoji rožė*: [apysaka], vertė J. Adomaitis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960.

Jókai, Mór (1825-1904), *Akmeninė širdis*: romanas, vertė A. Žirgulys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961. II leidimas 1986; Romano garso įrašas: Vilnius: LAD garso įrašų namai, 1986.

Mikszáth, Kálmán (1847-1910), *Šv. Petro skėtis*: romanas, vertė S. Bulkienė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961.

Mikszáth, Kálmán (1847-1910), *Keista santuoka*: [romanas], vertė B. Saulis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962. II leidimas Vilnius: Vaga, 1981; Romano garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklujų biblioteka, 2011.

Szabó, Magda (1917-2007), *Pasakykite Zofikai*: [romanas], vertė J. Vaišnoras, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962. Romano garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklujų biblioteka, 2012.

Móricz, Zsigmond (1879-1942), *Ponų išdaigos*: romanas, vertė K. Jankauskas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963.

Sándor, Kálmán (1903-1962), *Liesiausios karvės metai*: [romanas], vertė J. Jasinevičius, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1964. Romano garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklujų biblioteka, 2010.

Molnár, Géza (1923-2011), *Marta*: romanas, vertė J. Vaišnoras, Vilnius: Vaga, 1965.

Szabó, Magda (1917-2007), *Kaukių balius*: [romanas], vertė L. Sauka, Vilnius: Vaga, 1965.

Jókai, Mór (1825-1904), *Aukso žmogus*: romanas. Vertė V. Petrauskas, Vilnius: Vaga, 1966.

Hollós Korvin, Lajos (1905-1971), *Raudonojo bokšto lobis*: romanas, vertė A. Vienožinskis, Vilnius: Vaga, 1966. Romano garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklujų biblioteka, 2009.

Fekete, Gyula (1922-2010), *Gydytojo mirtis*: [apysaka], vertė K. Geonas, Vilnius: Vaga, 1967.

Berkesi, András (1919-1997), *Žiedas su antspaudu*, romanas, vertė A. Adamovičienė, A. Mickienė, M. Subatavičienė, Vilnius: Vaga, 1968.

Móricz, Zsigmond (1879-1942), *Laimingas žmogus*: romanas, vertė V. Giedra, Vilnius: Vaga, 1969.

Murányi-Kovács, Endre (1908-1968), *Garibaldžio būgnininkas*: romanas, vertė E. Vildžiūnienė, Vilnius: Vaga, 1970. II leidimas, Vilnius: Rosma, 1993.

Vengrų poetai: Endre Ady (1877-1919), Attila József (1905-1937), Miklós Radnóti (1909-1944), Sándor Weöres (1913-1989), vertė A. Baltakis, Vl. Šimkus, A. Maldonis, Vilnius: Vaga, 1972.

Molnár, Ferenc (1878-1952), *Povilo gatvės vaikai*, vertė Pr. Mašiotas, Vilnius: Vaga, 1973. Romanas buvo išleistas ir brailio raštu, Vilnius: LAD leidykla, 1985

Žmogui reikia šilumos: vengrų apsakymai, vertė Dalia Lenkauskienė; rinkinį sudarė Eugenija Stravinskienė, Vilnius: Vaga, 1973.

Örsi, Ferenc (1927-1994). *Kapitonas Tenkešas*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1975. II leidimas 1994; III leidimas 2007.

Mándy, Iván (1918-1995), *Čutakas ir šyvis*: romanas, vertė B. Pučinskaitė, Vilnius: Vaga, 1974.

Mocsár, Gábor (1921-1988), *Juodoji valtis*: romanas, vertė I. Povilavičiūtė, Vilnius: Vaga, 1975.

Karalius Žaliabarzdis. Vengrų pasakos. Vertė V. Agurkis, Vilnius: Vaga, 1975. II leid. Vilnius: Vyturys, 1992.

Örkény, István (1912-1979), *Totų šeima. Apysaka ir miniatiūros*, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1978. Garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka, 2010.

Ilyés, Gyula (1902-1983), *Šandoras Petefis*: biografija, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1978.

Kostolanis, Dežė (Dezső Kosztolányi) (1885-1936), *Ana Edeš*: apysaka, vertė B. Pučinskaitė, redagavo V. Agurkis, Vilnius: Vaga, 1979.

Petőfi, Sándor (1823-1849), *Lyrika*, vertė V. Bložė, S. Geda, J. Macevičius, Vl. Šimkus, Vilnius: Vaga, 1980.

Móra, Ferenc (1879-1934), *Stebuklingi kailinukai*, apysaka, vertė V. Agurkis, Vilnius: Vaga, 1980.

Gábor, Andor (1884-1953), *Daktaras Niekas*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1981.

Tandoris, Dežė (Tandori Dezső) (1938-). *Lokių kiek nori*: eilėraščiai, vertė M. Karčiauskas, Vilnius: Vaga, 1982.

Déry, Tibor (1894-1977), *Trys apysakos*, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1983.

Füst, Milán (1888-1967), *Mano žmonos istorija: kapitono Štero užrašai*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius, 1984. II leid. 2007.

Somogyi Tóth, Sándor (1923-), *Antrasis Žolto Kerekešo gimimas*: romanas, vertė V. Agurkis, Vilnius: Vaga, 1984.

Bókay, János (1892-1961), *Pučinis*: romanas, vertė V. Matonis, Vilnius: Vaga, 1984. Garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka, 2004.

Fejes, Endre (1923-2015), *Rūdžių kapinės*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1985.

Vidor, Miklós (1923-2003), *Finalas sekmadienį*: romanas, vertė V. Agurkis, Vilnius: Vyturys, 1985.

Nuotykiniai užsienio rašytojų kūriniai: [apysaka, romanai], Turinys: Laslas Diurka (Gyurkó, László)-Mirties šešėlis; Nikolajė Štefenesku – Ilga vasara; Pavelas Vežinovas - Šikšnosparniai skraido naktį, Vilnius: Vyturys, 1986.

Móricz, Zsigmond (1879-1942), *Novelės*, sudarė ir vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1987.

Falus, György (1916-1993), Gábor, József, *Tuščias dosje*: romanai, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Mintis, 1987.

Jókai, Mór (1825-1904), *Vengrų nabobas*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1988.

Karinthy, Ferenc (1921-1992), *Budapešto ruduo*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Mintis, 1988.

Gergely, Mihály (1921-1992), *Penkioliktasis kosmoso dėsnis*: romanas, vertė V. Agurkis, Vilnius: Vyturys, 1989.

Fehér, Klára (1922-1996), *Aš turėsiu salą*: apysakos vaikams, vertė V. Agurkis, Vilnius: Vyturys, 1989.

Szabó, Magda (1917-2007), *Stirna*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vyturys, 1990.

Vengrų novelės, vertė V. Agurkis, A. Bučys, J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1990.

Méray, Tibor (1924-), *Imrės Nadžio gyvenimas ir mirtis*: biografija, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Mokslas, 1990. Garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka, 2004.

Szakonyi, Károly (1931-), *Prancūziška ferma*: apysakos ir apsakymai, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1991.

Gyürk, Sarolta. *Voras savo paties voratinklyje*: detektyvinis romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Mintis, 1992. Garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka, 2010.

Nemere, István (1944-), *Karštligė*: romanas, vertė L. Stražnickas, Vilnius: Alna litera, 1992.

Murányi-Kovács, Endre (1908-1968), *Garibaldžio būgnininkas*: romanas, vertė E. Vildžiūnienė, Vilnius: Vaga, 1970, II leid. Vilnius: Rosma, 1993.

Mór, Jókai (1825-1904), *Juodoji kaukė*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Amžius, 1993. II leid. Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.

Csengery, Judit (1929-2011), *Greta Garbo*: biografija, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Vaga, 1994.

Dama ir valkata: pasaka, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Egmont Lithuania, 1994.

Gárdonyi, Géza (1863-1922), *Abelis ir Estera*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Amžius, 1994.

Jókai, Mór (1825-1904), *Turtingi skurdžiai*: romanas. 2-asis leidimas. Vertė J. Sužiedėlis, Vilnius: Vaiga, 1995. Garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklujų biblioteka, 2010.

Móra, Ferenc (1879-1934), *Keturių tėvų duktė: (dailininko mirtis)*, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Amžius, 1995. II leid. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007. Garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklujų biblioteka, 2010.

Móra, Ferenc (1879-1934), *Aukso karstas*: istorinis romanas, vertė V. Agurkis, Vilnius: Mintis, 1995.

Didžioji pasaulio pasakų knyga. T. 4: *Europos pasakos* (vengrų pasakos), vertė V. Agurkis, Vilnius: Tyrai, 1999.

Gárdonyi, Géza (1863-1922), *Pavojingos ilgaplaukės: senbernių istorijos*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Amžius, 1996; II leid. Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.

Gárdonyi, Géza (1863-1922). *Egerio žvaigždės*: romanas. 2-asis patais. leid., vertė D. Pinigis, B. Puodžiukaitis; vertimą su vengriškuoju originalu palygino ir pataisė Léda Turai-Petrauskienė, Vilnius: Strofa, 2001.

Szabó, Magda (1917-2007), *Pilotas*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.

Márai, Sándor (1900-1989), *Žvakės sudega ligi galo*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Tyto alba, 2004.

Fekete, István (1900-1970), *Murza*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Gimtasis žodis, 2004.

Fekete, István (1900-1970), *Lutra: romanas apie ūdrą*, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.

Jókai, Mór (1825-1904), *Juodoji kaukė*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.

Füst, Milán (1888-1967), *Mano žmonos istorija: kapitono Štero užrašai*, 2-asis leid. Romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.

Márai, Sándor (1900-1989), *Skyrybos Budoje*: romanas, vertė J. Išganaitytė, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.

Arany, László (1844-1898), *Vengrų liaudies pasakos*, vertė V. Agurkis, Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2009.

Kertész, Imre (1929-2016), *Be likimo*: romanas, vertė A. Jakulis, Vilnius: Alma littera, 2010.

Rejtő, Jenő (1905-1943), *Trys muškietininkai Afrikoje*: nuotykių romanas, Vilnius: Nataiva, 2014.

Kállay, Miklós (1885-1955), *Steponas Batoras*: istorinis romanas, vertė V. Agurkis, Vilnius: Žara, 2013.

Lőrincz, L. László (1939-), *Paskutinis Šivos šokis*: [romanas], vertė A. Jakulis, Vilnius: Kitos knygos, [2015].

Krasznahorkai, László (1954-), *Priešinimosi melancholija*: romanas, vertė V. Agurkis, Vilnius: Kitos knygos, 2016. Garso įrašas: Vilnius: Lietuvos aklujų biblioteka, 2018.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- A Divided Hungary in Europe: Exchanges, Networks and Representations 1541-1699*, ed. by G. Almási, Sz. Brzeziński, I. Horn, K. Teszelszky, Á. Zarnóczki, Cambridge scholars Publishing, 2014, Vol.1: *Study Tours and Intellectual-Religious Relationships*, ed. by G. Almási; Vol. 2: *Diplomacy, Information Flow and Cultural Exchange*, ed. by Sz. Brzeziński, Á. Zarnóczki; Vol. 3: *The Making and Uses of the Image of Hungary and Transylvania*, ed. by K. Teszelszky.
- A Tenkes kapitánya, https://hu.wikipedia.org/wiki/A_Tenkes_kapit%C3%A1nya.
- Acta Tomiciana*, ed. Zygmunt Celichowski, Posnaniae, 1909, t. 10.
- Agurkis, Vitas, <https://www.llvs.lt/narys/101>.
- Airini V., *Pro Deo et Patria. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės husarai 1500–1673. Abiejų Tautų Respublikos husarų ginkluotė Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose*, Kaunas, 2013.
- Akmenytė-Ruzgienė V., Milerytė G., Verslo ir valstybės santykiai: Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų istorija 1925–1941 m., *Kauno istorijos metraštis*, 2011, t. 11.
- Akta odnoszące się do stosunków handlowych Polski z Węgrami głównie z archiwum koszyckiego z lat 1354–1505, wyd. S. Kutrzeba, *Archiwum Komisji Historycznej*, Kraków, 1902, t. 9, p. 407–485.
- Ambrazas G., Išdidžiai save vadina meilės tremtine, *Lietuvos žinios*, 2016 10 08.
- Ambrazas S., rec.: Guliano Bonfante, Baltistikos raštai. Scritti Baltistici, parengė P. U. Dini, B. Stundžia, Vilnius, 2008, *Archivum Lithuanicum*, 2009, t. 11, p. 408.
- Anė K., *Majerlingas: tragiškieji meilužiai*. Romanas, iš prancūzų kalbos vertė Vita Malinauskienė, Vilnius, 1996.
- Anet C., *Marija Večeraitė: Austrijos Vengrijos sosto įpėdinio Rudolfo ir Marijos Večeraitės meilės tragedija*, iš prancūzų k. išvertė Kazys Papečkys, Kaunas–Marijampolė, 1938.
- Anglickienė L., *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*, Versus aureus, 2006.
- Anglickienė L., The Image of Hungarians in Lithuanian folk culture, *Acta Ethnographica Hungarica*, 2005, Vol. 50 (1-3), p. 99-105.
- AR, dz. IV, kop. 782; dz. V, nr. 3587; nr. 14507.
- Archiwum Domu Radziwiłłów*, wyd. A. Sokołowski, Kraków, 1885, t. 8.
- Atšauktas Vengrijos atstovybės kancleris, *Lietuvos aidas*, 1930 06 25, nr. 141.
- Avž. K., Svečiuose pas vengrų skautus, *Lietuvos aidas*, 1931 08 04, nr. 173.
- B. M., Vengrija ir Lietuva. Lenkų pastangos apjuodinti Lietuvą, *Lietuva*, 1928 01 19, nr. 15, p. 2.
- Baár M., *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*, Oxford, 2015.
- Baczkowski K., *Habsburgowie i Jagiellonowie w walce o Węgry w latach 1490-1492*, Oświęcim, 2014.
- Baczkowski K., *Walka o Węgry w latach 1490-1492: z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*, Kraków, 1995.
- Bakfark Bálint Zsigmond Ágost udvari lantosa. Valentinas Bakfarkas Žygimanto Augusto dvaro liutnininkas*, sud. M. Rubaževičienė, vertė K. Rubaževičiūtė, Vilnius, 2012.
- Balsys R., Maldos į senuosius lietuvių ir prūsų dievus XVI-XVII a. rašytiniuose šaltiniuose, *Tautosakos darbai*, 2008, t. 35, p. 250-252.
- Baltijos valstybės parodoj Vengrijoje, *Trimitas*, 1935 05 16, nr. 20.
- Banionis E., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV-XVI amžiais*, Vilnius, 1998.
- Baranauskas T., Karaliaus Liudviko Didžiojo santykiai su Lietuva, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010, p. 38.
- Baronas D., Dubonis A., Petrauskas R., *Lietuvos istorija, t. 3: XIII a.-1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, Baltos lankos, 2011.

- Baronas D., Pirmosios krikščionių misijos baltų kraštuose, *Lietuvos istorija*, t. 2, *Geležies amžius*, red. G. Zabiela, Vilnius, 2007, p. 404-406.
- Bliujienė A., *Lietuvos priešistorės gintaras*, Versus aureus, 2007, p. 97.
- Blockytė K., Užgavėnių šventės (šiupinio vakaro) specifika Klaipėdos krašte, *Res Humanitariae*, 2010, t. 7, p. 258-268.
- Bojtár E., Kasparas Bekešas ir jo antkapis: mįslės ir nuomonių skirtumai, *Lituanistica*, 1990, t. 1, p. 25-37.
- Bojtár E., The case of Gáspár Bekes, *Journal of Baltic Studies*, 1988, Vol. 19, Iss. 4, p. 323-334.
- Brazgunou A., Europejski romans historyczny i rycerski w przekładach białoruskich XV-XVII wieku, *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 2013, t. 9, p. 18.
- Braziulis A., Vengrų menas Kaune, *Trimitas*, 1938, nr. 19.
- Brzeziński Sz., recenzja Tamás Kruppa *Tradíció és propaganda keresztútján. Fejezetek Báthory. Zsigmond udvarának kultúrájából*, Budapest 2015 (*Humanizmus és reformáció*, t. 36), Balassi Kiadó, ss. 332, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 2016, t. 60, p. 279.
- Bucsay M., *Geschichte des Protestantismus in Ungarn*, Stuttgart, 1959.
- Budapeštas – gydomų šaltinių miestas, [Kaunas, 1936], 4p.
- Budapešto radio apie Lietuvą, *Trimitas*, 1931 08 20, nr. 34.
- Bumblauskas A., *Senosios Lietuvos istorija 1009-1795*, Vilnius, 2005.
- Burinskaitė K., Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje, *Lituanistica*, 2009, t. 55, nr. 1-2, p. 38-51.
- Burke P., *The European Renaissance: Centres and Peripheries*, Oxford: Blackwell, 1998.
- Burokas Rom., Recenzija, *Kardas*, 1939, nr. 22.
- Cicėnienė R., LDK ankstyvoji knygos visuomenė: genezė ir raida (iki XVI a. vidurio), *Knygotyra*, 2010, t. 55, p. 15.
- Dąbrowski D., *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201-1264). Biografia polityczna*, Kraków, 2012.
- Dąbrowski J., *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440-1444)*, red. K. Błoch, Oświęcim, 2014.
- Dini P. U., Giambattistos Bodonio Parmoje išleistas lietuviškas „Tėve mūsų“, *Archiwum Lithuanicum*, 2000, t. 2, p. 139-150.
- Diveky A., Bekes (Bekiesz) W., *PSB*, t. 1, s. 402.
- Dokumenty polskie z archiwum dawnego Królestwa Węgier*, wyd. S. A. Sroka, Kraków, 1998-2000, t. 1-2.
- Dobkevičius K., Pažaislis ir Šventojo Vaitiekaus Adalberto misija Prūsijoje, *XXI amžius*, 2003, Nr. 40.
- Dolinskas V., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių atspindžiai Vilniaus katedros lobyne, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2008, t. 51, p. 46-47.
- Dolinskas V., Šventoji Jadvyga Anžujietė ir jos atminimas Vilniaus katedroje, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010, p. 97-98.
- Dr. V. M., 1863 metų sukilimas. Šimtmečio sukaktis 1863-1963, *I laisvę*, 1963, spalio, nr. 33.
- Drotvinas V., Iš etnonimų istorijos, *Terminologija*, 2006, t. 16.
- Duczmal M., *Izabela Jagiellonka. Królowa Węgier*, Warszawa, 2003.
- Dundulis B., *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius, 1960.
- Dworzecki Bogdanowicz P., [Herbarz szlachty WXL], LVIA, f. 391, l. 265.
- Felczak W., *Historia Węgier*, Wrocław etc., 1983.
- Firkavičiūtė K., Vengrija. Muzika, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2013, t. 34, p. 833.
- Fischinger A., Renesansowa kultura artystyczna Krakowa – architektura i rzeźba, *Kraków w dobie Renesansu*, Kraków, 1989.

Frost R. I., *After the Deluge: Poland-Lithuania and the Second Northern War, 1655-1660*, Cambridge University Press, 2004.

Fuchs F., Ustrój dworu królewskiego za Stefana Batorego, *Studia historyczne wydane ku czci prof. W. Zakrzewskiego*, Kraków, 1908, p. 33-172.

Gaigalaitė V., *Antanas Klementas. Lietuvos bajoro ir rašytojo portretas*, Vilnius, 2005.

Glemža L., Iš vyno Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos, *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, 2011, Vol. 1 (2009-2010), p. 178-189.

Górnicki Ł., *Dzieje w Koronie Polskiej*, opr. H. Barycz, Wrocław, 1950.

Grickevičius A., *Vilniškė popiežiškoji seminaria 1583-1655 metais*, Vilnius, 2008.

Grigaravičiūtė S., *History of Lithuanian Diplomacy 1918–1940*, Vilnius, 2013.

Grigelis A., Nauji duomenys apie Romano Simonavičiaus mineraloginę kelionę į Transilvaniją (1803), *Historia et sapientia*, 2011, p. 87-100.

Grigorjevas J., Kasparas Bekešas, *Poezijos pavasaris*, Vilnius, 1976, p. 143-144.

Grižo iš Vengrijos majoras Kairiūkštis, *Lietuvos aidas*, 1931 06 06, nr. 124.

Gudavičius E., Batoras Steponas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2002, t. 2, p. 711.

Gudavičius E., Stepono Batoro politinė koncepcija ir Lietuvos istorinės raidos perspektyvos, *Kultūros barai*, 1996, nr. 1, p. 60-65.

Halecki O., *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*, Kraków, 2000.

Hollós A., Венгерские элементы литовского словаря, *A Litván Nagyfejedelemség és a mai Közép- és Kelet-Európa nyelvei: Analógiák és folytonosság. Языки в Великом княжестве Литовском и странах современной Центральной и Восточной Европы: аналогии и преемственность*. Az 1998. május 25–26-i konferencia anyagaб Szerkesztették: A. Laczházi, E. Szmolinka, A. Zoltán, Budapest, 1998, p. 35.

<http://diplomatiniskaunas.lt/vengrijos-garbes-konsulatas/>.

<http://genocid.lt/centras/lt/546/a/>

<http://paneveziokrastas.pavb.lt/2017/07/meno-kuopos-aukletiniui-benediktui-rutkauskui-rutkunui-110/>.

<http://pgm.ldm.lt/lt/gintaras/prekyba-gintaru-ir-gintaro-keliai>.

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-12-09-apie-literaturu-lyginima-ir-gyvybingaja-zuvele-pokalbis-su-vengru-filologu-baltistu-e-bojtaru/111296>;

http://www.kaisiatoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Gratkauskien%C4%97_Ona;

<http://www.leanyfaluanno.hu/kepek/a-katolikus-egyhazi-egyseg-toertenete>;

<http://csendhegyek.blogspot.lt/2014/04/leanyfalu-kalvaria-h.html>.

<http://www.rasytojai.lt/lt/veikla/57-rasytojai/esami-nariai/i/155-iskanaityte-janina>

<http://www.worldometers.info/world-population/hungary-population/>.

http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/04/26/aktu_02.html;

https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/hungary_lt.

<https://hu.mfa.lt/hu/lt/dvisalis-bendradarbiavimas/politinis-bendradarbiavimas/vengrija>.

https://kultura.lrytas.lt/literatura/2017/09/11/news/tomas-venclova-puikiame-interviu-atsimine-makabriska-sovietine-lietuva-2516157/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy

<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/ae853471-5e32-4661-bc59-4e4b7e2dea86>.

<https://lietuvosdiena.lrytas.lt/-11576418521155791336-lietuvos-ir-vengrijos-prezidentai-pagerb%C4%97-u%C5%BE-laisv%C4%99-kovojusi%C5%B3-%C5%BEmoni%C5%B3-atminim%C4%85.htm>

<https://royalhistoryblog.wordpress.com/2016/01/05/please-forgive-me-i-could-not-resist-love-the-mayerling-incident/>

<https://slaptai.lt/qkilniasirdes-drasos-ir-sunkiai-paaishkinamos-vidines-zmogaus-tvirtybes-paminklasq/#more-8686>.
<https://www.7md.lt/daile/2013-11-15/Interpretatoriaus-galia-https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/i-j-F0A5C/jungerth-arnothy-mihaly-F0A94/>.
<https://www.llvs.lt/narys/159>.
<https://www.urm.lt/default/lt/lietuva-vengrija>.
 Iješas Diula, *Šandoras Petefis: biografija*, iš vengrų kalbos vertė Janina Išganaitė, Vilnius, 1978.
 Ivinskis Z., Steponas Batoras ir Lietuva (Jo 350 metų mirties sukakties proga), *Kardas*, 1937, Nr. 4, p. 86-91.
 Jokai Maurice, Šmėklų žvejys, *Amerikos lietuvių kalendorius 1912 metams. Pirmi metai*, sutaisė ir išleido J[onas] Ilgaudas, Chicago, [1911].
Jonkaitytė-Gratkauskienė Ona, Sauja gyvenimo, Vilnius, 2013.
 Jonynas A. A., Bekešo kalnas, *Iš Vilniaus į Vilnių*, Vilnius, 2008, p. 206.
 Kacper Bekiesz [legenda], *Legendy Wileńskie*, Vilnius, 1998, p. 79-80.
 Kairiūkštis Č., Žydinčioje Vengrijoje, *Lietuvos aidas*, 1931 06 26, nr. 141.
Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai, par. E. Ulčinaitė, Vilnius, 2010.
 Kallay M., *Steponas Batoras*, iš vengrų k. vertė V. Agurkis, Vilnius: Žara, 2014.
 Kalnėnas J., Budapešte besidairant. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas, *Trimitas*, 1937 07 15, nr. 28.
 Kalnėnas J., Vakarų kraštuose. Budapeštas–Viena–Roma–Paryžius–Berlynas, *Trimitas*, 1937 06 17, nr. 24.
 Kapitonas Tenkešas, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-02-20-kapitonas-tenkesas/13510>.
 Karčiauskas M., *Dunojaus dienoraštis: kelionių apybraižos*, Vilnius, 1983.
 Karčiauskas M., *Prie Dunojaus vengrų žemė: eilėraščiai vaikams*, Vilnius: Vaga, 1975.
 Kármán G., György Rákóczi II's Attempt to Establish a Local Power Base among the Tributaries of the Ottoman Empire, 1653–1657, *A Divided Hungary in Europe*, Vol. 2, p. 76-77.
Kasdienis gyvenimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija, sudarė A. Baliulis ir E. Meilus, Vilnius, 2001.
 Katalin P., *The Golden Age of the Principality (1606–1660)*, B. Köpeczi et al., *History of Transylvania, Akadémiai Kiadó*, 1994, p. 301–358.
 Kiaupa Z., *Lietuvos istorija*, t. 7, I dalis: *Trumpasis XVIII amžius (1733-1795 m.)*, Vilnius, 2012.
 Kiaupienė J., Petrauskas R., *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386-1529 m.*, Baltos lankos, 2009.
 Király P., *A magyarok elnevezése a korai európai forrásokban (The Names of Magyars in Early European Sources)*, *Honfoglalás és nyelvészet*, Budapest, 1997.
 Kiss I. N., Agricultural and Livestock Production: Wine and Oxen. The Case of Hungary, I. N. Kiss, *Der Agrarcharakter der ungarischen Exports, von 15. bis 18. Jh., Bd.*, 1978.
 Kiveris A., Prisimenant kolegą Vladą Voverį, jo 90-mečio proga (2), *Mokslo Lietuva*, 2012 05
 Klimka L., „Kitokie“ tarp persirengėlių tradicinėse Užgavėnėse, *Tradicija ir dabartis*, 2014, nr. 9, p. 85.
 Klimka L., Įamžintas karvedžio Kasparo Bekešo atminimas, *Lietuvos aidas*, 2009, liep. 18, p. 2.
 Klimka L., Smagiosios Užgavėnių išdaigos, *Kultūros aktualijos*, 2001, Nr. 1, p. 22–23.
 Kniežaitė M., Vengrą K. Bekešą mena Vilniaus kalva, *Lietuvos žinios*, 2009, bal. 27, p. 14-15.
 Kolankowski L., *Zygmunt August, wielki książe Litwy do roku 1548*, Lwów, 1913.
 Konopczyński Wł., Eperyaszy (Eperioss) Antoni (1689-1747), *PSB*, Kraków, 1947, t. 6, p. 279.

- Korczak L., Karalienės Jadvygos vaidmuo ir politinė padėtis, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010, p. 63-69.
- Körmendy A., Petneki A., Stefan Batory w historiografii węgierskiej, *Stefan Batory – król Rzeczypospolitej i książę Siedmiogrodu*, red. A. Körmendy, R. Lolo, Pułtusk, 2008, p. 11-28.
- Kotlubajus Edvardas, *Radvilos. Nesvyžiaus galerijos portretai*, Vilnius, 1995.
- Kredencialai Vengrijos regentui Horthy, *Lietuva*, 1925 07 13, nr. 153.
- K-tis (Kairiūkštis) Č., Raitas per Vengriją. Apie Vengriją ir leventų organizaciją, *Trimitas*, 1931 06 18, nr. 25.
- Kuzmányi I., *Vilnius útikönyv*, Panoráma sorozat, 2007.
- Kuzmányi I., *Litvánia - Panoráma országkalauzok*, Medicina Könyvkiadó Zrt., 2009.
- Laczházi A. (ismertetés): Magyarok a Litván Nagyfejedelemségben a Jagellók és Báthory István korában. [Ragauskienė, Raimonda: Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro laikais (1492–1586 m). — Hungarians' Status in the Grand Duchy of Lithuania under the Rule of Jagiello and Stephen Batora (1492–1586). (Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai), issue: 72/2008, p.21-31], *Kisebbségkutatás* 18. évf. 2009, 4, p. 756-759.
- Laczházi A., Lietuvių versti ir vengrų fordít semantika ir jos atspindėjimas XVII-XVIII a. vengrų žodynuose, *Leksikografija ir leksikologija*, t. 3: *Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha*, Vilnius, 2013, p. 378-379.
- Laczházi A., Pribušauskaitė J., Ramonienė M., *Litván nyelvtan gyakorlatokkal*, Vilnius, 2014.
- Laczházi A., *Susitikimai su Lietuva*, Vilnius, 2014.
- Laczházi A., Венгерские элементы в лексике литовского языка, *Miscellanea Corviniana. Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára. Szerkesztették: Abonyi Réka, Janurik Szabolcs és Zoltán András*, Budapest, 2003, p. 236-243.
- László P., The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible, *The Slavonic and East European Review*, 2003, Vol. 81, Nr. 3, p. 421-510.
- Lengvoji atletika žengia priekin, *Trimitas*, 1936 02 06, nr. 6.
- Lepszy K., Kaspar Bekiesz, *PSB*, t. 1, p. 401-402.
- Lesmaitis G., *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antrojoje pusėje*, Baltos lankos, 2010.
- Lietuva ir Vengrija – istorijos ir kultūros sąsajos*, sud. M. Rubaževičienė (Homoki); vertė K. Rubaževičiūtė, 2015.
- Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1984, t. 12.
- Lietuviškos kalvarijos prie Dunojaus, *Trimitas*, 1934 10 18, nr. 42.
- Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius, 1989, t. 2.
- Lietuvių–vengrų kalbų žodynas*, parengė E. Bojtár, Vilnius, 2007.
- Lietuvos aidas*, 1930 06 14, nr. 133.
- Lietuvos aidas*, 1931 05 11, nr. 104.
- Lietuvos aidas*, 1931 08 17, nr. 183.
- Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494-1504)*, par. D. Antanavičius, R. Petrauskas, Vilnius, 2007.
- Lietuvos ir Vengrijos istoriniai-kultūriniai ryšiai: XI-XV amžius*, sud. M. Rubaževičienė, red. K. Rubaževičiūtė, Lietuvos Stepono Batoro vengrų kultūros draugija, [b.d.].
- Lietuvos ir Vengrijos istoriniai-kultūriniai ryšiai: XVI amžius*, sud. M. Rubaževičienė, Vilnius, 2009.
- Lietuvos Metrika, 1550 09 30-1552 12 22, AGAD, MK 81, l. 264.
- Lietuvos Metrika*, kn. 31, 70, 76, 77, 83.

- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566-1574). Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000.
- Lietuvos Respublikos karinė diplomatija 1919 – 1940*, Vilnius, 2016.
- Lietuvos statistikos metraštis 1924-1926 m. Pirmoji laida*, Kaunas, 1927.
- Lietuvos statistikos metraštis 1927-1928 m.*, Kaunas, [1929].
- Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. SA b. 4720.
- Lietuvos vietovardžių žodynas, t. I: A-B*, Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- Linčiuvienė D., Agurkis, Vitas, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius, 2001.
- Litvânia a XXI. század küszöbén*, aut. V. Grinis, Vilnius, 1999.
- Litvânia: informacinis leidinys*, (aut. V. Grinis), Vilnius, 1981.
- LMAVB, RS*, f. 7-2116.
- LNNMMB, RS*, f.13-52.
- Łopalewski T., *Batory na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1934..
- LTSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, Vilnius, 1957, t. 2.
- Lūžys S., Daugiakalbystė LDK: realijos, politika, žaidimai, *Darnioji daugiakalbystė*, 2012, nr. 1, p. 31-42.
- LVA*, f. 671, (Lietuvos pasiuntinybė Vokietijoje), ap. 1, b. 38.
- Macartney C. A., *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide*, Cambridge University Press, 1953.
- Mačiukas Ž., Makra Benediktas, *LDK valdovų rūmų biografinis žodynas*, sud. A. Ragauskas, R. Ragauskienė, Vilnius, 2010, rankraštis., LDK valdovų rūmai.
- Mačiukas Ž., Zigmantas Liuksemburgietis ir Žemaitijos byla Konstanco bažnytiniame susirinkime 1414-1418 metais, *Lietuva ir jos kaimynai: nuo normanų iki Napoleono*, Vilnius, 2001, p. 127-149.
- Marcinkevičienė D., Atminimo lenta Jonui ir Jurgiui Dobkevičiams, *XXI amžius*, 2013 04 26, nr. 17.
- Matušakaitė M., *Apranga XVI-XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius, 2003, p. 43, 49 etc.; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, Warszawa, 1999.
- Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, 1971, t. 3, p. 713.
- Mėrajus T., *Imrės Nadžio gyvenimas ir mirtis*, iš vengrų kalbos vertė Janina Išganaitytė, Vilnius, 1990.
- Merkelis A., Prof. Antanas Kriščiukaitis, *Kardas*, 1933, nr. 13, p. 245. II leidimas pasirodė 1921 m.
- Michalski J., Radziwiłł Karol Stanisław zwany Panie Kochanku, *PSB*, 1987, t. 30, p. 248–262.
- Mikalojus Horthy – Vengrijos viceregentas (1920–III. I–1935), *Kardas*, 1935 03 01, nr. 5.
- Mikulytė B., Šimtas Onos Gratkauskienės metų, *Kaišiadorių aidai*, 2012 09 14;
- Monarchia Jagiellonów 1399-1586*, pod. red. M. Derwicha, Wydawnictwo Dolnośląskie, 2003.
- Moravskis Stanislovas, *Iš visur po truputį*, t. 2: *Broliai bajorai: Asiskyrėlio gavenda*, iš lenkų k. vertė ir parengė R. Griškaitė, Vilnius, 2016.
- Mróz L., *Dzieje cyganów-romów w Rzeczypospolitej. XV–XVIII w.*, Warszawa, 2000.
- Mróz L., *Roma-Gypsy Presence in the Polish-Lithuanian Commonwealth: 15th-18th*, Budapest, 2015.
- Musteikis A., Agurkis V., „Ir nusižiūrėti, ir pajausti“, <https://www.lzinios.lt/lzinios/kultura-ir-pramogos/v-agurkis-ir-nusiziureti-ir-pajausti-/189543>.
- Musteikis A., V. Agurkis, „Ir nusižiūrėti, ir pajausti“, Lietuvos žinios, 2014 10 22.
- Musteikis A., Vertėja J. Išganaitytė: Vengrija – motinėle, Lietuvos žinios, 2014 07 03.
- Navickaitė-Šakėnienė V., *Vengrai Vilniuje iki XVII a. pab. Istorinis maršrutas*, LEU HUF taikomosios istorijos studijų bakalaurinis darbas, Vilnius, 2018.
- Olahus Nicolaus, *Historia spraw Atyle, króla węgierskiego, z łacińskiego języka na polski przełożona*, Kraków, 1574, drukarnia M. Wirzbięta.
- Olejnisk K., *Stefan Batory 1533-1586*, Warszawa, 1988.

- P., Kaip Lietuvai atstovaujama Vengrijoje (Laiškas iš Budapešto), *Lietuvos aidas*, 1931 11 20, nr. 265.
- Pajewski J., *Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku: (1540-1571)*, Kraków, 1932.
- Pakalkienė R., Knygos - tai valstybių pasiuntinės, *Vakarinės naujienos*, 1997, kovo 6, p. 1.
- Palionis J., *XVII a. pabaigos – XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*, Vilnius, 2008.
- Patiejūnienė E., Nepelnytai užmirštas Motiejaus Strijkovskio kūrinys, *Žmogus ir žodis*, 2013, t. 2, p. 20-32.
- Patiejūnienė E., Trys Motiejaus Strijkovskio Kronikos vertimo ištraukos, *Senoji Lietuvos literatūra*, knyga 33, Vilnius, 2012, p. 230-243.
- Pawiński A., Stefan Batory jako myśliwiec, *Źródła dziejowe*, Warszawa, 1882, t. XI.
- Petöfi S., Vengrų bajoras, (iš A. Petöfi'o), *Neva juokai, neva ašaros*, parašė Druskius, Kaunas, 1915, p. 149–150.
- Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje-XV a. Sudėtis-Struktūra-Valdžia*, Aidai, 2003.
- Petrauskas R., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė vėlyvaisiais viduramžiais: bendruomenė ir individas, struktūros ir institucijos, J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386-1529 m.*, [Vilnius], 2009, p. 254.
- Petrauskas R., Valdovas ir jo karūna: neįvykusios Vytauto karūnacijos aplinkybės, *Lietuvos istorijos metraštis. 2009 metai 2*, Vilnius, 2010, p. 64.
- Petrauskas R., Vengrija-Lenkija-Lietuva: dinastinių unijų paieškos, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010, p. 17-26.
- Petuchauskas M., Kultūros žemynas, tilpęs teatre, *Kultūros barai*, 2003, Nr. 1, p. 80–81.
- Pietkiewicz K., Dwór Litewski Wielkiego Księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506), *Lietuvos valstybė XII-XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 75-128.
- Pinkus S., *Lietuvos pilys*, Vilnius, 1971, p. 185.
- Plewczyński M., Uzbrojienie jazdy i piechoty polskiej w I poł. XVI w., *Technika a wojna*, Siedlce, 2000, p. 93-95.
- Pociecha W., Barbara Zapolya (1495-1515), *PSB*, t. 1, p. 293-295.
- Pociecha W., *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia*, Poznań, 1958, t. 4, p. 202-209.
- Prochaska W., Wyprawa św. Kazimiera na Węgry (1472-1474), *Ateneum Wileńskie*, 1923, t. 1, p. 10-28.
- Przybyszewski B., *Barbara Zapolya, królowa Polski 1512-1515*, Łańcut, 2000.
- Radius, Žydinčioje Vengrijoje, *Lietuvos aidas*, 1931 06 26, nr. 141, p. 2
- Ragauskas A., *Vilniaus miestas valdantis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662-1702 m.)*, Vilnius, 2002. [Ragauskienė R.], Skirsnemunė: didinga praeitis, *Šviesa, Jurbarko rajono laikraštis*, 2013. 12. 25.
- Ragauskienė R., Šunys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų dvaruose (XIII a. vidurys – pirmoji XVII a. pusė), *Lietuvos pilys*, Vilnius, 2010, nr. 6, p. 164-181.
- Ragauskienė R., *Karališkojo Birštono praeitis. Istorinė raida iki XIX a.*, Vilnius, 2004.
- Ragauskienė R., LDK valdovų vilnietiški itinerariumai, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002-2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sud. R. Ragauskienė, Vilnius, 2006, p. 309-310.
- Ragauskienė R., Lietuvos didikai 1515 m. Jogailaičių ir Habsburgų susitikime Vienoje, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-1515-m-jogailaiciu-ir-habsburgu-susitikime-vienoje-582-359319>.
- Ragauskienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515-1584 m.)*, Vilnius, 2002.
- Ragauskienė R., Litewski okres w życiu królewskiego muzyka XVI wieku Walentego Bakfarka, *Litwa w epoce Wazów*, Warszawa, 2006, p. 415-428.

- Ragauskienė R., *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija XV a. pab.-XVII a.*, Vilnius, 2017.
- Ragauskienė R., Steponas Batoras, *100 iškiliausių Lietuvos žmonių*, Vilnius, 2009, p. 15-16.
- Ragauskienė R., Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro laikais (1492–1586 m), *Istorija*, 2008, Nr. 72, p. 21-31.
- Ragauskienė R., Zanthay Zigmantas, *LDK valdovų rūmų biografinis žodynas*, sud. A. Ragauskas, R. Ragauskienė, Vilnius, 2010, rankraštis, LDK valdovų rūmai.
- Reikalauja pakeisti taikos sutartį, *Trimitas*, 1927, nr. 47.
- Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, wyd. E. Rykaczewski, Berlin, Poznań, 1864, t. 1.
- Remecas E., Vengrijos monetos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Numizmatika. Metraštis*, 2003-2004, t. 4-5, p. 21-37.
- Rimša E., *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Versus Aureus, 2004.
- Rowell S. C., Du europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Ispanų Karalysčių ryšiai 1411-1412 ir 1434 m. tekstuose, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2003 metai, t. 1, Vilnius, 2004, p. 165
- Rowell S. C., Lietuva, Moldova ir Vengrija XIV-XV a. sandūroje, *Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010, p. 27.
- Rowell S. C., Pomirtinis Vladislovo Varniečio gyvenimas – Vidurio Europos karalius Artūras iš Lietuvos, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2006 metai, 2, Vilnius, 2007, p. 5-30.
- Rowell S. C., Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2004/1, Vilnius, 2005, p. 32-43.
- Rubaževičienė Homoki M., *Trumpas vengrų-lietuvių ir lietuvių-vengrų kalbų žodynas*, Vilnius: Enciklopedija, 1997.
- Ruzas V., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetos Lietuvos banko Pinigų muziejuje. Katalogas*, Vilnius, 2015.
- Sajauskas S., Simboliai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetose, *Pinigų studijos*, 2007, nr. 2, p. 61.
- Samalavičius S., *Vilniaus rotušė*, Vilnius, 2006.
- Savickis J., *Raštai, t. 3: Kelionių apybraižos*, Vilnius, 1995.
- Šeikis G., Alanta tarp Astikų ir Radvilų. Vengrų pėdsakai Alantos krašte XVI a. pabaigoje, *Voruta*, 2016 m. Nr. 11 (829), p. 5-6.
- Sliesoriūnas G., *Lietuvos istorija, t. 6: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588-1733 metais)*, Vilnius, 2015.
- Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności przez W. Barana, J. Dąbrowskiego, J. Łosia, J. Ptaśnika, S. Zachorowskiego*, Kraków 1919.
- Sroka S., *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu: szkice*, Kraków, 1995.
- Sruogienė V., Lietuva ir Vengrija, <http://partizanai.org/?layout=blog&view=category&id=93:periodika&start=640>.
- Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), *Pomniki prawa Litewskiego z XVI wieku*, wyd. Dr. F. Piekosiński, Kraków, 1900.
- Sucheni-Grabowska A., *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski 1520–1562*, Warszawa, 1996.
- Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai, sud. M. Čiurinskas, Vilnius, 2003.
- Šventoji Jadvyga ir Lietuva*, Vilnius, 2010.
- Szádeczky L., *Kornyati Bekes Gáspár*, Budapest, 1887.
- Szajnocha K., *Jadwiga i Jagiello*, Warszawa, 1905.
- Szeged–Rinktinė 4–3, *Trimitas*, 1937 07 02, nr. 26.

- Taagepera R., Baltic quest for a Hungarian path, 1965, *Journal of Baltic studies*, 2013, t. 44, nr. 1, p. 19–47.
- Tandoris Dežė, *Lokių kiek nori: eilėraščiai*, vertė M. Karčiauskas, Vilnius: Vaga, 1982.
- Tarybų Lietuvos enciklopedija*, 1988, t. 4.
- Tęgowski J., Między Litwą, Polską i Węgrami. Problem politycznej przynależności Podola w końcu XIV i w początkach XV wieku, *Pamiętnik Kijowski*, t. 7: *Polacy na Podolu*, red. H. Stroński, Kijów, 2004, p. 15-16.
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań-Wrocław, 1999.
- Tekstai apie dizainą– lietuviški ir tarptautiniai kontekstai*, Vilnius, 2011.
- Telefonas ir žmonių kultūra, *Trimitas*, 1929 02 07, nr. 6.
- Tomkowicz S., *Materjały do historii stosunków kulturalnych w XVI w. na dworze królewskim w Polsce*, Kraków, 1915.
- Tots S., Once again to the question of mediated (indirect) Hungarian borrowings into the Latvian language: Latgalian kuntuži, *Via Latgalica*, 2016, Iss. 8, p. 30-36.
- Trimitas*, 1930 12 25, nr. 52.
- Trimitas*, 1933 08 17, nr. 33, 1933 07 27, nr. 30.
- Trimitas*, 1940, Nr. 14.
- Trimito redaktorius išvyko užsienin, *Trimitas*, 1937 04 29, nr. 17.
- Trimonienė R., Aleksandro Jogailaičio laikų pasiuntiniai į Lenkijos karalystę, *Lituanistika*, 2016, t. 62, nr. 3, p. 171.
- Trimonienė R., Kultūriniai ryšiai Jogailaičių Europoje XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, sud. D. Steponavičienė, Vilnius, 20007, p. 9-13.
- Trimonienė R., Vakarų Europos rekomendaciniai raštai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dvariškiui. Aleksandro Soltano politinės veiklos štrichai, *Lietuvos istorijos studijos*, 1996, t. 3, p. 101-119.
- Tüdős S. Kinga, Testamentul lui Bekes Gáspár. Grodno, 1 noiembrie 1579, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 2006, Vol. 14, p. 181-188.
- Urbanavičius A., *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661-1795 metais. Šrašas*, Vilnius, 2009.
- Vaicekauskas A. Lietuvių žiemos šventės. Bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab. - XX a. pr., Kaunas, 2005.
- Vaškevičiūtė I., Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis, *Lietuvos istorija*, t. 2, *Geležies amžius*, red. G. Zabiela, Vilnius, 2007, p. 244-245
- Vengrai prievarta keis nevengriškas pavardes, *Trimitas*, 1935 07 04, nr. 27, p. 499.
- Vengrijos dailės paroda Kaune globojama Jo Ekscelencijos Lietuvos Respublikos prezidento pono Antano Smetonos ir jo šviesiausios aukštybės Vengrijos karalystės regento Vitéz Nagybányai Horthy Miklós. Garbės pakvietimas*. [Kaunas, 1938].
- Vengrijos gedulo diena, *Lietuvos aidas*, 1930 06 05, nr. 126.
- Vilniaus miesto istorijos dokumentai: Vilniaus miesto istorijos skaitinių chrestomatija*, Vilnius, 2003.
- Vitkauskienė R. B., *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2002-2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sud. R. Ragauskienė, Vilnius, 2006, p. 78, 94.
- Vitkauskienė R. B., *Złotnictwo wileńskie. Ludzie i dzieła XV-XVIII wiek*, Warszawa, 2006, p. VUB RS, f. 48-32599.
- Vyriausybės žinios*, 1931-10-14, Nr. 365-2488.
- www.ciurlionis.lt/.../file/MKC%20chronologija%201921-2010.pdf
- www.saltiniai.info/.../Lietuvos_atstovai_uzsienio_valstybese_1918-
- Wydra W., Rzepka W.R., *Chrestomatia staropolska*, Wrocław 1984.

Ziembicki W., *Ostatnie łowy Batorego*, Lwów, 1937.

Žiemelis D., Tipologiškai artimi Lietuvai ūkiai: Čekija, Lenkija, Vengrija ankstyvaisiais Naujaisiais laikais, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013/2, Vilnius, 2014, p. 87-116.

Zoltán A., Палемон и Аттила (Из истории языковых и культурных контактов венгров с народами Великого княжества Литовского), *Studia Russica*, 1999, t. 17, p. 141-153.

Żywot s. Władysława krola węgierskiego pobożnym nazwanego, wyjęty z kronikarzew węgierskich y polskich, Antoniego Bonfiniusza, Michála Ritiuszá, Marćiná Kromerá y inszych pisarzew [...], roku 1630, [Wilno].

Волощук М., Походы Лайоша Анжуйского против Литвы в польской историографии XLX - начала XXI вв., *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, sud. R. R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Vilnius, 2007, p. 303-318.

Петкявичус Р., К этимологии слов: венгерское láng «пламя» и литовское langas «окно» [Szavak etimológiájához: a magyar "láng" és a litván "langas" (ablak)], IV Szegedi Ukrán Konferencia, 2005 november 25, *Hungaro-ruthenica*, 2008, Szeged, p. 171-174.

Российская Национальная Библиотека в Санкт Петербурге, f. 971, op. 2, Col. aut. 234, nr. 60.
Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментаріі, Мінск, 1989.